

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GUSTAV BANG

DEN GAMLE ADELS FORFALD

STUDIER OVER

DE DANSKE ADELSSLÆGTERS UDDØEN

I DET 16. OG 17. AARHUNDREDE

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

FR. BAGGES BOGTRYKKERI

1897

*Det filosofiske Fakultet ved Københavns Universitet har kendt
denne Afhandling værdig til offentlig at forsvares for den filosofiske
Doktorgrad.*

København d. 18. Sept. 1897.

*K. Kroman,
d. A. d. filos. Faks. Dekan.*

For den værdifulde Bistand, Professor Harald Westergaard redebont har ydet mig under Udarbejdelsen af nærværende Skrift, bringer jeg ham min varmeste Tak. Endvidere takker jeg Arkivar, Dr. phil. C. F. Bricka og prakt. Læge J. H. Diemar for Henvisning til flere lægevidenskabelige Værker samt Direktionen for den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse for en Understøttelse til Fuldendelsen af Arbejdet.

I.

Den danske Renæssanceadels Historie har i den sidst forløbne Menneskealder lagt stærkt Beslag paa de danske Historikeres Interesse og er blevet Genstand for en mangesidig, indtrængende og forstaaende Behandling. En Række monumentale Værker har lagt Grunden til en rigtigere og fyldigere Forstaaelse af dens Fysionomi og Skæbne imellem de saa vigtige Vendepunkter 1536 og 1660. Troels Lunds brede Skildring af „Dagligt Liv i Norden“¹⁾ og Fridericias overlegne Behandling af den store Slutningskatastrofe²⁾, Heises „Familien Rosenkrantz's Historie“³⁾ og Thisets Stamtavler i Adelsaarbogens statelige Bindrække⁴⁾ kan betragtes som de fire Hjørnepunkter i den moderne Adelsforskning, og indenfor den Ramme, de afmærker, ligger et stort Tal af Arbejder, tildels meget betydningsfulde Arbejder, der sigter paa at udbytte Billedet af Adelen i det 16. og 17. Aarhundrede: Biografier, Slægtshistorier, Stamtavler, Topografier, Studier over forskellige Sider af Standens politiske, sociale og kulturelle Stilling. Ud-giverarbejder og Registraturer har bragt mangfoldige nye Efterretninger frem og gjort det muligt let og sikkert at udbytte Kilder, der i raa Form var vanskelig tilgængelige og besværlige at benytte.

1) Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16. Aarhundrede. I—XII. 1882—95.

2) Adelsvældens sidste Dage. 1894.

3) Bd. II. 1882.

4) Hiort-Lorenzen og Thiset: Danmarks Adels Aarvog I ff. 1884 ff.

Omhyggelig, næsten til det pinlige, i Detailarbejdet, udrustet med hele vor Tids kritiske Teknik, i Besiddelse af den moderne Gransknings Syn for det organiske Sammenhæng mellem Enkelthederne, søger Adelsforskningen fra alle de Sider, der staar aabne, at trænge ind i det centrale i Standens Liv, at efterspore de Love, der bestemte dens Stilling og dens Skæbne. Fra mange Kanter henter den Træk til en rigere og rigtigere Forestilling om Adelen, som den var i den Del af Danmarks Historie, der ofte nævnes under Navn af Adelsvældens Tid.

Det Helhedsbillede, der stedse tydeligere træder frem under Forskernes Hænder, er ikke lyst. Vil man karakterisere det i formelagtig Korthed, kan man betegne det som Billedet af en Stand i Forfald. En Stand, der har sin bedste Tid bag sig, den Tid, da den fuldest udfoldede sin Kraft og med størst Ret indtog sin Plads i Samfundet¹⁾, en Stand, hvis Eksistensberettigelse er ifærd med at glide bort under Fødderne paa den, som kender sig indeklemt mellem nye Samfundsfaktorer, føler sig overflødiggjort og ikke har Evne til at finde sig til Rette i de nye Tilstande, der gror op rundt om den, og som samtidig indefra tæres hen, baade økonomisk og fysisk, ser Slægt paa Slægt udarmes og Slægt paa Slægt uddø, — det er det triste Syn, man ser, fra hvilket Udgangspunkt man end søger at gaa tilbunds i den danske Adels Historie imellem Mærkepælene 1536 og 1660. Selvfølgelig er der Lyspunkter, ligefra Tyge Brahes funklende Stjerne og hans Søster Sofies mindre pragtfulde, men ikke mindre skønne Fremtoning og til de Hundreder af kønne Smaatræk, man atter og atter støder paa, — men Grundtonen er mørk og tragisk. Paa saa godt som alle Punkter er der Disharmoni tilstede, Inkongruens mellem Prætensioner og Formue, Misforhold mellem Samfundsstilling og Betydning for Samfundets Tarv, politisk, økonomisk, fysisk Leven over Evne, — en aarhundredlang Gæringsproces, der opløser og udhuler Standen og forbereder dens Fald. Man mærker Katastrofen nærme sig, føler

¹⁾ „Den danske Adels egentlige Blomstringstid ligger langt tilbage i Tiden, maaske længere tilbage, end man i Regelen antager; jeg for min Part skulde i al Fald være tilbøjeligst til at henlægge den til det 15. Aarhundrede.“ Bricka i Historisk Tidsskr. 5. R. I. S. 669.

dens Komme længe forud. Hvad der skete i 1660, var ikke nogen Følge af tilfældige Omstændigheder; det var Resultatet af en langvarig og dybtvirkende Udvikling, der tenderede imod den gamle danske Adels Undergang. Man kan ikke tilfulde forstaa Begivenhederne i 1660, uden man kender den Udvikling, der ligger forud, og i den er Adelsens indre Opløsning et af Hovedmomenterne.

Uhyggeligst af alle de Ødelæggelsens Kræfter, der virkede i den danske Adel — uhyggeligere endnu end den økonomiske Ruin, uhyggeligere end den stadig voksende Fare for at tabe den politiske Indflydelse — var dog Standens numeriske Tilbagegang. Adelen var i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede ikke nogen talrig Stand, og dens Rækker udtyndedes fra da af bestandig. Adelsvælden forvandlede lidt efter lidt fra Aristokrati til Oligarki. Slægterne uddøde. Der gik ikke et Aarti, uden at deres Tal smeltede sammen, og der er ikke noget Tegn paa, at de overlevende Slægter ved en stærk Tilvækst i deres Medlemstal bødede paa Tabene, tværtimod. Et Par borgerlige Slægter, der optoges i Adelsstanden, og en Mængde fremmede, særlig tyske Slægter, der — navnlig henimod Tidsrummets Slutning — indvandrede, fyldte vel op paa de tomme Pladser, men deres Historie, deres Eksistensgrundlag var saa afvigende fra den danske Adels, at en Assimilation med denne kun højst ufuldkommen kunde komme i Stand; jo mere vi nærmer os 1660, des dybere bliver Kløften mellem dansk og fremmed Adel.

I Enkelthederne lader denne Dekrescens i Adelslægternes Tal sig næppe med fuld Nøjagtighed følge, — dertil er vort Kendskab til Adelsens Genealogi og Personalhistorie, trods alt hvad der er fremdraget, for ringe, — men i de store Træk er den umiskendelig. I Barfods „Danmarks Historie fra 1536 til 1670“¹⁾ findes en af Thiset forfattet Fortegnelse over Adelslægter, der uddøde i de 90 Aar mellem 1559 og 1648. Fortegnelsen er hverken ganske fejlfri²⁾ eller ganske udtøm-

¹⁾ IV. S. 1434.

²⁾ En Fejl (ganske vist uden Tvivl en Trykfejl) er særlig stødende; Slægten Bildt uddøde ikke, som angivet, 1622, men eksisterer endnu; i Stedet for Bildt læs Bild. — Som Slutningsaar for Slægten Glam-bæks (Søblade-G.'s) Eksistens burde vel rettest opgives c. 1625.

mende¹⁾, men til at konstatere Bevægelsen er den fuldstændig tilstrækkelig. Den anfører 94 i det nævnte Tidsrum uddøde Slægter, tilføjer i 70 Tilfælde Aaret for deres Uddøen²⁾, i 18 det omtrentlige Aar og i 6 Tilfælde et Tidspunkt, efter hvilket Slægtens Uddøen maa have fundet Sted. Disse sidste 6 Slægter er: Serlin, Sten, Stubberup, Ud, Uldsax og Vinter; man er næppe synderlig fjærnt fra Virkeligheden, naar man lader dem være gaaet bort henholdsvis i Tiaarene: 1589—98, 1579—88, 1589—98, 1589—98, 1629—38 og 1589—98. Fordeler man nu disse Slægter kronologisk efter Tidspunktet for deres Uddøen, fremkommer følgende Tabel:

I Tiaaret	1559—1568	uddøde	15	Slægter.
- —	1569—1578	—	6	—
- —	1579—1588	—	7	—
- —	1589—1598	—	14	—
- —	1599—1608	—	18	—
- —	1609—1618	—	7	—
- —	1619—1628	—	8	—
- —	1629—1638	—	5	—
- —	1639—1648	—	14	—

Som man ser, fordeler disse Tilfælde sig jævnt over hele Tidsrummet; Svingningerne indenfor de forskellige Aartier kan der næppe lægges nogensomhelst Vægt paa, og om ogsaa det kan paavises, at de Maksima, der findes i første, femte og niende Decennium, skyldes Krigene og Pesten, saa er det i nærværende Sammenhæng ret ligegyldigt, thi var en Slægt saa faatallig, at en Krig eller en Epidemi kunde blæse dens Livslys ud, saa har

¹⁾ Noget Forsøg paa at komplettere Listen skal jeg ikke indlade mig paa. Det er imidlertid sikkert, at den ikke er helt komplet: saaledes burde t. Eks. Slægterne Baad (af Fyen), uddød 1608, og Godov (Skullelevlinjen), uddød mellem 1583 og 88, have været nævnte; „Bogense-Adelen“, uddød 1616, kan man vel heller ikke undgaa at medregne blandt Adelen.

²⁾ D. v. s. det Aar, i hvilket Slægtens sidste mandlige Medlem døde; helt konsekvent er dette Princip for Angivelsen af Tidspunktet for Ophøret af en Slægts Eksistens dog ikke fulgt; i Aaret 1607 uddøde saaledes vel Slægten Godov overhovedet, men dens sidste Mand var allerede død 6 Aar i Forvejen.

dens Leveevne sikkert ikke været saa stor, at den havde kunnet bære Slægten frem over ret mange Aartier endnu. — Hvad Tabellen skal tjene til, er heller ikke hverken en Undersøgelse af de mulige Svingninger indenfor Adelslægternes Uddøen eller en Opstilling af Hypoteser om Aarsagerne hertil, men kun at konstatere, at der virkelig fandt en Uddøen Sted. Og med fuldkommen Tydelighed viser den, at Adelslægternes Aftagen ikke var et tilfældigt, af øjeblikkelige og isolerede Forhold fremkaldt Fænomen, men en af konstante Aarsager foranlediget Bevægelse, der i det valgte, ret tilfældig udskaarne Tidsrum jævnt og regelmæssig virkede i samme Retning.

Men virkede nu disse Aarsager indenfor dette Tidsrum. uden at man kan paapege nogen Vækst eller Aftagen i deres Styrke, da er det rimeligt, at de ikke har været indskrænkede til netop dette Tidsafsnit, men har virket med lignende Kraft hinsides begge dets Grænser, og Erfaringen godtgør noksom dette. Talrige Slægter uddøde i det 17. Aarhundredes anden Halvdel, i det 18. og helt ned i det 19. Aarhundrede — vi skal straks komme tilbage dertil —, og hvad angaar Tiden forud for 1559, saa synes — men det fremsættes her ganske vist kun som et Skøn, — Bevægelsen at have været endnu mere voldsom dengang end senere; en Mængde af de Slægter, der omtales henimod Middelalderens Slutning, er forsvundne, naar man træder ind i Nytiden¹⁾; i adskillige Tilfælde kan det vel skyldes Assimilation med andre Slægter, Nedsynken i Bondestanden el. lign., men saadanne Forklaringer slaar næppe helt til; rimeligst og naturligst er det at antage, at det var de samme Grunde, der dengang som senere virkede til at fælde Slægterne.

Naar i 90 Aar omtrent 100 Slægter uddøde, gaar man næppe for vidt, naar man anslaaer Tallet paa de i de 125 Aar mellem Reformationen og Enevælden bortgangne Slægter til c. 140, og dette Tal er betydelig større end Tallet paa dem, der i 1660 var i Live. Man har beregnet²⁾ Antallet af Adelslægter ved Aar 1660 til 150, højest 160, men derfra maa først drages c. 30, der dengang ganske nylig var indvandrede, fremdeles

1) Smlgn. Thiset i Historisk Tidsskr. 5. R. V. S. 673.

2) Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. S. 49, 50.

mindst 20, der heller ikke havde været saa længe bosatte i Danmark eller var saa nær knyttede til den ældre Nobilitet, at de med nogen Føje kan regnes til denne, og endelig bliver det et Spørgsmaal, om ikke den halve Snes smaa norske Slægter, der fandtes, rettelig bør udskydes af den øvrige Adels Rækker. Tilbage bliver da 90—100 Slægter, som tør nævnes dansk Adel, som enten har hjemme i Landet selv eller er saaledes indvævede med dets gamle Adel ved Giftermaal, ved Naboskab, ved fælles Interesser, at de maa regnes sammen med denne¹⁾.

Saaledes var Stillingen ved Adelsvældens Fald, og den følgende Tid saa ikke Bevægelsen standse. Ganske vist maatte de Tal, hvormed Adelsslægterne aftog, synke absolut, men det er et Spørgsmaal, om de ikke gennem flere Aarhundreder har haft den samme relative Størrelse. I Aaret 1884, da første Bind af Adelsaarbogen udkom, var der kun 34 af de gammeldanske Slægter i Live²⁾; af disse er det dog vel tvivlsomt, om de 4 Slægter Bülow, Gersdorff, Rantzau og Reedt kan regnes for egentlig dansk Adel.

Altsaa c. 240 i 1536 og c. 100 i 1660, det er, efter hvad man kan formode, et nogenledes rigtigt Udtryk for den Maalestok, hvorefter de danske Adelsslægters Tal aftog. Det er muligt, at Tallene ikke er helt nøjagtige, men at de i det hele og store svarer til Virkeligheden, kan næppe betvivles.

Hvorvidt nu denne Bevægelse er normal eller ej, er ikke umiddelbart indlysende. At der er visse „Slægter“, som har eksisteret siden Tidernes Morgen og vil vedblive at eksistere, saa længe der er Mennesker til, er en Selvfølge, ligesom ogsaa, at der til enhver Tid for hver enkelt forhaandenværende Slægt

¹⁾ I Fortegnelsen over danske adelige Husbonder og Enker i Aaret 1655 (Suhms Samlinger II. 2. H. S. 149—182) nævnes Personer med 139 Slægtsnavne; af disse bør vistnok 92 regnes for dansk Adel, 47 for ikke-dansk. Grænserne er selvfølgelig en Del flydende; Slægter som Quitzov og Parsberg er her regnede for danske, ligesledes de norske og hallandske Lavadelsslægter.

²⁾ Adelsab. I. S. IX—X; af disse er én, Slægten Stensen, senere uddød, men en anden (Grube = Grubbe) bør vel tilføjes; smlg. Adelsab. XII. S. 144—148.

vil være en Chance for at uddø, idet dens mandlige Medlemmer dør uden at efterlade sig Afkom. Men denne Chances Størrelse under de forskjellige Forhold lader sig kun med yderste Vanskelighed vurdere, og hele Spørgsmaalet om Slægternes Leveevne er et saare kompliceret og saare ubearbejdet Problem.

Rene Beregninger kan gores over, hvor stor Udsigt der er for en Slægt med et vist Antal mandlige Medlemmer til at overleve et vist Antal Generationer; men saadanne Beregninger er kun af liden Værdi. De bliver i altfor høj Grad baserede paa et Væv af Abstraktioner, deres Resultater kommer altfor let til at svæve i Luften. Hvad enhver saadan Beregning imidlertid nødvendigvis vil vise, er, at en Slægts „gennemsnitlige“ Leveevne tiltager med det Antal Generationer, hvori den har eksisteret; den vil efterhaanden have vundet større og større Chance for at være blevet saa vidt forgrenet, at dens Eksistens ikke er truet. Og det maa bemærkes, at det store Flertal af de danske Adelsslægter, som uddøde i det Tidsrum, der her skal være Genstand for Undersøgelse, allerede ved Indtrædelsen i Perioden kunde se tilbage paa en længere Række Generationer og altsaa havde haft Lejlighed til at vokse sig modstandsdygtige.

Heller ikke en empirisk Undersøgelse af Spørgsmaalet fører til Klarhed, thi det Sammenligningsmateriale, der til Dato er fremdraget, er altfor lidet og tildels altfor uklart, til at der kan bygges noget derpaa. At Adelsslægter rundt om i Evropa er uddøde efter en lignende Maalestok som i Danmark, beviser intet, thi det er højst sandsynligt, at samme eller lignende Aarsager kan have været paa Spil her. Heller ikke, at Tallene paa Bourgeoisfamilier i et Par schweiziske Byer er aftagne stærkt — i Bern lidt stærkere, i Genf derimod en Del svagere end Tallet paa danske Adelsslægter¹⁾ — kan der lægges nogen Vægt paa, saa længe man ikke véd, hvor mange der er enten udvandrede eller udtraadte af Bourgeoisiet. Det samme gælder nogle Oplysninger om en lille fransk Kommune Marigny-en-Orxois²⁾; det har vist sig, at af 127 Familienavne, der blev baarne af Kom-

1) Annales d'hygiène publique. 3. sér. tome XIX. S. 558.

2) Lagneau: De la durée et de la mutation des familles rurales i Annales d'hygiène publique. 3. sér. tome XIX. S. 557—565.

munens Beboere i 1555, genfandtes i Aaret 1886 indenfor Kommunen kun 14. Aftagelsesstyrken er her omtrent den samme som den, der ovenfor er angivet som gældende for den danske Adel, men da en stor Del af de fra Marigny forsvundne Slægter kan antages, tildels bestemt vides, i Øjeblikket at florere andetsteds, falder dermed Muligheden for at læse noget positivt ud af en Sammenligning.

Der er imidlertid ét afgørende Bevis for, at der til den ovenfor paaviste Nedgang i de danske Adelslægters Tal svarer abnorme Tilstande indenfor den danske Adel; det er Standens Tilbagegang i Medlemstal. Der er sikre Tegn tilstede paa, at Personbestanden udtynnedes. Ganske vist kan vi indenfor selve den behandlede Periode kun temmelig løst skønne over dette Forhold, men vi er i Stand til at drage en Sammenligning mellem Persontallet, som det var henimod Tidsrummets Slutning, og som det er nu. Den i Aaret 1655 indenfor Danmark levende Adel anslaas¹⁾ at have talt c. 3000 Medlemmer; men herfra maa drages omtrent en Tredjedel, som næppe kan henregnes til den egentlige danske Adel; tilbage bliver altsaa c. 2000. Med dette Tal kan direkte sidestilles Tallet paa de i vore Dage levende Medlemmer af de gamle Slægter; det er imellem 950 og 1000. I Løbet af c. 250 Aar er altsaa Medlemstallet aftaget med omtrent Halvdelen, og at en saadan Aftagen — samtidig med at Helhedsbefolkningen er blevet flere Gange fordoblet, — vidner om sygelige Tilstande hos Standen, derom kan der fornuftigvis ingen Tvivl være.

— Vi staar her overfor en af de mange Strømninger, der i Tiden mellem Reformationen og Enevælden undergravede den danske Adels Stilling, og sikkert en af de allerfarligste, voldsomst virkende og vanskeligst bekæmpelige. Saa vidt gør ligt er, at klare de Problemer, der rejser sig, naar man betragter dette Forhold, er en Opgave, som det vel er værd at give sig i Lag med.

— Noget virkeligt Forsøg paa at løse denne Opgave er hidtil ikke gjort, uagtet Spørgsmaalet, som rimeligt og naturligt er, længe har sysselsat Tankerne. Allerede Samtiden havde

¹⁾ Fridericia, anf. Skr. S. 49.

Øjet aabent for Faren. Medens befolkningsstatistiske Forhold — t. Eks. en forskellig Tilvækst indenfor forskellige Samfundslag eller indenfor forskellige Tidsrum — i Regelen unddrager sig den umiddelbare Iagttagelse, var dette Forhold saa stærkt og saa tydeligt, at det ikke kunde andet end falde i Øjnene. „Vort Fædreneriges Velfærd dør bort med slige Mænds Afgang,“ som Fru Elsebe Krabbe skrev, da Slægten Krognos var gaaet i Graven, eller: „Her er et stort Fald blandt Adelen, Gud se naadeligen for os alle og spare alle vore Venner,“ som Fru Mette Rosenkrans skrev i 1583, — den Slags Ytringer blev hyppig aftvungne danske Adelsmænd og Adelsdamer. Men herfra og til et virkeligt Ræsonnement over Aarsagerne til Adelen numeriske Tilbagegang var der et stort Spring. En Bemærkning, som oftere er blevet taget til Indtægt for moderne Anskuelser om dette Emne, Fru Anne Movridsdatter Gyldenstjernes Ord: „Giftermaale er nu sjældne her i Verden“, maa i denne Sammenhæng betragtes som ganske betydningsløs; den grunder altfor meget paa subjektivt Skøn over et Forhold, som kun kan maales ad statistisk Vej, til at der kan bygges noget paa den, — som senere skal blive vist, kan den heller ikke karakteriseres som rigtig. Det samme gælder til en vis Grad en Bemærkning af Biskop Jens Gødesøn i hans Ligprædiken over Peder Stygge: „Ligesom naar Hjerterødderne paa en dejlig Urt bliver ormstungne, straks visner Bladene, Blomster falder af, Stilken med sine Grene, igen er, fortørres aldeles: saa gaar det og største Parten af den kære Ungdom i Verden, at den bliver i sin fejreste Flor og unge Aar stungen af Ormen, det er, fældes af Døden; saa imod der dør et Menneske, som haver naaet 30 Aar, bliver derimod mere end ti sinde 30 henrykt udi Ungdommen, som ikke naar den Tid, hvilket er for Øjne at se blandt ædle og uædle, saa at en Moder, som haver født til Verden 10, 16 eller 18 Børn, kan næppe beholde et af dem og undertiden ingen i sin Alderdøm, fordi den onde Orm og Folkemyrder Døden saa stinger Hjerterødderne paa disse unge Blomster, at de dør og visner.“ Den kolossale Overdrivelse i Talangivelserne er her iøjnefaldende, men det er dog muligt, at der ligger noget virkeligt til Grund for Ordene; et Forhold som Børnetallet i en Række Familier lader sig lettere anskue end Giftermaalshyppigheden. At opføre en saadan Udtalelse som

Bevisgrund vilde imidlertid sikkert være ganske utilstedeligt; kun hvor den bekræftes af andre Vidnesbyrd, der i ringere Grad beror paa et personligt Indtryk, vinder den Interesse. Mere værdifuld synes Lægen Kristen Bordings bekendte Ytring i et Brev fra 1613 at være: „I denne Krig faldt Blomsten af den danske Adel; tilbage er Stubbe og vissent Løv“¹⁾. Den Skade, Kalmar-krigen voldte den danske Adel, lod sig forholdsvis ret vel vurdere, og naar det som her er en klartseende og velunderrettet samtidig, der taler, har man næppe Lov til at frakende hans Ord al Betydning. Den Rolle, Krigene spillede i den danske Adels Opløsningsproces, har sikkert ogsaa været større, end man i vore Dage i Almindelighed er tilbøjelig til at antage. Interessantest blandt de samtidige Betragtninger er dog Jørgen Sefelds Ytringer fra Aaret efter Enevældens Indførelse. Han ser i Sædernes Opløsning og navnlig i den kasteagtige Afspærrelse fra de øvrige Stænder Aarsagerne til Adelsens Fald og tænker sig dens Genrejsning ske gennem en Opgiven af dens afsondrede Stilling: „At Adelen gifter sig med Uadel og Uadel med Adel er bedre og kristeligere end 1) komme i Løsagtighed 2) eller lade hele Familier uddø med strænge Mandater, som ingen Billighed eller Grund har i Guds, Naturens eller Folkeloven“²⁾. Der er her set virkelig dybt og skarpt og peget paa en af de allerbetydningsfuldeste Faktorer i Adelsens Opløsningsproces.

Det er som Helhed kun lidet interessant at forfølge de samtidige Udtalelser om Spørgsmaalet. Saa længe man staar midt i en Bevægelse, er det vanskeligt at se frit og overskuende, og naar man savner al Evne til at anlægge en statistisk Maalestok paa Forhold som disse, maa man nøjes med grove og ofte i høj Grad misvisende Vurderinger. Ulige større Udbytte venter man sig, naar man vender sig til den moderne Forsknings Stilling til Problemet. Med vor Tids skarpere Kritik og mere udviklede Sans for Kavsalsammenhængen skulde man formode, at det havde været muligt at komme Spørgsmaalet i hvert Fald et godt Stykke ind paa Livet. Naar dette ikke er sket, naar det i Virkeligheden kun er overordentlig faa, tildels ogsaa over-

1) Historisk Tidsskr. 4. R. III. S. 3. Anm. 1.

2) Historisk Tidsskr. 2. R. VI. S. 211.

ordentlig tvivlsomme Skridt henimod Opgavens Løsning, der hidtil er gjort, saa er Grunden hovedsagelig den, at man har stillet Spørgsmaalet forkert. Man har spurgt: *Hvorfor* uddøde den danske Adel? et Spørgsmaal, der kun kan besvares, naar et andet er løst, det Spørgsmaal nemlig: *Hvorledes* uddøde den danske Adel? Man har straks villet knytte Forstaaelsens Baand mellem det Faktum, at Adelen gik tilbage i Tal, og andre kendte Fakta i dens Skæbne. Man har — en enkelt Undtagelse skal nedenfor nævnes, — skyet den ulige besværligere, men ogsaa ulige sikrere Vej saa vidt muligt først at klare selve Uddøelsesprocessen i alle dens Ytringsformer for derpaa, naar det er gjort, at undersøge, i hvilke Retninger de vundne Resultater peger, om det er muligt at bringe dem i organisk Sammenhæng med andre Kræfter, der virkede i Datidens Adel.

Derfor er man naaet til saa forskellige, tildels ganske ulogiske Besvarelser af Spørgsmaalet. Hyppigst træffer man den politisk-økonomiske, der ved første Øjekast er ganske tiltalende, men ved nærmere Betragtning viser sig uholdbar. Det er tilsyneladende saa rimeligt, at Adelen's Tilbagegang i politisk Betydning og økonomisk Velstand virker svækkende ind paa dens Livskraft; den har udspillet sin Rolle i Samfundet og gaar. Men denne Forklaring bliver kun rimelig, hvis dens Uddøen foregaar paa en Maade, der naturlig kan betragtes som en Følge af dens forandrede Stilling, hvis den afholder sig fra at indgaa Ægteskab, afholder sig fra et stort Børnetal, begaar talrige Selvmord, udvandrer, udtræder af Adelsstanden el. lign. Men der er intet Spor til saadant. Som senere skal blive vist, kan Ægteskabs-hyppigheden indenfor den danske Adel i hvert Fald ikke betegnes som paafaldende lav¹⁾; Børnetallet var i hvert Fald større end

¹⁾ At Tilbøjeligheden til at forblive ugift i det 16. Aarhundrede var særdeles stor, er oftere blevet paastaaet, hyppig under Henvisning til Anne Gyldenstjernes ovennævnte Brev, saaledes af Brasch i Gamle Ejere af Bregentved. 1873. S. 137—8 og af Møllerup i Dansk biografisk Lexikon. II. S. 212—3. Det første Sted er Sagen vidtløftigst behandlet, men der er ikke fremført nogetsomhelst virkeligt Bevis; der anføres, at fire Adelsmænd ikke giftede sig, og at to „rige Enker dengang kunde sidde hen uden at gifte sig igen, saaledes som Klavs Podebusks Enke Fru Anne Krognos gjorde

hos Danmarks nuværende Befolkning; af Selvmord indtraf der i Tiden fra 1530 til 1679 næppe ret mange flere end ét; Udvandring spillede en aldeles forsvindende Rolle, og Muligheden for, at en Nedtræden i de andre Samfundslag har fundet Sted, er kun tilstede for et Mindretal af Slægters Vedkommende. — Den politisk-socialt Side af Sagen finder man formuleret i følgende Citat¹⁾: „Den 10de Januar 1661 udstedtes Suverænetetsakten, der blev underskrevet af hele Danmarks Adel Ved den havde den danske Adel i Virkeligheden underskrevet sin egen Dødsdom, og det er bekendt, hvorledes nu den ene Adelslægt efter den anden med rivende Fart gik til Grunde Den ny Tid og de nye Statsformer havde ingen Brug for disse Skud af Middelalderens Sværdadel. Ligesom allerede Reformationen og Kristian III's Statskup havde undergravet deres gamle Stilling, saaledes berøvede nu den enevældige Regeringsform dem fuldstændig Lys og Luft, og Lenstidens sidste Levninger visnede hen.“ En skarp Betoning af det rent økonomiske Moment som Faktor i de adelige Slægters Opløsning finder man t. Eks. i en Udtalelse som denne²⁾: „De kunde ikke kaste sig ind paa den griske Handel, den nærige Forpagtning, den udtænkte Spekulation og i det hele det borgerlige Erhverv, der dannede Grundlaget for den ofte udholdende Dygtighed, hvormed deres Eftermænd forfulgte deres Maal. Det var, som om de havde aandet i en anden Luft, og som den nye, Enevælden bragte med sig, ikke passede for dem. De kendte kun det, at leve af deres Gods eller af deres Forleninger eller Embeder. Derhos havde de stærkt afsluttet sig mod de øvrige Samfundsklasser i deres Familieforbindelser, og en Sammensmeltning var bleven umulig. Ensidigheden havde fortæret disse Slægters Kraft. Derfor uddøde de.“ —

med sine mange Børn (!) og Jørgen Podebusks Enke med en eneste Søn“; disse 6 Tilfælde savner jo i Virkeligheden al Beviskraft. — Mere grundet er maaske Rørdams Formodning om, at „de Mænd, der nøje var knyttede til Kongens Person og maatte følge ham paa hans Rejser“. hyppig forblev ugifte (Biograf. Lex. IX. S. 70).

¹⁾ Chr. Villads Christensen i Samlinger t. jydsk Hist. og Top. 2. R. IV. S. 275.

²⁾ Hvass: Personer og Familier af Navnet Hvas. V. 1890. S. 32.

Der er i disse Bemærkninger næppe givet noget virkeligt Bidrag til Spørgsmaalets Besvarelse; Adelen numeriske Aftagen er bragt i Relation med Forhold, hvis Indvirkning paa den det er umuligt at paapege. Hvor forkert tilmed hele den Betragtningssmaade er, som ytrer sig i begge disse Udtalelser, er mest indlysende, naar man erindrer, at begge Steder tales der om Enevælden som en af Hovedfaktorerne i Uddøelsesprocessen, medens denne dog notorisk har været i fuld Virksomhed langt over hundrede Aar i Forvejen.

Langt mere taler for den Opfattelse, der i Adelen Uddøen ser en Følge af den med den ændrede Tidsaand stigende Tilbøjelighed for Forfinelse og Udskejelser af alle Arter¹⁾. Som „en udlevet, aandsfattig og karakterløs Slægt“²⁾ betegnes den Adel, der udgik fra de vilde Drikkelag, de udmarvende Udsvævelser og det golde Hoffiv. Der er sikkert ikke lidet rigtigt heri; det er utvivlsomt, at der er blevet tæret voldsomt paa Livskraften, og at mange Individder derved er blevet fysisk nedbrudte; men helt slaar denne Synsmaade dog ikke til; den forklarer saaledes slet ikke, hvad der dog næppe kan betvivles, at hele Uddøelsesprocessen har været i Gang en rum Tid, før den nye Tids Strømninger naaede herind med saadan Styrke, at de kunde tænkes at gribe ændrende ind i den danske Adels fysiske Liv.

Et Forhold, der jævnlig nævnes³⁾, men sjælden betones med en Styrke, som svarer til den Rolle, det kan antages at have spillet, er de stadige Ægteskaber mellem nærbeslægtede.

— Iblandt de Forskere, der har udtalt sig om dette Problem, indtager Bricka en Særstilling. Det er ikke saa meget ved sine Synsmaaders Originalitet, — den eneste mere sammenhængende Udsigt over Adelen Uddøen, han — saa vidt jeg

1) Særlig smukt er denne Opfattelse fremsat i Giellerups fortræffelige Afhandling: „Nogle Bemærkninger om Samfundsforholdene, især Opdragelsen, hos den danske Adel i Tidsrummet 1536—1660“, Historisk Tidssk. 4. R. IV. S. 1—42.

2) Giellerup, anf. St. S. 31.

3) Saaledes Fridericia, anf. Skr. S. 50.

ved — har givet¹⁾, er klar og interessant, men indeholder intet egentlig nyt, — som det er ved den Maade, hvorpaa han rejser Spørgsmaalet. Rundtom i forskellige Afhandlinger har han gjort Bemærkninger, der tager Sagen op paa en ny og korrekte Maade, der spørger om Hvorledes? i Stedet for Hvorfor? Bemærkninger om Ægteskabsalderen, om Børnenes Fordeling efter Køn, om Levealderens Længde. Og bag i hvert Fald flere af disse Bemærkninger synes der at ligge rationelle Undersøgelser. Naar han²⁾ saaledes som Gennemsnitsalderen for Adelsmændene (i sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede) ved Indgaaelsen af første Ægteskab sætter 32 Aar, saa skyldes dette — fuldstændig rigtige — Tal ikke noget blot Indtryk, men en Beregning over et større Antal Tilfælde. Mere tvivlende vil man maaske paa Forhaand stille sig overfor Omtalen af „det Fænomen . . . , som vi saa tit iagttager ved vore gamle Slægter, naar de nærnede sig deres Ophør, og hvortil vi ogsaa andre Steder kan finde Sidestykker, nemlig en uforholdsmæssig Rigdom paa Døtre“³⁾. Eksistensen af et Fænomen som dette lader sig kun paavise gennem et forholdsvis omfattende statistisk Materiale, og Kilderne er paa dette Punkt af en saadan Beskaffenhed, at de let fører paa Vildspor. Hans Hovedbemærkning er imidlertid den, der angaar Adelsens Levealder⁴⁾. Den er ikke absolut overbevisende. Det er sikkert ikke tilstedeligt at lægge nogen Vægt paa, at et Par Mænd i Halvtredserne klager over Alderdomssvaghed; — man kan vistnok til enhver Tid finde Paralleller dertil. Det Talmateriale, hvorpaa der bygges, er vel ringe; — Tilfældighederne faar for stor en Magt over Resultaterne. Der er samlet en Del Vidnesbyrd, som gør det til en vis Grad sandsynligt, at Datidens Adelsmænd havde en kortere Levealder end den nuværende danske Befolkning, maaske ogsaa end Datidens Bønder, men noget fuldgyldigt Bevis herfor er der ikke ført, og Forskellighederne er kun antydede, ikke nærmere formulerede. Det er

¹⁾ Historisk Tidssk. 5. R. I. S. 669—671.

²⁾ Kong Frederik den Andens Ungdomskjærlighed S. 131. Anm. 1.

³⁾ Danske Magazin 4. R. V. S. 3.

⁴⁾ Historisk Tidsskr. 4. R. VI. Litt. S. 162—5.

imidlertid heller ikke i de positive Resultater af denne Under søgelse, at dens Betydning ligger, men i dens Tendens. Det er deri, at den griber Sagen an paa en ny Maade, at den sigter mod noget hidtil uforsøgt. Den gør det første Skridt hen ad den eneste Vej, der fører i Retning af Opgavens Løsning; den antyder for første Gang Muligheden af at bringe Spørgsmaalet sin Besvarelse nærmere gennem en Masseiagttagelse af de paa-viselige Udslag af Adelen's vitale Liv. Dette er sikkert den eneste Fremgangsmaade, man bør følge, naar man vil søge at bringe Klarhed over, hvad det var, som lagde den danske Adel i Graven.

Det nærværende Arbejde vil prøve, hvor vidt det er muligt at naa frem ad denne Vej. Det søger at indsamle saa stort et Antal Iagttagelser som muligt over Dødeligheden, Ægteskabs-tilbøjeligheden, Forplantningsevnen og enkelte lignende Forhold hos Datidens Adel, søger at sammenfatte de mange Enkeltiagttagelser i Helhedsudtryk, søger at maale de vundne Resultater med dem, man naar til for den moderne danske Befolknings Vedkommende, og paa de enkelte Punkter, hvor det er muligt, ogsaa med Resultaterne for de andre samtidige Stænders Vedkommende. Hvor der saa viser sig en Forskel, og hvor Sand-synlighedsregningen giver Grund til at formode, at det ikke er Tilfældigheder, der driver deres Spil, vil en Paavisning af den Retning, hvori Forskellen peger, blive forsøgt, og det vil blive prøvet, hvorvidt de vundne Erfaringer kan bringes i nogen naturlig Relation med, hvad der ellers kendes til Adelen's Liv og Skæbne i det paagældende Tidsrum. — Kun derved kan der skabes nogen Mulighed for Løsningen af Spørgsmaalet: Hvorfor uddøde den danske Adel?

Man maa ikke vente sig for stort et Udbytte af en saadan Undersøgelse. Det er ikke rimeligt, at man overalt vil støde paa overraskende Fænomener, og det er heller ikke rimeligt, at man overalt vil kunne finde en fuldgyldig Forklaring paa de Resultater, der kan læses ud af Tallene. Der vil blive en hel Del Omraader tilbage, over hvilke der er og sandsynligvis stedse vil vedblive at være Uklarhed, Forhold, for hvilke der ingen Regler kan findes, Spørgsmaal, paa hvilke der intet Svar kan

gives. Men noget Udbytte tør man dog haabe at vinde, nogle dunkle Punkter tør man dog haabe at opklare. Og Arbejdets Nødvendighed kan ikke bestrides; det og ene det graver saa dybt i Grunden, som der overhovedet kan graves; det maaler Dybden, hvortil man kan naa; mægter det saa ikke at hæve Skatten, eller hæver det kun en ringe Del af den, saa er det, fordi Skatten overhovedet ikke kan hæves.

II.

Det Tidsrum, indenfor hvilket nærværende Arbejde vil undersøge Sider af den danske Adels Liv, er de 150 Aar fra 1530 til 1679, begge Aar inkl. Det første Aar er valgt dels af det rent praktiske Hensyn, at de forud for det liggende Data, der i denne Sammenhæng kunde komme i Betragtning, er saa faa og spredte, at en Undersøgelse af dem næppe vilde give brugbare Resultater, medens Kilderne efter den Tid flyder rigere, dels fordi Adelen omtrent ved dette Tidspunkt træder ind i en ny Fase af sin Historie. Hvad angaar Slutningspunktet, der med 19 Aar overskrider Adelsvældens Fald, da er der næppe Grund til at formode, at de ved Enevælden skabte nye Tilstande i Løbet af saa kort Tid har grebet stærkt ændrende ind i de Forhold, der her skal være Genstand for Betragtning, medens det paa den anden Side næppe vilde have været tilraadeligt at skyde Grænsen længere frem, uden Fare for at komme til at blande helt nye Forhold ind i det Helhedsbillede, som den ældre Adel frembyder. Der er saaledes vel i kronologisk Henseende ikke fuldstændig Kongruens mellem det her valgte Tidsrum og Tidsrummet fra Reformationen til Enevælden, men det kan næppe være Tvivl underkastet, at Adelsens Leve- og Forplantningsdygtighed i de to Tidsrum, tagne under ét, har været meget nær identiske; hvor Materialets Størrelse har tilladt det, er iøvrigt en Deling af Tiden 1530—1679 i mindre Afsnit bleven forsøgt.

— Det er den danske Adel, der skal være Genstand for den følgende Undersøgelse, men et Spørgsmaal er det, hvad der skal

forstaas ved dansk Adel. At indbefatte under Undersøgelsen samtlige i det nævnte Tidsrum indenfor Monarkiets Grænser bosatte adelige vilde kun gøre Billedet urigtigt; den i det 17. Aarhundrede, særlig ved og efter dets Midte, indvandrede Adel, de holstenske Slægter og de smaa norske Familier ligger helt udenfor nærværende Opgaves Rammer; om de har været samme vitale Vilkaar underkastet som den i snævrere Forstand danske Adel, er i denne Sammenhæng af underordnet Interesse. Tilbage bliver da dels den autoktone, dels den allerede ved det 16. Aarhundredes Slutning indvandrede Adel, den sidste dog kun for de senere Slægtleds Vedkommende, og kun for saa vidt den straks helt eller omtrent afbrød Forbindelsen med Frænderne i Udlandet for at assimilere sig med sine danske Standsfæller og gifte sig ind i deres Slægter. Der har efter nogle faa Generationers Forløb, i hvilke Baandene paa alle Maader er blevet knyttede nærmere og det fremmede Blod blevet udtyndet, næppe været synderlig Raceforskel mellem en Quitzov eller Parsberg og en Rud eller Bølle. Naar derimod en fremmed Slægt, hvad der hyppigst er Tilfældet med de holstenske, vel jævnlig indgaar Ægteskab med danske adelige og ejer Jordegods i Danmark, men dens Forbindelse med den danske Adel dog er af mere sporadisk Natur, er den ikke her gjort til Genstand for Betragtning, saaledes Slægter som Ahlefeld og Rantzau. Det samme gælder de Slægter fra Sundprovinserne og Norge, der har levet helt isolerede fra deres Standsfæller paa denne Side Sund og Skagerak; her er dog Skillelinjerne trukne betydelig mindre skarpt end for den ikke-skandinaviske Adels Vedkommende. Selvfølgelig er Grænserne i det hele taget noget flydende, og en fuldstændig Konsekvens kan vanskelig overholdes; imidlertid er det for største Delen meget faatallige Slægter, der staar paa Skellet, hvorfor de Fejlgreb, der mulig er blevet begaaede, sandsynligvis er blevet udjævnede i Helheden.

Som Bilag er meddelt en Fortegnelse over de 162 Slægtsnavne, de i Undersøgelsen behandlede Personer bar. Det maa bemærkes, at dette Tal er langt ringere end Tallet paa de Slægter, hvormed der er opereret. Thi, rent bortset fra, at flere Slægter hverken bar eller af Genealogerne karakteriseres ved noget særegent Navn, blev adskillige af de paa Fortegnelsen opførte Navne

baarne af flere indbyrdes ganske forskellige Slægter; for hvert af Navnene Baad, Basse, Fris, Jul („Juel“ og „Juul“), Skram — for at nævne nogle Eksempler i Flæng — var der mindst to Slægter. En Opgørelse af det til de 162 Navne svarende Slægtsantal er ikke forsøgt.

En Sondring mellem Højadel og Lavadel, som oprindelig var planlagt, har ikke kunnet gennemføres. Der er i et meget stort Antal Tilfælde altfor faa Kriterier til at henføre en Slægt til den ene eller den anden af de to Grupper. Grænserne er altfor vaklende; en Slægt, der i den ene Halvdel af et Aarhundrede staar overordentlig lavt i Rangklassen, kan i den følgende Halvdel have hævet sig betydelig; Giftermaal mellem „Højadel“ og „Lavadel“ er hyppige; et Mindretal kan med Bestemthed henføres til den ene Rubrik, et andet til den anden, men der bliver et meget betydeligt Flertal tilbage, ved hvis Sondring Vilkaarligheden vil faa for vidt et Spillerum¹⁾,

— En Kildefortegnelse er givet i Bilag II.

Som man ser er der sondret mellem samtidige „Kilder“ og moderne „Bearbejdelser“: Inddelingsgrunden behøver ikke at udvikles.

„Kilderne“ er atter yderligere sondrede i „Familieoptegnelser“, „Dagbøger“, „Biografier og Avtobiografier“, „Lejlighedsskrifter“, „Epitafier“ og endelig „Levninger“. Helt skarpt kan Rammerne ikke tegnes; der er Kilder, som staar paa Grænsen mellem den ene og den anden Gruppe; en Dagbog begynder hyppig som en Avtobiografi²⁾; det er et Spørgsmaal, om man vil henregne en Række Optegnelser, i hvilke Familiebegivenheder i og udenfor Optegnerens Familie staar Side om Side i samme Styrke, til „Familieoptegnelser“ eller „Dagbøger“. Lidt flydende vil der stedse blive over en Systematisering som denne; i det hele falder Systemet dog naturligt og udtømmende.

Ved „Familieoptegnelser“ menes Efterretninger om en eller flere Generationer af en Familie, nedskrevne af et eller flere af

1) Smlgn. m. H. t. Tiden nærmest forud for det her behandlede Tidsrum Allen: De tre nordiske Rigers Historie. IV. I. 1870. S. 164.

2) T. Eks. Sivert Grubbes og Ove Juls.

dens samtidige Medlemmer. Da den skrivende som Regel er særdeles vel underrettet, og da Efterretningerne i mange, maaske de fleste Tilfælde er nedskrevne meget kort Tid efter paagældende Begivenheders Indtræden¹⁾, er disse Optegnelser fortræffelige Kilder til Adelens Personalhistorie²⁾.

De benyttede „Dagbøger“ har i flere Henseender en forskellig Karakter. Rent formelt, idet en Del af dem — saaledes Ejler Brokkenhus's og Morten Pedersøns — er nedskrevne i Kalenderier, hvor Begivenheder fra samme Dato, men forskellige Aar fortælles Side om Side, medens andre — saaledes Eske Broks og Peder Hegelunds — gaar frem fra Aar til Aar, idet Efterretningerne indføres paa de hvide Blade i en Almanak; den sidste Form byder den bedste Garanti mod Fejlskrivninger angaaende Aar og særlig Maaned. Med Hensyn til Forfatterens Stand, idet det snart er en adelig og snart en ikke-adelig, der er Meddeler; som Helhed taget er selvfølgelig de af adelige forfattede Dagbøger righoldigst og paalideligst med Hensyn til, hvad der her interesserer os; enkelte borgerliges Dagbøger er dog Kilder af høj Rang, saaledes Peder Kristensøns og Peder Hegelunds. Endelig med Hensyn til Karakteren af de i Dagbøgerne indeholdte Notitser; medens nogle dagbogskrivende hovedsagelig kun har optegnet deres personlige og huslige Anliggender, Pengetransaktioner og Studekøb, Rejser og Embedsforretninger, og kun i Ny og Næ en Personalbegivenhed, der ikke vedrører dem selv personlig, er der andre, der saa godt som udelukkende har nedskrevet Personalia om Standsfæller; som Eksempel paa den første Klasse kan nævnes Knud Brahes Skrivkalender fra Aaret 1600; mest udpræget i sidste Retning er Ejler Brokkenhus's bekendte Kalenderantegnelser³⁾. Som Helhed hører Dagbøgerne til de gode Kilder, hvis Ord der skal stærke Modgrunde til at fælde.

1) Ofte kan dette bestemt paavises; se t. Eks. Personalhist. Tidsskr. 3. R. V. S. 167: „1668 den 26. Aug. . . . gav Gud os en Datter . . . Gud lade hende leve til Guds Ære . . . 1668 den 22. Okt. behagede det Gud at bortkalde hende . . .“

2) Smlgn. om Familieoptegnelserne nærmere mine Bemærkninger i Personalhist. Tidsskr. 3. R. V. S. 159.

3) Om Ejler Brokkenhus's Kalenderantegnelser se mine Bemærkninger i Historisk Tidsskr. 6. R. V. S. 681—695.

„Biografier og Avtobiografier“ er faa og tilføjer kun Materialet en ringe Forøgelse. Hvor en borgerlig Avtobiografi er opført blandt Kilderne, har han oftest som Tjener, Huslærer el. lign. staaet i Forhold til en adelig.

En særegen Klasse Biografier er opført under „Lejligheds-skrifter“; det er Ligprædikenerne¹⁾. Værdien af de i Ligprædikenernes „Testamenter“ indeholdte Personalialia er ofte temmelig problematisk²⁾. Naar man, som vi i denne Sammenhæng gør, i Regelen kun spørger Kilderne om tre Ting: Tidspunkt for Fødsel, Vielse og Død, kan vi vente at faa et Svar af tvivlsom Værdi paa det første, et heller ikke altid ret troværdigt Svar paa det andet, men derimod et meget paalideligt Svar paa det sidste Spørgsmaal. Som Helhed taget staaer Rigtigheden af de i Ligprædikenerne indeholdte Efterretninger om Fødsels- og Vielsestidspunkt i Forhold til, hvilke Slægtninge den afdøde efterlod sig. Hvor det kan formodes, at en af den afdødes Forældre eller hans Ægtefælle³⁾ har meddelt Ligprædikanten de i Testamentet indeholdte biografiske Data, dér er der Grund til at tillægge disse større Værdi, end hvor Biografien kun kan skyldes et af Børnene, en fjærnere Slægtning eller Prædikantens personlige Erindring. — Et Punkt, paa hvilket der i en stor Mængde Ligprædikener hersker en fuldstændig Forvirring, er Aldersangivelserne; det er overordentlig hyppigt, at den opgivne Livsvarighed afviger fra det Tal, der fremkommer ved en Subtraktion af Fødselstidspunkt fra Dødstidspunkt, undertiden med flere Aar, oftere dog med nogle faa Maaneder, Uger eller Dage. Saa vidt det har kunnet ses, er der intet System heri; i et større Antal Tilfælde, hvor Afvigelsen mellem den direkte og den indirekte Aldersangivelse kun beløb sig til faa Uger, er det prøvet, om Kirkekalenderen har været lagt til Grund for Regnestykket — om t. Eks. en paa Palmesøndag i Aaret 1630 født og paa Paaskemandag i

1) Om nogle ganske enkelte af de i Fortegnelsen under Ligprædikener opførte Biografier vides det ikke med Sikkerhed, at de er foredragene ved Graven, men de er i Form og Indhold fuldstændig analoge med de andre Ligprædikener.

2) Se nærmere Bricka og Giellerup: Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede. I. 1874—5. S. I—III.

3) Smlgn. t. Eks. Bricka og Giellerup. anf. Skr. S. 502.

Aaret 1632 død Person, opgives som død i en Alder af 2 Aar, 1 Uge og 1 Dag (eller 2 Dage), — men det har ikke slaaet til en eneste Gang. I de fleste Tilfælde er den direkte Aldersangivelse urigtig, den indirekte rigtig; kun hvor det er hele Aar, Fejlen drejer sig om, vil en nærmere Undersøgelse være strængt fornøden. — Det, der giver Ligprædikenslitteraturen dens overordentlige Betydning for nærværende Undersøgelse, er imidlertid ikke saa meget dens Tidsangivelser som dens Omtale af de indenfor de forskellige Ægteskaber fødte Børn. „Deres Ægteskab har Gud velsignet med saa mange Børn, saa mange Sønner og saa mange Døtre, som er: . . . , af hvilke nu er henkaldet saa mange Sønner og saa mange Døtre . . . “ er staaende Formel i det store Flertal af Ligprædikener over gifte Personer. Disse Angivelser er vistnok i de allerfleste Tilfælde korrekte; kun ganske sjælden er der, hvor der findes Ligprædikener over begge de paagældende Ægtefæller, Uoverensstemmelse mellem Talangivelserne, og en saadan Uoverensstemmelse lader sig endda som oftest forklare ved, at Hustruen er død i Barselseng med et Barn, hvis Fødsel ikke er omtalt under den almindelige Skildring af Ægteskabet, men gemt til Beskrivelsen af Dødsfaldet. Det er disse Børneopgivelser, der gør Ligprædikenerne særlig værdifulde i denne Sammenhæng; fra Programmer og Epitafier kan der ganske vist hentes Tal og Køn paa en Del Ægteskabers Børn, og ligeledes kan de uddrages af en Del Familieoptegnelser, men det Materiale, der kan vindes ad denne Vej, vilde blive altfor ringe til derpaa at bygge nogen Beregning. Kun Ligprædikenernes Opgivelser gør det muligt for os at bringe de vigtige Spørgsmaal om Børnetallet indenfor Ægteskaberne, Seksualforholdet og Børnedødeligheden deres Besvarelse nærmere. Ganske vist er der en betydelig Mangel ved det saaledes indvundne Materiale: at det ikke tillader os at danne os noget Skøn over de barnløse Ægteskabers Tal; det er kun sjældent, at det udtrykkelig bemærkes om et Ægteskab, at der ikke fødtes Børn i det, og at formode, at alle de Ægteskaber, om hvis Børnetal de paagældende Ligprædikener tier, var barnløse, kan næppe være tilstedeligt.

De øvrige „Lejlighedsskrifter“ kræver ikke saa megen Omtale som Ligprædikenerne; Programmerne er ganske af samme

Natur som disse; Bryllupsversenes Angivelse af Bryllupsaar og -dag er særdeles paalidelig.

De paa Gravstene og Ligkisteplader bevarede biografiske Data er af lignende Værdi som de i Ligprædikenerne indeholdte. Som Helhed staar de dog i Paalidelighed en Grad over disse. Det er her hyppig den afdøde selv, der har opgivet Tidspunktet for sin Fødsel og Vielse, ellers som Regel en meget nærstaaende Slægtning, og Opgivelserne er ikke vandrede igennem en Præsts Redaktion. Overfor de Oplysninger, der findes i saadanne Gravskrifter, som et Medlem af en Slægt lod hugge over sine Forfædre i en længere Række Generationer, bør man derimod være varsom. Beklageligt er det, at den store Samling af Epitafier, som Pontoppidan udgav i det 18. Aarhundrede¹⁾, er saa overordentlig skødesløs; betydelig bedre er Resens Udgave af københavnske Indskrifter²⁾; bedst er dog de moderne Udgivelser.

De under Betegnelsen „Levninger“ opførte Kildeskrifter har spillet en ringere Rolle ved Indsamlingen af Materialet. Erslevs „Len og Lensmænd“ har væsentlig haft Betydning ved dens Angivelser af Navnene paa adskillige Lensmænds Enker; den har derved kunnet benyttes til at undersøge, hvorvidt synonome Personer var identiske eller ej; dens Dødsaaarsopgivelser er derimod lidet gode.

— Under Fortegnelseis første Afdeling er opført alle de benyttede samtidige Kilder, og det har været tilstræbt at udtømme samtlige eksisterende Kilder til den elementæreste Personalhistorie for Adelen fra 1530 til 1679. Et Par med Rette højt ansete Kilder til Adelens Personalhistorie vil man imidlertid her savne, „Adelsbrevene“ og Kirkebøgerne. Det er blevet mig klart, at Besværet ved en Gennemgang af disse Kilder ikke vilde staa i noget rimeligt Forhold til det Uddytte, man vilde vinde derved. Hvad Adelsbrevene angaar, findes der jo ganske vist iblandt dem en Del Meddelelser om Dødsfald, Indbydelser til Barnedaab, Bryllup og Begravelse, men dels er disse Meddelelser forholdsvis faa, dels er de allerfleste af dem vistnok i Forvejen udnyttede. Det samme gælder Kirkebøgerne, og for deres Ved-

1) Marmora Danica I—II. 1739—41.

2) Inscriptiones Havnienses. 1668.

kommende kommer endnu den Omstændighed til, at de Oplysninger, man i dem kunde vente at finde, alle falder i Tidsrummets senere Aar, en Tid, for hvilken der fra andre Kilder allerede er et rigeligt Stof tilstede.

Det Stof, hvormed de moderne „Bearbejdelser“ supplerer de samtidige „Kilder“, er dels hentet fra Adelsbreve, Kirkebøger, uavgivne Epitafier og lignende vanskelig tilgængelige Kilder, dels er det fremkommet ved Konstruktion, ved Slutning ud fra andre Fakta. Naar en Person i Begyndelsen af et Aar nævnes som levende, i Slutningen af samme Aar som afdød, er dermed hans Dødsaar givet; Tidspunktet for hans Fødsel kan jævnlig tilnærmelsesvis bestemmes, naar man kender Grænserne for hans Forældres Ægteskab og Tidspunktet for hans Søskendes Fødsel; Tidspunktet for en Kvindes Indgaaelse af Ægteskab vides at ligge imellem det Tidspunkt, paa hvilket hun sidst kaldes „Jomfru“, og det, paa hvilket hun først kaldes „Frue“. Men foruden saadanne simple Konstruktionsopgaver er der andre af langt mere kompliceret Natur, til hvis Løsning der kræves, ikke blot et betydeligt Skarpsind, men ogsaa et omfattende Materiale.

At indlade sig paa Løsningen af saadanne Opgaver, baade de forholdsvis usammensatte og de mere udviklede, har fra første Færd maattet opgives, overalt hvor Materialet ikke umiddelbart har frembudt sig. En Fordybelse i det kolossale Materiale, der maatte gennemgaaes, før alle de Spørgsmaal kunde besvares, som det er muligt at besvare ad konstruktiv Vej, vilde for uoverskuelige Tider afspærre enhver energisk Arbejden frem imod det Maal, nærværende Arbejde søger at naa. De ad direkte Vej vundne Erfaringer vilde i numerisk Henseende næppe forøges meget ved en saadan indirekte Behandling af Stoffet, — og det maa erindres, at det er Iagttagelsernes Tal, ikke de iagttagne Individuers Betydning for Samfundet, det drejer sig om, at det Barn, der døde i Vuggen, i denne Sammenhæng er ligesaa interessant som Peder Oxe eller Tyge Brahe. Hvor der i de under „Bearbejdelser“ opførte Skrifter foreligger Resultater af en saadan Behandling, er disse Resultater prøvede, og hvor der synes at være Vished eller en høj Grad af Sandsynlighed for deres Overensstemmelse med Virkeligheden, er de akcepterede; hvor deres Rigtighed er større Tvivl underkastet, er de udskudte.

En enkelt Art Konstruktionsforsøg er dog anstillede, men det er Forsøg af en ganske egen Natur, idet der for deres Vedkommende opereres med Gennemsnitstal, vundne ud fra et større Antal Iagttagelser. De har til Formaal at finde ubekendte Dødstidspunkter ud fra bekendte Begravelsestidspunkter. Naar man fra Begravelsesdagen tæller et saa stort Antal Dage tilbage, som der i den paagældende Tid gennemsnitlig forløb mellem Død og Begravelse, kan man vente at faa et Resultat, der meget nær svarer til det faktiske Forhold. Fremgangsmaaden tør selvfølgelig kun med megen Indskrænkning anvendes, hvor man har at gøre med et enkelt Tilfælde, men hvor det er mange Tilfælde, Talen drejer sig om, og hvor derfor mulige Fejl i den ene Retning tør forventes opvejede ved andre i den modsatte Retning, er det forsvarligt at bruge den¹⁾. Paa lignende Maade er Fødselsdagen i de ganske faa Tilfælde, hvor kun Daabsdagen er kendt, beregnet ved at tælle 10 Dage tilbage fra denne; for dette Forholds Vedkommende er der dog langt større Uregelmæssighed tilstede.

-
- 1) Perioden maa i denne Henseende deles i 5 Afsnit: 1) Tiden indtil 1602 ³¹/₅, hvor Gennemsnitstallet er 41 Dage, 2) Tiden fra 1602 ¹/₆ til 1632 ¹⁴/₈, hvor Gennemsnitstallet er 17 Dage, 3) Tiden fra 1632 ¹⁵/₈ til 1657 ³¹/₁₂, hvor Gennemsnitstallet er 26 Dage, 4) Tiden fra 1658 ¹/₁ til 1661 ³¹/₁₂, hvor en Gennemsnitsberegning næppe med Tryghed tør anvendes, og 5) Tiden fra 1662 ¹/₁ til 1679 ³¹/₁₂, hvor Gennemsnitstallet er 38 Dage.

Hertil maa bemærkes følgende:

Forordningen af 3. April 1576 og Bestemmelsen i Recessen af 21. November s. A. (Secher: Forordninger, Recesser m. m. II. S. 8, 35), hvorved 6 Uger fastsættes som Maksimum for Distancen mellem Død og Begravelse, har vistnok kun bekræftet, hvad der allerede var almindelig Praksis; de — iøvrigt kun faa — tidligere Tilfælde, der lader sig kontrollere, giver omtrent samme Gennemsnitsdistance som senere.

Gennemsnitstallet 41 er fremkommet ved en Beregning over de Tilfælde, hvor Ejler Brokkenhus opgiver Begravelsesdag, og hvor den tilsvarende Dødsdag kendes, enten fra hans egne Optegnelser eller fra andre Kilder. Nogle faa Tilfælde er dog undtagne, de nemlig, der falder efter Udgangen af Maj 1602. Ialt er der 324 Begravelsesdage, de tilsvarende Dødsdage var mig, da jeg anstillede denne Undersøgelse, bekendte i 181 Tilfælde, i 143 ubekendte.

Temmelig jævnlig findes der uoverensstemmende Angivelser om dette eller hint Punkt. Hvor en saadan Uoverensstemmelse

Gennemsnittallet er lidt under 41,4 Dage. — Fordelingen af disse 181 Tilfælde er denne:

I den første Uge efter Dødsfaldet:	5	
. . anden — — —	: 13	
. . tredje — — —	: 9	
. . fjerde — — —	: 4	
. . femte — — —	: 15	
. . sjette — — —	: 121	
Deraf paa Seksugersdagen	:	56
Efter den sjette Uge efter Dødsfaldet	:	14

Ialt 181.

Det viser sig, at der har været en stærk Tendens til at trække Begravelsen ud til den sjette Uge, helst til selve Seksugersdagen; de i de første Par Uger efter Dødsdagen begravne kan i flere Tilfælde paavises at have været smaa Børn, til hvis Jordfæstelse Slægts og Venners Nærværelse vel ikke har været betragtet som nødvendig; i andre Tilfælde kan vel Smittefrygt el. lign. (som t. Eks. af Kall-Rasmussen: Musse Herred I. 1866. S. 203 og Heise: Familien Rosenkrantz's Historie II. S. 250 formodet) have gjort sig gældende. — Hvorvidt Aarstiden har spillet den Rolle, som man paa Forhaand er tilbøjelig til at antage, fremgaar ikke med nogen tilstrækkelig Tydelighed. Tallene taler vel for en noget kortere Distance i den varmere Aarstid end i den øvrige Tid af Aaret, — i Maanederne Juli—August—September begravdes 29 før Seksugersdagen, 10 paa og efter denne, i de 9 andre Maaneder var Forholdet 82 og 60; men Materialet er altfor lille til at udlede noget sikkert deraf. — Derimod har Hensynet til Ugedagen været en meget væsentlig Faktor ved Fastsættelsen af Begravelsesdagen: Maksimum falder paa Søndag, Minimum paa Lørdag, Fredag og Mandag. Fordelingen er denne:

	Dødsdag kendt	Dødsdag ukendt	Ialt
Søndag	50	41	91
Mandag	13	4	17
Tirsdag	26	24	50
Onsdag	35	37	72
Torsdag	45	31	76
Fredag	9	3	12
Lørdag	3	3	6
Ialt	181	143	324

er tilstede, og den ikke kan paavises at bero paa en Skrivefejl (eller Trykfejl), er Opgivelsen hos den bedste af de divergerende

— Ligeledes har Bestræbelsen for at gøre Antallet af Dage mellem de to Tidspunkter deleligt med 7 — altsaa for at lade Begravelsen falde paa Seksugersdagen, Femugersdagen osv. efter at Døden var indtraadt — tydelig været fremme: af de 181 Tilfælde, i hvilke baade Døds- og Begravelsesdag kendes, indtager i 69 Tilfælde de to Dage samme Plads i Ugen. I 103 Tilfælde er enten Antallet af mellemliggende Dage et Multiplum af 7, eller Begravelsesdagen er en Søndag, eller begge Omstændigheder er forenede.

Den 12. Maj 1602 udgik en Forordning, der fastsatte 14 Dage som Maksimum (Secher: anf. Skr. III. S. 147—9); fra næste Maa-neds Begyndelse tør den vel antages at være traadt ud i Livet. I Sivert Grubbes Dagbog (Danske Magazin 4. R. IV. S. 13) hedder det ganske vist om Fru Mette Ulfstands Begravelse den 16. Maj 1602: „Det var den sidste Begravelse, som foregik efter gammel Skik, saaledes at adelige Lig stod 6 Uger over Jorden. Nu varer det kun 2 Uger“. Dette er imidlertid ikke rigtigt: i hvert Fald 2 Adelsmænd, Ludvig Munk, der begravedes den 20. Maj, og Absalon Gø, der begravedes den 27. Maj, havde staaet Lig i 6 Uger.

Bestemmelsen om de 14 Dage blev kun i de allernærmeste Aar overholdt; senere blev den regelmæssig overtraadt, om end hyppigst kun med 1 eller 2 Dage; Gennemsnitstallet for Tiden 1602 $\frac{1}{6}$ —1632 $\frac{14}{8}$, er 16,₈ Dage, et Tal, der er fremkommet ved en Beregning over en Del vilkaarligt valgte Distancer — for Tiden 1602 $\frac{1}{6}$ —1679 $\frac{31}{12}$ ialt 100, jævnt fordelte over Tidsrummet.

Den 29. Juli 1632 fastsatte en ny Forordning 3 Uger som Maksimum (Rørdam: Danske Kirkelove III. 1889. S. 221—22); ogsaa denne Bestemmelse blev stadig overtraadt i Løbet af de følgende 25 Aar; Gennemsnit 25,₈ Dage.

Krigen med Karl Gustaf bragte fuldstændig Opløsning i Forholdet, og Opløsningen strakte sig langt ind i 1661. At Begravelsen i Krigstid blev usædvanlig længe udsat, findes der adskillige Eks-empler paa (se t. Eks. Historisk Tidsskr. 4. R. IV. S. 491), men ingensinde i den Grad som nu, da alle Forhold var saa opløste. Endnu ind i 1661 begravedes adelige Personer, hvis Lig havde staaet over Jorden i mere end 550 Dage. Men Materialet er for dette Tidsrum, hvor Vilkaarligheden overskred alt, hvad man træffer til andre Tider, for lille til at bygge noget brugbart Gennemsnitstal paa.

For Tiden 1662—79 er der et Gennemsnitstal paa 38,₂, men der er store Afvigelser til begge Sider.

Begtrup har (Generalogisk-biographisk Archiv I. S. 213) — ud fra

Kilder, den, hvis Forfatter har staaet Begivenheden nærmest, taget til Følge, forsaavidt da ikke Fakta fra andre Kilder staar i bestemt Modstrid hermed. Hvor to eller flere af hinanden uafhængige Kilder træffer sammen i en Angivelse, medens en tredje Kilde har et forskelligt Datum, er de to koinciderende Kilders Beretning fulgt. Det kan være Tvivl underkastet, hvorvidt man tør bruge denne Fremgangsmaade, naar Talen drejer sig om Forhold, der kan farves af Meddelernes subjektive Opfattelse, men naar det som her kun er nøgne og ganske uinteresserede Tidsbestemmelser det gælder, er den fuldkommen tilstedelig — selvfølgelig dog kun, naar der er fuld Vished for, at Kilderne ikke er beslægtede. Et Kriterium, der lader sig bruge ved Kritiken af Opgivelser om Vielsesdagspunktet, er Vielsesdagens Ugedagsplads; det var, særlig i de første to Tredjedele af den her behandlede Periode i det langt overvejende Antal Tilfælde en Søndag (eller en „anden Helligdag“), der blev valgt til Bryllupsdag; hvor en Opgivelse ved Reduktion giver en Ikke-Søndag, er det mistænkeligt, om end ikke fældende. Hvor to Kilder derimod har hver sin Tidsangivelse, og den ene af disse viser sig at være Søndag, den anden ikke, er man berettiget til at anse den første for korrekt; i saadanne Tilfælde er det meget hyppig Aarstallet, ikke Datoen, der er urigtig; der er skrevet: Aar $a + 1$, den b. i Maaneden c. (Ikke-Søndag) i Stedet for: Aar a, den b. i Maaneden c.; hvor en opgiven Vielsesdato ikke er Søndag i det opgivne, men i det foregaaende eller følgende Aar, er der derfor nogen Sandsynlighed for, at Aarsopgivelsen er urigtig; berettiget Slutningsgrund er det dog ikke, naar ingen andre Forhold peger i samme Retning.

Der er for hver imellem Aarene 1530 og 1679 født eller

et ringe Antal Eksempler og tilsyneladende uden Kendskab til Forordningerne — faaet et Resultat, der omtrent svarer til ovenstaaende. — Frihaandsreduktioner, hvis Resultater er højst tvivlsomme, finder man i stort Tal rundt i den historiske Litteratur; naar det saaledes i Meidell: Billeätten II. I. S. 22 hedder om „Peter“ Bille, at han „døde Anno 1586, thi ifølge Mag. f. (læs t.) d. d. Adelshist. (d. v. s. Ejler Brokkenhus's Kalenderantegnelser, der hellere bør citeres efter Udgaven i Fynske Samlinger VI. S. 353) jordfæstedes han ved Bosjøholm i det Aars 6. Februar“, saa er dette sikkert en ganske uberettiget Slutning.

død adelig Persons Vedkommende søgt Oplysning om følgende Forhold:

Køn.

Aar og Maaned for Fødsel.

— . — . Død.
 — . — . Første Ægteskab.
 — . — . Andet —
 osv. —

Antal Sønner } i { Første Ægteskab.
 — Døtre } { Andet —
 osv. —

Af Børnene i første (andet osv.) Ægteskab var efter Aars Forløb Sønner og Døtre døde.

Er vedkommende død en voldsom Død og i bekræftende Fald

ved Krig?
 Drab (Mord, Duel, Slagsmaal)?
 Henrettelse?
 Ulykkestilfælde?
 Selvmord?

Hvis vedkommende var gift Kvinde, om hun da døde i Barselseng?

Det er kun for et Mindretal af den danske Adel i paagældende Tidsrum, at der er fundet Besvarelser, og af dette Tal er det atter kun en mindre Brøkdel, for hvis Vedkommende Besvarelserne udtømmer samtlige de i ovenstaaende Skema gjorte Spørgsmaal; hyppigst kan der kun findes Svar paa et eller et Par af Spørgsmaalene. Det Materiale, der i det følgende vil blive opereret med, er altsaa meget fragmentarisk. Et Blik paa de Slægtsnavne, de paagældende Personer bar, viser imidlertid, at de er temmelig jævnt fordelte over de forskellige Lag indenfor Adelen; de Efterretninger, der angaar den højere Adel, er omtrent af samme numeriske Styrke som de, der angaar den lavere Adel; relativt er derimod den første Klasse stærkere repræsenteret, men dette beror paa, at Lavadelen var talrigere end Højadelen.

Anderledes stiller Forholdet sig derimod, naar man sammenligner Materialet fra de forskellige Tidsrum; Kilderne og med

dem Materialet er i en stadig Vækst. Særlig gælder dette de første seks behandlede Tiaar; med Ejler Brokkenhus's Kalenderantegnelser er der for Tiden fra c. 1584 til 1602 skabt en bred og solid Basis, der gør, at de øvrige Kilders Tilvækst bliver mindre kendelig; for Tiden umiddelbart efter Ejler Brokkenhus's Død kan man formode en svag Tilbagegang i Efterretningernes Tal, men den tør dog hurtig antages at være blevet hævet, dels ved de talrige andre Dagbøger, dels og navnlig ved det overordentlig store Antal Ligprædikener, som fra nu af bliver en af de vigtigste Kilder; jo mere vi nærmer os Slutningstidspunktet, des nærmere tør vi formode, at det kendte Antal Personalbegivenheder staar det faktiske. Hvis de eksisterende Individuers Tal paa ethvert Tidspunkt indenfor det valgte Tidsrum var det samme, turde man altsaa vente, at Tallet paa de kendte Efterretninger igennem de første seks Decennier vilde stige overordentlig voldsomt, at det i Tiaarene 1580—89, 1590—99 og 1609—09 vilde holde sig omtrent konstant, dog med en mindre Opgang i det andet og maaske en svag Nedgang i det tredje Decennium, og at det i de følgende syv Aartier vilde være i stadig Opgang, men ad en langt mindre stejl Bane end i de første seks Tiaar.

Den Misvisning, som Materialets Mangelfuldhed fremkalder, er man i nærværende Undersøgelse nødt til bestandig at have for Øje. Ikke blot, hvor man vil søge at bringe Efterretningernes Tal i Relation med de paa vedkommende Tidspunkt eksisterende Personers Tal, men ogsaa hvor man undersøger saadanne Forhold som Ægteskabshyppigheden, Dødeligheden i de forskellige Aldersklasser o. lign. Den Brøk, der fremkommer ved at dividere Antallet af voksne Mænd, som vides at have været gifte, ind i Antallet af dem, som vides at have været flere Gange gifte, maa saaledes formodes at være langt ringere end den Brøk, der virkelig betegner den gifte Mands Udsigt til nyt Ægteskab; det er nemlig rimeligt, at et stort Antal Individuer, om hvilke de bevarede Kilder kun oplyser, at de har været gifte, har indgaaet flere Ægteskaber; Dividenden er saaledes sandsynligvis for lille. — Da Samtidens Interesse for et voksent Individ selvfølgelig har været langt større end for et Barn eller et helt ungt Menneske, er det mere end sandsynligt, at de bevarede

Efterretninger om de i de lavere Aldersklasser afdøde Individer er forholdsvis altfor faatallige; det vilde følgelig være ganske uberettiget af de direkte Opgivelser at udlede nogen Slutning om Forholdet t. Eks. mellem de indenfor Alderstiaarene 0—9 og 50—59 afdøde; man maa for at klare et saadant Forhold søge frem ad indirekte Vej. — Her er der kun ganske foreløbig gjort opmærksom paa denne Misvisning; i det følgende vil de Forhold, den skaber, nærmere blive drøftede.

III.

1. I nedenstaaende Tabel er der givet en Oversigt over den kronologiske Fordeling af de vundne Erfaringer. For Vielsernes Vedkommende er Tabellen for saa vidt ufuldstændig, som den

	Fødte			Døde			Fødte og Døde ialt	Viede		
	Mænd	Kvinder	Begge Køn	Mænd	Kvinder	Begge Køn		Mænd	Kvinder	Maksi- mum
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Før 1530	88	47	135					34	27	
1530—39	35	18	53	73	22	95	148	22	20	22
1540—49	56	51	107	63	35	98	205	27	27	27
1550—59	68	49	117	109	50	159	276	35	35	35
1560—69	47	34	81	206	66	272	353	34	28	34
1570—79	54	51	105	103	78	181	286	72	71	72
1580—89	77	63	140	115	97	212	352	115	117	117
1590—99	89	70	159	123	102	225	384	89	94	94
1600—09	75	82	157	141	116	257	414	83	88	88
1610—19	77	67	144	145	106	251	395	57	59	59
1620—29	80	60	140	105	79	184	324	75	77	77
1630—39	77	72	149	99	91	190	339	57	66	66
1640—49	54	51	105	118	104	222	327	75	81	81
1650—59	63	49	112	149	116	265	377	67	59	67
1660—69	49	62	111	86	82	168	279	59	60	60
1670—79	48	44	92	114	77	191	283	42	47	47
Efter 1680				222	206	428		62	58	
Tiaar ukendt	1172	902	2074	238	345	583				
Ialt	2209	1772	3981	2209	1772	3981				

kun angiver Tallene paa de danske adelige af begge Køn, om hvilke det vides, at de blev viede indenfor de enkelte Tiaar, ikke Tallene paa de Ægteskaber, de ialt indgik; de Tal, der skulde angive dette, vilde være noget større end de under den som „Maksimum“ betegnede Kolonne opførte, idet til de forskellige Tider saavel en Del Mænd som en Del Kvinder indgik Ægteskab dels med Personer, hvis Navn ikke kendes, og som derfor ikke har kunnet indføres i Samlingerne, dels med ikke-adelige og dels med ikke-danske adelige. I det hele er imidlertid Tallene for Mænd og for Kvinder meget nær lige store indenfor de enkelte Tidsafsnit; størst er Afvigelsen i Tiaaret 1630—39, da Tallet paa Kvinder, der vides at have indgaaet Ægteskab, overskrider Tallet paa Mænd med 9.

Man skulde efter den i det foregaaende omtalte stadige Stigen af Kildernes Righoldighed have ventet en tilsvarende Stigen af Erfaringernes Tal, saaledes at Minimum faldt i det første, Maksimum i det sidste af Periodens Tiaar. Et Blik paa Tabellen viser imidlertid, at dette er langt fra at være Tilfældet. Ganske vist er der, naar man bortser fra det helt abnorme Aarti 1560—69, en nogenledes jævn Vækst igennem det 16. Aarhundrede, dog en betydelig svagere, end man skulde have formodet. Men omtrent med Aar 1600 begynder der igen en Nedgang, og den fortsætter sig, ganske vist med betydelige Svingninger, men dog fuldstændig umiskendelig, gennem hele Resten af Perioden. Kulminationspunktet er for Vielsernes Vedkommende Tiaaret 1580—89, for Fødslerne de to følgende Tiaar, 1590—99 og 1600—09, og for Dødsfaldenes Tiaarene 1600—09 og 1610—19¹⁾.

Tabellen kunde altsaa grafisk fremstilles som en Kurve med Højdepunktet i Midten og Begyndelsespunktet liggende noget lavere end Slutningspunktet. Men en saadan Figurs Fremkomst lader sig kun forklare ved, at Kildernes Tendens til stadig at bringe Tallene til at vokse er blevet hæmmet af en i modsat Retning virkende Kraft. Og denne Kraft kan næppe være nogen

¹⁾ De Maksima, der for Dødsfaldenes Vedkommende findes i Tiaarene 1560—69 og 1650—59, er der her set bort fra, da det tør antages, at de udelukkende er foranledigede af Krigene.

anden end de paagældende Individuers numeriske Aftagen. I det 16. Aarhundrede er Kildematerialets Vækst stærkere end Individernes Aftagen, og man ser derfor Tallene stige, om end mindre stærkt end man skulde have formodet, naar man blot betragtede Kilderne; fra omtrent Aar 1600, da Kilderne vel stadig vokser, men ikke saa stærkt som før, er det den aftagende Tendens, der faar Overtaget og stedse trykker Tallene ned. Man finder altsaa i Tabellen et Slags Udtryk for de to Faktors relative Styrke.

Selvfølgelig kan der ikke være Tale om ad denne Vej at finde nogen Maalestok for Styrkegraden af den aftagende Tendens. Dels kan jo et Forhold som Kildernes Righoldighed aldeles ikke maales, men kun anskues, dels véd man foreløbig intet om, hvorvidt Forholdet mellem de indenfor givne Tidsafsnit blandt Adelen fødte, viede og døde paa den ene Side og samtlige Individer paa den anden — et Forhold, som vi forøvrigt ikke engang kender, — har været nogen Udvikling underkastet.

Derimod er det muligt — om end i de allergroveste Omrids — for et enkelt Tidspunkts Vedkommende tilnærmelsesvis at vurdere, hvor stor den Brøkdelen af de danske adelige er, som nærværende Undersøgelse har Personalefterretninger om. Den i Aaret 1655 indenfor Danmark-Norge levende danske Adel kan anslaas at have talt ca. 2000 Medlemmer¹⁾. Fra Tiaaret 1650—59 kendes 112 Fødsler, 265 Dødsfald og mindst 67 Vielser. Fødslernes ringe Antal gør det umuligt i denne Forbindelse at regne med dem. Forudsætter vi derimod med Hensyn til Dødsfald og Vielser, at de var tilstede i samme Forhold til Standens hele Medlemstal som det, hvori Dødsfald og Vielser nuomstunder staar til den danske Befolknings Totalsum²⁾, — noget man ganske vist kun tør gøre, naar man bestemt holder sig klart, at det hele er et løst Eksperiment, som der ikke kan tillægges nogen Beviskraft, og at Forholdene kan have forandret sig endog temmelig betydelig siden da, — faar man, naar man lægger Vielsestallet til Grund, som det dertil svarende Medlemstal c. 840,

¹⁾ Smlgn. ovfr. S. 8.

²⁾ Næmlig 22,5 Dødsfald og 8,0 Vielser aarlig for hver 1000 Individer. Se Danm. Stat. I. S. 432, 491.

naar man lægger Dødstallet til Grund, c. 1180. Her er det nu uheldigt, at Krigen med Karl Gustaf falder indenfor Tiaaret; det er sandsynligt, at den har gjort Antallet af Vielser ringere, af Dødsfald større end normalt, hvad ogsaa den betydelige Forskel mellem de to Resultater antyder. Som sandsynligvis mere overensstemmende med de normale Forhold er derfor Tallene fra det foregaaende og det følgende Tiaar tagne, hvilke, naar Vielserne lægges til Grund, giver c. 880, naar Dødsfaldene lægges til Grund, c. 870. Hermed er vi aabenbart naaet til en Maksimalgrænse, thi det er — efter alt hvad vi fra andre Sider kender til Bevægelserne indenfor ældre Tidens Befolkning, — rimeligt, at saavel Dødeligheden som Vielseshyppigheden dengang har været større end nu, saa de før benyttede Døds- og Vielses-koefficienter er for smaa til at anvendes paa dette Stof. Anlægger vi derimod det for Strassburgs Befolkning i det 16. Aarhundredes anden Halvdel beregnede Forhold som Maalestok (Dødsziffer 33,₀ Vielsesziffer 10,₇)¹⁾, naar vi derimod sandsynligvis til for lave Tal (800 og 630 for Tiaaret 1650—59, 590 og 660 for Tiaarene 1640—49 og 1660—69 under ét). Ca. 660 og ca. 880 tør da formentlig betragtes som henholdsvis Minimal- og Maksimalgrænsen, og det bliver altsaa sandsynligt, at den i nærværende Undersøgelse behandlede Del af den danske Adel for Midten af det 17. Aarhundredes Vedkommende udgør noget over en Tredjedel af hele den da eksisterende danske Adel. Efterhaanden som man gaar tilbage i Tiden, har man Grund til at formode, at det kendte Antal Tilfælde udgør en stedse ringere Brøkdel af det faktiske Antal Tilfælde.

2. Dødsfaldenes kronologiske Fordeling kan give nogen Oplysning om, hvorvidt de indenfor Tidsrummet hyppige Pestsydomme har raset stærkt blandt Adelen. Her er en Sondring i Tiaar imidlertid ikke tilstrækkelig; Materialet er derfor delt i enkelte Aar, og ved hvert Aar, om hvilket det vides²⁾, at der i

1) Smlgn. Jastrow: Die Volkszahl deutscher Städte zu Ende des Mittelalters. 1886. S. 67. Tallene er iøvrigt ikke synderlig paa-lidelige.

2) If. Mansa: Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedsplejens Historie i Danmark. 1873.

det har hersket en voldsommere epidemisk Sygdom¹⁾, er det undersøgt, hvorvidt Aarets Dødsantal er større, end man under normale Forhold skulde formode. Forsøget har imidlertid kun givet bekræftende Resultat for den i Aarene 1601—04 herskende Epidemii Vedkommende²⁾; i disse 4 Aar var Gennemsnitstallet paa Dødsfald 33, medens der i Decenniets andre 6 Aar gennemsnitlig kun kendes 21 Dødsfald om Aaret. Den Mulighed er ikke udelukket, at det høje Antal Dødsfald her skyldes tilfældige Omstændigheder³⁾; betydelig større er dog Sandsynligheden for, at det maa forklares som en Følge af den netop i de Aar herskende Pest.

Med Undtagelse af denne ene Epidemii synes altsaa Pest-sygdommene at være gaaet temmelig let hen over den danske Adel; ikke en eneste anden af de som særlig voldsomme karakteriserede har formaaet at bringe Dødstallet til at vokse efter en Maalestok som den, hvormed Koldfebrene omkring Aar 1831 og Koleraen i 1853 bragte Dødsfaldenes Antal til at stige i Danmark⁴⁾. Det maa ogsaa erindres, at Hygieinen formodentlig har været betydelig bedre hos Adelen taget som Helhed end hos den øvrige samtidige Landbefolkning og vel særlig den lavere Bybefolkning, at Adelen havde let ved i Pesttid at isolere sig, ligesom der ogsaa for den tør antages at have været forholdsvis god Adgang til den Lægehjælp, som Tiden kunde yde.

3. Et Blik paa Tabellen giver en Forestilling om, hvilken Rolle Krigene spillede for den danske Adel. Der faldt Krige indenfor 8 af de behandlede Decennier⁵⁾, og som Helhed er Fødselstallet i disse ringere, Dødstallet større, end man skulde have formodet ved at betragte de tilsvarende Tal i Nabodecennierne; for Giftermaalenes Vedkommende er Tallene ikke saa talende. Medens Forholdet imellem kendte Fødsler og Dødsfald

1) Krigsaarene har maattet udelukkes fra Iagttagelse.

2) Om Epidemien se Mansa, anf. Skr. S. 255—265.

3) Særlig den Omstændighed, at der for Aarene 1601—02 kendes en Del Dødsfald fra Ejler Brokkenhus's Kalenderantegnelser, medens denne Kilde derpaa forstummer, maa næppe overses.

4) Smlgn. Danm. Stat. I. S. 431, 432.

5) Disse Decennier er fremhævede med fede Tal i Tabellen.

i de 7 Ikke-Krigstiaar er $928 : 1331 = 0,70$, er det i de 8 Krigstiaar $844 : 1639 = 0,51$. Særlig iøjnefaldende er Aartierne 1560—69 og, om end i mindre Grad, 1650—59; Forholdet imellem det kendte Antal Fødsler og Dødsfald er her henholdsvis $81 : 272 = 0,30$ og $112 : 265 = 0,42$. Man har i disse Tal et ret tydeligt Udtryk for den Virkning, Krigene øvede paa Adelens Medlems-tal, dels en indirekte Virkning ved et noget formindsket Antal Fødsler, dels og navnlig en direkte ved et overordentlig forøget Antal Dødsfald. Som rimeligt er, var det særlig Mændenes Rækker, der udtyndedes i Krigstider; naar man indenfor flere af Krigstiaarene ogsaa sporer en Opgang i Kvindedødsfaldene, navnlig i 1640—49 og 1650—59, da Fjenden var i Landet, kan det være tilfældigt, men det kan ogsaa skyldes de med Krigen følgende Pestsygdomme samt de besværlige Rejser og lignende, som de urolige Forhold jævnlig foraarsagede.

Om en Del Adelsmænd opgives det udtrykkelig, at de er faldne i Krig; i nedenstaaende Tabel over de ved voldsom Død

	Mænd							Kvinder			
	Ialt døde	Krig	Drab	Henrettelse	Ulykkes-tilfælde	Selv-mord	Ialt	Ialt døde	Henrettelse	Ulykkes-tilfælde	Ialt
1530—39	73	11	4	1	2		18	22			
1540—49	63		5		1		6	35			
1550—59	109	3	4				7	50		2	2
1560—69	206	62	5		3		70	66			
1570—79	103		6		4		10	78			
1580—89	115	1	5		1		7	97			
1590—99	123		2	1	1	1	5	102		1	1
1600—09	141	2	3	1	1		7	116	1		1
1610—19	145	13		4	1		18	106			
1620—29	105	13	2		2		17	79	2		2
1630—39	99		1				1	91	1		1
1640—49	118	10	4	1	2		17	104			
1650—59	149	8	2		3		13	116			
1660—69	86	1	1		1		3	82			
1670—79	114	14	2	2	1		19	77			
Ialt	1749	138	46	10	23	1	218	1221	4	3	7

omkomne Individuer er den kronologiske Fordeling af disse Til-

fælde angivet. Tallene er dog aabenbart altfor smaa. I et meget stort Antal Tilfælde ved man nemlig om en Mand kun, at han døde indenfor en Krig, men kender ikke de nærmere Omstændigheder ved hans Endeligt. En Maalestok for, i hvor ringe Grad Opgivelserne er udtømmende, faar man ved fra Totaltallene for de indenfor Tiaarene 1560—69 og 1650—59 afdøde Mænd at subtrahere Tallene paa dem, som vides at være faldne; Resterne (henholdsvis 144 og 141) er betydelig højere end de Antal Mandsdødsfald, der findes i Nabodecennierne. Og selv om Tallene var udtømmende, selv om de virkelig angav, hvor mange danske Adelsmænd der faldt for Fjendens Staal eller Bly, vilde de dog ikke levere noget korrekt Billede af Krigenes direkte Virkninger paa Adelsmandstallet; man kan, naar man gennemgaar en Dagbog fra Krigstider, ikke undgaa at lægge Mærke til det betydelige Antal Adelsmænd, der døde i Fangenskab (navnlig under Syvaarskrigen) eller af Pest i Lejren (navnlig under Kalmar-krigen), og ogsaa disse maa sikkert for den allerstørste Del regnes blandt Krigens Ofre.

Af 1749 imellem 1530 og 1679 afdøde Mænd vides det med Bestemthed om 138, altsaa om ca. 8 Procent, at de har fundet deres Død paa Slagmarken. Vi har som sagt Grund til at formode, at dette Tal er en hel Del for lille, men selv som det er, vidner det tydeligt om, at Adelsmandstallet som Rigets Kriegerstand ikke var nogen blot Sinekure, men krævede store Ofre. En Krig kunde — især naar den var langvarig som Syvaarskrigen og fremkaldte Begivenheder saa forfærdelige som Falkenbergslaget, — nok tynde stærkt ud i de danske Adelsmands Rækker.

4. Tabellen over Personer, der døde en voldsom Død, er ovenfor undersøgt med Hensyn til Krigen; en Betragtning af de andre voldsomme Dødsmaader giver Stof af ikke ringe Interesse. For at lette Overskueligheden er Tabellen nedenfor givet i sammentrængt Form, idet der som Tidsafsnit er valgt — ikke længer Tiaar — men Halvhundredeaar, og for at gøre det muligt at parallelisere Tallene med de tilsvarende Tal fra moderne Ikke-Krigsaar er alle Personer, om hvilke det vides, at de er døde i Krig, udeladte; man maa imidlertid erindre, at — som

ovenfor bemærket — sikkert et ikke helt ringe Antal Personer, hvis Dødsmaade er ukendt, er faldne i Krig, saa at altsaa Totalsummen af de Ikke-ved-Krig-afdøde maa antages at være noget for stor.

	Ialt døde (de i Krig faldne und- tagne)	Døde ved Drab	Døde ved Henrettelse	Døde ved Ulykkestil- fælde	Døde ved Selvmord	Ialt døde en voldsom Død (Krig undtagen)
Mænd						
1530—1579	478	24	1	10		35
1580—1629	600	12	6	6	1	25
1630—1679	533	10	3	7		20
Ialt	1611	46	10	23	1	80
Kvinder						
1530—1579	251			2		2
1580—1629	500		3	1		4
1630—1679	470		1			1
Ialt	1221		4	3		7

En Sammenligning mellem de ved voldsom Død (ikke Krig) omkomne Individuer af begge Køn viser den samme stærke Overvægt paa Mandkønnets Side, som man træffer i vore Dage; i Femaaret 1885—89 døde i Danmark 104678 Mænd og 100581 Kvinder, deraf ved Selvmord og „ulykkelige Tilfælde“ 3821 Mænd og 917 Kvinder¹⁾, altsaa henholdsvis 3,65 og 0,91 Procent af det hele Antal. For Adelens Vedkommende var i det 16. og 17. Aarhundrede de tilsvarende Tal 4,97 og 0,66 Procent. Forskellen mellem det Procenttal Kvinder, der dengang fandt en voldsom Død, og det tilsvarende fra Nutiden kan der aabenbart ikke tillægges mindste Betydning; derimod er det muligt, at Forskellen for Mændenes Vedkommende virkelig er grundet i, at Chancerne for at omkomme ved voldsom Død dengang — rent bortset fra Farerne i Krig — var noget større end nuomstunder²⁾.

1) Stat. Tab. 4. R. Litra A. Nr. 7. S. 229, 230.

2) De to Procentudtryk er imidlertid ikke ganske homogene, idet —

Vi vil her ganske se bort fra de for Kvindernes Vedkommende kendte Tal, der er for smaa til at udlede Slutninger af. Sammenligner vi derimod for Mændenes Vedkommende Fordelingen indenfor de 4 angivne Dødsmaader med den tilsvarende Fordeling nuomstunder, viser der sig iøjnefaldende Forskelligheder.

Medens Selvmord og Dødsfald ved „ulykkelige Tilfælde“ i det moderne Danmark er omtrent lige stærkt repræsenterede — i 1885—89 resp. 1863 og 1958 Tilfælde¹⁾ —, vides indenfor den her behandlede Periode kun 1 Adelsmand at have berøvet sig selv Livet. Dette kan næppe betragtes som andet end et Symptom paa en vis moralsk Sundhedstilstand hos Datidens Adel.

Derimod kan der næppe lægges nogen Vægt paa, at de ved ulykkelige Hændelser omkomne Adelsmænd udgør et noget ringere Procentantal af det samtlige Antal døde end Tallet paa de i 1885—89 ved ulykkelige Hændelser omkomne Mænd (1,43 Procent mod 1,87); her har Tilfældet et for vidt Spillerum. Dog maa det bemærkes, at Tallene i fjerde Kolonne vistnok er noget for store, idet sikkert flere af de Mænd, om hvilke Kilderne kun meddeler, at de døde „en hastig og uforvarende Død“ el. lign., men ikke nærmere karakteriserer denne, er faldne ved Mord eller Drab og derfor rettelig burde have været henførte til anden Kolonne; særlig for det første af de 3 Halvhundredaar — i hvilket Kilderne er mindst fuldstændige, — maa dette vistnok antages oftere at have været Tilfældet. Fremdeles maa det erindres, at Farerne for at omkomme ved Ulykkestilfælde for den

som nedenfor Side 45 vil blive vist — de lavere Aldersklasser for Adels Vedkommende er relativt altfor svagt repræsenterede; det bliver derfor tvivlsomt, om man har Ret til at bygge nogen Formodning paa Forskellen.

¹⁾ Stat. Tab. 4. R. Litra A. Nr. 7. S. 230. Det tør vistnok formodes, at det første Tal er noget for lavt, idet uden Tvivl de paarørende i flere Tilfælde ikke har angivet den rette Dødsmaade. Saare hyppig er det jo ogsaa ganske umuligt at afgøre, hvorvidt den afdøde har paadraget sig Døden med Forsæt eller ikke (smlgn. Westergaard: Mortalitet und Morbilität. 1892. S. 446); i saadanne Tilfælde vil Dødsfaldet vel oftest blive opgivet som foranlediget ved Ulykkestilfælde.

datidige Adels Vedkommende tør anses for at have været mindre end for den nutidige danske Befolkning, — man tænke paa Sømandens, Fiskerens, Maskinarbejderens, Murerens udsatte Stilling og paa Farerne ved Jærnbaneførsel.

Betragter vi derimod Tallene for Henrettelse og Drab (eller Mord), er Forskellen mellem da og nu umiskendelig. Det store Tal, der led Døden paa Retterstedet, — næsten halvt saa mange som de, der døde ved uheldige Hændelser, — er iøjnefaldende, og endnu mere er dette Tilfældet med Antallet paa de ved Drab omkomne. Det sidste Tal tør endog, som ovenfor sagt, formodes at have været noget større end her angivet. Det er kun voksne Personer, Tallet gælder; hvis der har fundet Tilfælde af Barnemord Sted, har Kilderne i hvert Fald ikke berettet derom; i den moderne Kriminalstatistik udgør Drab paa Fostre eller nyfødte det langt overvejende Antal af Drabstilfældene¹).

Antallet af Drab kan betegnes saaledes: Af hver 100 Adelsmænd, der i Tiden 1530—1679 ikke døde i Krig, omkom ca. 3 (2,86) ved forsætligt eller uforsætligt Drab. Der findes næppe indenfor noget moderne civiliseret Samfund et Sidestykke hertil. Det er et talende Vidnesbyrd om, hvor læst Kaarderne sad i de danske Adelsmænds Skeder.

Man formoder paa Forhaand, at den igennem Tidsrummet stedse voksende Sædernes Afslibning har gjort sig gældende ved en tilsvarende Aftagen i Drabstilfældenes Tal, og et Blik paa Tabellen bekræfter denne Formodning. I det første Halvhundredaar udgør de dræbtes Tal ikke mindre end 5 (5,02) Procent af det hele Antal Ikke-ved-Krig døde, i det andet 2 (2,00) Procent og i det tredje lidt under 2 (1,88) Procent. Det fremgaar heraf, at Tilbøjeligheden til at begaa Drab — overlagt eller uoverlagt — har været i en stærk Tilbagegang, navnlig indenfor det 16. Aarhundrede.

5. For at undersøge, hvorvidt Aarstidernes Indflydelse paa Dødeligheden i Datidens Adel var anderledes beskaffen, end den er nu, er der foretaget en Optælling og Fordeling af de Tilfælde, i hvilke ikke blot Dødsåret, men ogsaa Dødsmaaneden kendes.

¹) Danm. Stat. I. S. 630.

For at undgaa en forstyrrende Indgriben af de voldsomme Dødsfald, er disse udsondrede og opførte i særskilte Kolonner. Det er i denne Forbindelse kun Kolonne 3, den der gælder begge Køn, som skal betragtes; en Undersøgelse af hvert Køn for sig vilde føre til for smaa Tal og dermed til for usikre Resultater.

Ved en Betragtning af Tabellen maa to Ting erindres, først at de forskellige Maaneder ikke er lige lange, dernæst at Datidens Maaneder ikke er ganske kongruente med Nutidens. Der var indenfor hele det Tidsrum, Talen her er om, ti Dages Forskel mellem juliansk og gregoriansk Kalender; for at nævne et enkelt Eksempel svarer Datidens Maj til de sidste 21 Dage af vor Maaned Maj + de første 10 af vor Maaned Juni. Ved en

	Mænd		Begge Køn	Kvinder	
	Døde ved voldsom Død	Ikke døde ved voldsom Død	(De ved voldsom Død døde undtagne)	Ikke døde ved voldsom Død	Døde ved voldsom Død
	1	2	3	4	5
Januar	12	105	183	78	
Februar	6	111	204	93	
Marts	8	116	230	114	
April	7	113	229	116	
Maj	10	88	173	85	
Juni	15	103	177	74	1
Juli	36	75	149	74	1
August	13	81	168	87	
September	12	87	197	110	
Oktober	39	57	143	86	
November	6	88	166	78	
December	14	92	157	65	1
Ialt	178	1116	2176	1060	3

Sammenligning med moderne Forhold bør derfor hver Maaned rykkes ca. 10 Dage frem, hvad der med tilstrækkelig Nøjagtighed sker ved at lade en gregoriansk Maaned, man vil konstruere ud af julianske Maaneder, bestaa af $\frac{2}{3}$ af den med samme Navn benævnte + $\frac{1}{3}$ af den foregaaende i den julianske Kalender. Naar Kolonne 3 i den nys meddelte Tabel bearbejdes paa denne Maade, og der tillige gives samtlige Maaneder en Længde af 31 Dage, fremgaaer følgende nye Tabel, i hvilken tillige det procent-

	Adelen 1530—1679		Danmark 1885—89	
	Absolute Tal	Procental af de afdøde	Hele Landet	Land- befolkningen
	1	2	3	4
Januar	175	7,88	9,04	9,47
Februar	211	9,50	9,45	9,20
Marts	228	10,26	9,81	10,21
April	234	10,53	9,29	9,43
Maj	195	8,78	9,12	9,58
Juni	179	8,06	8,34	8,21
Juli	161	7,24	7,90	7,72
August	161	7,24	7,34	7,11
September	192	8,64	7,16	6,58
Oktober	164	7,38	7,08	7,00
November	161	7,24	7,50	7,24
December	161	7,24	8,16	8,28
Ialt	2222	100,03	99,99	99,08

vide Antal Dødsfald i hver Maaned er beregnet og de tilsvarende Tal for Danmark 1885—89, dels for hele Landet, dels for Landdistrikternes Vedkommende alene,¹⁾ er meddelte til Sammenligning.

Man vil se, at det samme Maksimum for de tidlige Foraarsmaaneders Vedkommende som nuomstunder var tilstede hos Datidens Adel, men i en noget mere udpræget Grad end hos den danske Landbefolkning og betydelig stærkere end hos den danske Helhedsbefolkning; 20,8 Procent af Adelen i det 16. og 17. Aarhundrede døde i Maanederne Marts—April; nu dør i Landdistrikterne 19,6, i hele Landet 18,9 Procent i de samme Maaneder. En tilsvarende Nedgang findes for de følgende Maaneder, det senere Foraars og Sommerens Vedkommende; af adelige døde dengang 31,3 Procent i Maj—Juni—Juli—August, af den nuværende Landbefolkning 32,6 Procent og af Befolkningen som Helhed 32,7 Procent. Der er da nogen Grund til at formode, at Foraarets ugunstige Indflydelse paa Helbredstilstanden

¹⁾ Beregnede efter Stat. Tab. 4. R. Litra A. Nr. 7. S. 227 og 167, med Udeladelse af de ved Selvmord og Ulykkestilfælde omkomne (sstds. S. 230 og 170).

har gjort sig lidt stærkere gældende hos Datidens Adel, end den gør nuomstunder.

Forholdet kan imidlertid være tilfældigt; Tallene er ikke store og Afvigelserne ikke synderlig iøjnefaldende. Følger vi imidlertid Dødstallene frem igennem de næste Maaneder, støder vi paa et Forhold, som ikke er tilfældigt. Med Maj, Juni og Juli er der en Aftagen i Dødsfaldene, i August holder Dødeligheden sig som i Juli, men med September er der atter en stærk Opgang, i Oktober er der vel nogen Tilbagegang, men dog er Dødstallet kendelig højere end nuomstunder, og først i November er Forholdet atter det samme som (lidt lavere end) det moderne. Der er altsaa et nyt Maksimum for Dødeligheden i de tidlige Efteraarsmaaneder, ganske vist mindre højt end Maksimet i de tidlige Foraarsmaaneder, men dog fuldstændig umiskendeligt; et tilsvarende ringere Procenttal Dødsfald i Aarets sidste Maaneder og i Januar svarer til dette Maksimum.

Der kan her ikke være Tale om nogen Fejlkilde, og det vil derfor være tilstedeligt ad Sandsynlighedsberegningens Vej at undersøge, om der er nogen Mulighed for, at dette Maksimum i September og Oktober, til hvilket der intet fuldt tilsvarende findes i vore Dage¹⁾, er bevirket af tilfældige Omstændigheder. Sandsynligheden herfor er særdeles ringe. Anlægger man Forholdet for hele den danske Befolknings Vedkommende som Maalestok, er Forholdet mellem Afvigelse og Middelfejl lidt mindre end $2\frac{1}{2}$; betragter man derimod — hvad der her falder naturligere, — Forholdet for Landbefolkningens Vedkommende som det normale, bliver Afvigelse : Middelfejl endnu betydelig større ($3\frac{1}{3}$). Naar Forholdet er et saadant, er det fuldt forsvarligt at drage Slutninger af det vundne Resultat²⁾.

Et indirekte Bevis for Resultatets Rigtighed kan hentes ved en Optælling af de i forskellige middelalderlige Dødebøger nævnte Personer. Som bekendt er her Dødsmaaneden lagt til Grund for

1) For Københavns og Købstædernes Vedkommende findes en kendelig Tilvækst i Dødeligheden i August, men denne kan næppe paralleliseres med det her fundne Maksimum.

2) Smlgn. Westergaard: Statistikens Theori. 1890. S. 75.

Inddelingen — dog ikke helt konsekvent¹⁾. For at sammenligne Forholdene for Adelens Vedkommende med Forholdene i Middelalderen er der foretaget en Optælling af de i 6 Kirkebøger — fra Lund, København, Roskilde, Løgumkloster, Næstved og Ribe²⁾ — nævnte Personer, dog med Forbigaaelse af de Udlændinge, der udtrykkelig karakteriseres som saadanne. Det herved indvundne Stof er af et noget betinget Værd; det omfatter Personer fra vidt fjærnede Tider, af begge Køn og af alle Stænder; uden Tvivl gaar endog flere af dem igen i forskellige af Kirkebøgerne, — der er her ikke gjort noget Forsøg paa at udskille saadanne. I de 3 Kirkebøger er der tilmed Lakuner, som bevirker, at de kun kan bruges til at konstatere, at ogsaa i Middelalderen Foraarsmaanederne var stærkest repræsenterede. Men iblandt de 3 fuldstændig bevarede er heldigvis den saa overordentlig fyldige Gavebog for Lunds Domkapitel; de andre er Københavns og Roskildes Libri datici.

Resultatet af en Gennemgang af disse tre komplette Kirkebøger er givet i nedenstaaende Tabel. I første Kolonne er med-

Januar	165	165
Februar	134	147
Marts	194	194
April	198	205
Maj	214	214
Juni	158	163
Juli	126	126
August	134	134
September	140	145
Oktober	142	142
November	121	125
December	129	129

Ialt 1855 1889

1) Saaledes hvor det under en Dato er anført, at der paa den skal læses Messe for N. N., hans Hustru og Børn; paa saadanne Steder maa selvfølgelig kun optælles 1 Person.

2) Lunds Domkapitels Gavebøger, udg. af Weeke. 1884—89; Københavns Sjælemessebog i O. Nielsen: Københavns Diplomatarium. II. S. 5—21; de øvrige i Script. Rer. Dan., henholdsvis III. S. 266—275, IV. S. 578—587, IV. S. 298—318, V. S. 534—570.

delt de Tal, der fremkommer ved en simpel Optælling, i anden de, man faar ved at give samtlige Maaneder en Længde af 31 Dage; en yderligere Bearbejdelse — en Forvandling af Maanederne fra julianske til gregorianske — er anset for uforuden. Saaledes som Tabellen er, er den fuldstændig brugbar til at vise, at det store Dødsmaximum i Foraarsmaanederne allerede var tilstede hos den danske Befolkning i Middelalderen, og navnlig, at Dødelighedens Tilvækst i Maanederne September og Oktober ikke var noget for Dekadenceadelen ejendommeligt — end sige da et tilfældigt Spil af Tallene —, men allerede var tilstede i Middelalderen.

Man synes da at være berettiget til at antage, at Adelen og vistnok ogsaa de andre Stænder i det 16. og 17. Aarhundrede i Henseende til Helbred har været mere afhængig af de med Aars-tiderne skiftende klimatiske Forhold, end man er det i vore Dage, saaledes at dels Foraarsmaanederne har bragt Dødeligheden til at vokse stærkere end nu, dels Overgangen fra Sommer til Efteraar har fremkaldt et forøget Antal Dødsfald. Med Hensyn til det første Forhold er det vistnok tilstrækkeligt at erindre om, at vor Tid som Helhed bedre evner ad kunstig Vej at modvirke Vejrligets Indfyldelse; med Hensyn til det sidste slaar denne Forklaring derimod næppe til, saa meget mere som der hos den moderne Landbefolkning, hvis Levevis i denne Henseende bedre end Bybefolkningen kan sidestilles med den datidige Adels, netop viser sig en Tendens i modsat Retning. Her maa det da antages, at enten har der dengang i Individernes fysiske Konstitution været en særlig udpræget Modtagelighed for de med Efteraarets Indtræden følgende Temperaturovergange, eller — hvad der vistnok er sandsynligere, — at visse om Efteraaret med størst Voldsomhed herskende Sygdomme dengang har optraadt langt stærkere end nu¹⁾.

6. Vi vender os nu til et Spørgsmaal, som i nærværende Sammenhæng er af allerstørste Interesse, Spørgsmaalet om Leve-

¹⁾ De Sygdomme, der i vore Dage kræver flest Ofre i de egentlige Efteraarsmaaneder (September—Oktober—November) er Sygdomme blandt Børn. Se Tabellen i Westergaard: Mortalitet und Morbilität. S. 134; smlgn. Tabellen sstds. S. 133.

dygtigheden hos Datidens danske Adel. Det er selvindlysende, at vi her staar overfor et af de centrale Punkter i den foreliggende Opgave; først naar der er bragt nogen Klarhed til Veje over dette Punkt, vil der være Mulighed for at naa til en Forestilling om de abnorme Tilstande hos Standen.

Allerede den første Syslen med Spørgsmaalet lægger en væsentlig Mangel i Materialet for Dagen. Fordeler man de Individier, for hvilke saavel Fødsels- som Dødstidspunktet er kendt, efter den Alder, de havde naaet i Dødsejeblikket, viser de lavere Adelsklasser sig ganske overordentlig svagt repræsenterede. Medens der af de i Aarene 1880—89 afdøde mandlige Individier (de dødfødte endda fraregnede) var 40,₄ Procent under 10 Aar, 48,₁ Procent under 25 Aar, og af kvindelige Individier henholdsvis 36,₁ og 44,₉ Procent¹⁾, giver en Optælling af de i Tiden 1530—1679 afdøde adelige følgende fire Procentudtryk: 14,₈ og 27,₄, 18,₀ og 29,₄ Procent. Forskellen er altfor enorm til at kunne tænkes ene begrundet i en ringe Børnedødelighed; en Fejlkilde maa være tilstede, og det kan ikke være nogen anden end det tidligere berørte Forhold, at i jo lavere en Alder et Individ døde, des ringere Interesse nærede Samtiden som Helhed for det, og des mindre Sandsynlighed er der for, at dets Eksistens er naaet til vor Kundskab. En Optælling for de andre Stænder fra Slutningen af det 17. Aarhundrede viser ogsaa en Fordeling, der staar den moderne langt nærmere. Af de i de tre sjællandske Sogne Hjørlande, Kildebrønde og Snodstrup og det møenske Sogn Borre i Aarene 1645—1699 afdøde Individier af Mandkøn var 45,₆ Procent under 10, 58,₀ Procent under 25 Aar, af Kvindekøn henholdsvis 42,₁ og 56,₁ Procent²⁾. Efter en Optælling af Kirkebøgerne for Ribe i Aarene 1685—1700 viser de tilsvarende Tal sig her at være 46,₀ og 51,₆, 31,₉ og 36,₀ Procent³⁾.

¹⁾ Stat. Tab. 4. R. Lit. A. Nr. 7. S. XIX.

²⁾ Ifølge en Optælling fra de i Provinsarkivet ved København bevarede Kirkebøger.

³⁾ Ifølge Kinchs Optællinger i Saml. t. jydsk Hist. og Top. I. S. 126. Det uforholdsmæssig ringe Procenttal af de indenfor Borgerstanden i en lavere Alder afdøde Kvinder ser mistænkeligt ud. Kinch formoder (anf. St. S. 127), at det Fænomen, at der dengang i Ribe

Det vigtige Spørgsmaal om Dødeligheden paa de lavere Alderstrin maa da foreløbig lægges fuldstændig tilside; et Forsøg paa at løse det ved en Bearbejdelse af de direkte Opgivelser om de afdødes Fordeling efter Aldersklasse vilde føre fuldstændig vild. For at have nogenlunde fast Grund under Fødderne er Begyndelsespunktet her lagt ved det 20. Aldersaar; de efter dette faldende Dødsfald tør vistnok formodes i det hele at gruppere sig efter en Skala, der er parallel med den virkelige Fordeling.

Som det simpleste og tydeligste Udtryk for Leveevnen er der for Aldersklasserne fra det 20. til det 79. Aar (inkl.) — de efter det sidste Aldersaar indtrufne Dødsfald er for faa til at bygge noget paa, — søgt Oplysning om Dødelighedens Styrke indenfor de enkelte Aldersfemaar. Der er spurgt om, hvor mange Dødsfald der i Gennemsnit aarlig faldt paa et saa og saa stort Antal eksisterende Individuer.

For at besvare dette Spørgsmaal gælder det om at tilvejebringe to Tabeller, af hvilke den ene angiver Tallet paa de Individuer, hvis Alder i Dødsøjeblikket kendes som liggende indenfor det eller det Aldersaar, den anden Tallet paa de Individuer, som vides at have levet indenfor Aldersaaet og altsaa at have været udsatte for en Død, der vilde være blevet indført i den første af Tabellerne. Dividerer man da Tallene i Tabel 2 ind i de tilsvarende i Tabel 1, finder man Udtryk for Dødelighedsstyrken indenfor de enkelte Aldersaar.

Ved Fordelingen efter Aldersaar i Dødsøjeblikket er den Fremgangsmaade fulgt, at t. Eks. som 30aarige er antagne dels saadanne, hvis Levealder ikke nøjagtig kendes, men hvis Dødsaar er lig deres Fødselsaar + 30, og som altsaa gennemsnitlig tør antages for netop 30 Aar gamle¹⁾, dels saadanne, der døde i en

døde flere Kvinder end Mænd, uagtet der fødtes flere Drenge end Piger, hidrører fra en Udvandring af Mændene. Vilde det ikke være naturligere tværtimod at antage en Indvandring af voksne Kvinder (som Tjenestepiger, Hustruer) for Aarsagen? Derved vilde det blive forstaaeligt, at det i de højere Aldersklasser afdøde Procenttal Kvinder blev uforholdsmæssig stort og gjorde Tallet paa de i de lavere Aldersklasser afdøde relativt for lille. Noget hertil svarende findes jo ogsaa i vore Dage.

¹⁾ Den Indflydelse, som den forskellige Fordeling af Fødsler og Dødsfald paa Aarstiderne kan have øvet, er altfor forsvindende, til at der har kunnet tages Hensyn til den.

Alder af imellem $29\frac{1}{2}$ og $30\frac{1}{2}$ Aar. Med denne, af Materialets Karakter paabudte Inddelingsmethode bliver Tabellen ikke helt homogen med de tilsvarende i Statistisk Tabelværk, hvor det fyldte Aldersaar er Grænsen, hvor der ved en 30aarig Person forstaas en Person imellem 30 og 31 Aar. Ved Sammenligningen med Udtrykkene for den moderne Dødelighed er derfor disse sidste interpolerede $\frac{1}{2}$ Aldersaar tilbage.

Ulige vanskeligere er Konstruktionen af Tabellen over de paa hvert enkelt Alderspunkt eksisterende Individuer, som har været Iagttagelse undergivne. Det er en Selvfølge, at Tallene her ikke behøver at være lig Summerne af de i højere Aldere afdøde Individuer. Thi hvor der som her er trukket bestemte (Tids)-Grænser for Observationsfeltet, vil der være en stadig Fluktueren, idet nogle Individuer vil indtræde, andre udtræde. En i Midten af Aaret 1500 født Person indtræder først den 1. Januar 1530 til Iagttagelse; hans Eksistens forud for dette Tidspunkt har ingen Interesse i nærværende Forbindelse; først med sit $29\frac{1}{2}$. Aldersaar forøger han Tallet paa de Individuer, hvis Dødelighed undersøges, med 1. Paa lignende Maade maa en i Midten af 1630 født Person, hvis han opnaar en Alder af over $49\frac{1}{2}$ Aar, fra og med dette Alderstidspunkt forsvinde af Tabellen.

Men ved Behandlingen af disse ind- og udtraadte kan man ikke som ved de døde regne med hele Aldersaar. Hvor et Individ's Alder i Grænseøjeblikket er nøjagtig kendt, kunde den ganske vist enten forhøjes eller formindskes til det nærmest liggende hele Aldersaar, men hvor kun Aaret for en Persons Fødsel, ikke det nærmere Tidspunkt indenfor Aaret, er kendt, lader det sig ikke gøre. Han vil da „gennemsnitlig“ være født midt i Aaret, og hans Alder ved Ind- eller Udtrædelsen vil ligge midt imellem to hele Aldersaar; han vil være $30\frac{1}{2}$, $31\frac{1}{2}$ osv. Aar gammel. Medens derfor ved saadanne Individuer, hvis Fødselstidspunkt er nøjagtig kendt, Alderen paa Grænsetidspunktet er angivet som det nærmest liggende Midtpunkt imellem to hele Aldersaar, er Ind- eller Udtrædelsesalderen for saadanne, for hvilke Fødselstidspunktet indenfor Fødselsaaret ikke kendes, beregnet ved at subtrahere dettes numeriske Værdi plus $\frac{1}{2}$ fra henholdsvis 1530 og 1680.

For at sammenarbejde de saaledes ind- og udtraadte med

de Individder, der indenfor selve Perioden fra en lavere Alder er voksede ind i paagældende Aldersaar, er for hvert enkelt Aars Vedkommende Middeltallet beregnet mellem Differencerne paa ind- og udtraadte i det følgende „halve Aldersaar“. Eksisterer der saaledes i Aldersaaret 32 100 Individder (fødte indenfor Perioden eller indkomne i den paa et tidligere Alderstidspunkt), og indtræder der i en Alder af $31\frac{1}{2}$ Aar 10 og udtræder 7, medens der i en Alder af $32\frac{1}{2}$ Aar indtræder 5 og udgaar 11, vil Middeltallet mellem de to Differencer være $\div 1\frac{1}{2}$, og Tallet paa det i det 32. Aldersaar eksisterende Antal Individder er antaget for at være $98\frac{1}{2}$. At dette Udtryk i hvert enkelt Tilfælde ikke helt nøjagtig svarer til Virkeligheden, behøver ikke at siges; i det hele og store tør det dog antages for nogenlunde korrekt og brugbart.

Ved Beregningen af Dødeligheden er de saaledes fundne Tal for den eksisterende Befolkning sammenlagte indenfor hvert enkelt Aldersfemaar, og Summen — der altsaa angiver Antallet af de indenfor Aldersfemaaret gennemlevede Leveaar, — er divideret ind i Antallet af Dødsfald indenfor Femaaret. De derved fremkomne Procenttal er antagne for det korrekte Udtryk for Dødeligheden hos Datidens danske Adel. Selvfølgelig kan der ikke være Tale om nogen høj Grad af Nøjagtighed. Hvor det er et saa ringe Antal Individder, der er at operere med som her, vil Tilfældet altid kunne komme til at øve en betydelig Indflydelse; Tilkomsten af nogle faa Dødsfald vil kunne influere kendelig paa Enderesultaterne. I det hele og store kan de fundne Tal dog vistnok anses for ret gode Udtryk, og den Tendens, der fremgaar ved en Sammenligning mellem dem og de tilsvarende Tal fra vore Dage, er fuldstændig tydelig¹⁾.

I omstaaende Tabels 3. og 6. Kolonne er anført de ved en saadan Beregning vundne Resultater. Ved „sikre Erfaringer“ forstaas saadanne, hvor man har direkte Opgivelse om Tidspunkterne, saavel for Fødsel som for Død, ved „usikre“

¹⁾ Det vilde være af Interesse at vide, hvor stor en Indflydelse de saa talrige voldsomme Dødsfald har øvet paa Tallene. De ved voldsom Død omkomne Individders Alder i Dødsøjeblikket har imidlertid været kendt i altfor faa Tilfælde, til at dette Forhold har kunnet inddrages i Undersøgelsen.

Mænd	Sikre Erfaringer			Sikre og usikre Erfaringer			Danmark 1880-89
	Leveaar	Døds- fald		Leveaar	Døds- fald		
	1	2	3	4	5	6	
20—24	2963 _{,5}	47	1,58				0,68
25—29	2746 _{,5}	25	0,91				0,66
30—34	2560 _{,5}	34	1,33				0,68
35—39	2375	37	1,56	3399 _{,5}	74	2,18	0,77
40—44	2157 _{,5}	40	1,85	3040	63	2,07	0,96
45—49	1808 _{,5}	46	2,43	2638 _{,5}	81	3,07	1,23
50—54	1599	58	3,63	2180	93	4,27	1,64
55—59	1239 _{,5}	61	4,92	1664 _{,5}	87	5,23	2,20
60—64	903	52	5,75	1188	80	6,73	3,22
65—69	587	57	9,71	739 _{,5}	76	10,28	4,55
70—74	349 _{,5}	38	10,87	436	47	10,78	6,77
75—79	183	29	15,85	243	35	14,40	10,14
<i>Kvinder</i>							
20—24	2493 _{,5}	28	1,12				0,61
25—29	2288	31	1,35	3235	56	1,73	0,73
30—34	2075	36	1,73	2950	56	1,90	0,79
35—39	1876 _{,5}	30	1,60	2638 _{,5}	52	1,97	0,84
40—44	1678 _{,5}	30	1,79	2331	51	2,19	0,92
45—49	1449 _{,5}	30	2,07	1987 _{,5}	49	2,46	1,01
50—54	1230 _{,5}	35	2,84	1688 _{,5}	49	2,91	1,20
55—59	1002 _{,5}	37	3,69	1393	52	3,73	1,65
60—64	787 _{,5}	39	4,95	1081	60	5,55	2,52
65—69	563	34	6,04	786	46	5,85	3,79
70—74	377 _{,5}	31	8,21	521 _{,5}	47	9,01	5,64
75—79	246	24	9,76	313	37	11,82	8,94

saadanne, hvor Levealderen er beregnet ved til Gennemsnitsgiftermaalsalderen at addere det Antal Aar, hvormed paagældende Individ overlevede sit første Bryllup. Den ikke ringe Forskel mellem de to Resultatrækker kan dels være reel, begrundet i særlige Dødelighedsforhold for de gifte Individer, dels kan den bero paa Grupperingen af de viede efter deres Vielsesalder, dels endelig kan Tilfældigheder have haft en Del at sige. Det vil vistnok være tilladeligt i de af sikre og usikre Erfaringer tilsammen fremgaaede Resultater at se en Maksimalgrænse og der-

imod at antage Resultaterne af de sikre Erfaringer alene for noget nær at svare til det rette.

I Kolonne 7 er meddelt Dødelighedsprocenterne for Aarene 1880—89¹⁾. Sammenligner man nu disse Tal med de tilsvarende i Kolonne 2, viser der sig en iøjnefaldende Forskel. Paa alle Alderstrin var Dødeligheden hos Datidens Adel større, end den er i vore Dage, og Forskellen er overordentlig betydelig. Det Punkt, hvor de to Rækker nærmer sig mest til hinanden, er for Mændenes Vedkommende Aldersfemaaret 25—29., hvor den daværende Dødelighed kun overskred den nuværende med 38 Procent, for Kvindernes Vedkommende Aldersfemaaret 75—79., hvor Overskuddet endog kun er 9 Procent; iøvrigt svinger denne Afvigelse helt op til 132 Procent for Mændenes Vedkommende (20—24. Aar) og 137 for Kvindernes (50—54. Aar). Selvfølgelig er Svingningerne for en stor Del tilfældige; en vis Regelmæssighed kommer dog tilsyne for de Kvinders Vedkommende, der overlevede det 50. Aar, idet Dødelighedsstyrken fra da af stadig nærmer sig den moderne; 50—54. er Afvigelsen 137 Procent, 55—59: 124, 60—64: 96, 65—69: 59, 70—74: 45, 75—79: 9 Procent. — Et Fænomen, der er vel kendt fra den moderne Dødelighedsstatistik, genfindes ved en Betragtning af Tabellens Kolonne 3. Det er den for Mændenes Vedkommende i Tyvernes anden Halvdel aftagende Dødelighed. Men Forholdet er mere brat her end i vore Dage (i Aldersklasserne 20—24., 25—29., 30—34. henholdsvis 1,58, 0,91, 1,33 mod i vore Dage 0,68, 0,66, 0,68, svarende til en Afvigelse af 132, 38 og 96 Procent); naar hertil kommer, at Tallet 1,58 for det første af de nævnte Aldersfemaar vistnok kan antages at være relativt noget for lille, bliver det højst sandsynligt, at de Aarsager, der fremkalder dette Fænomen, iblandt Datidens Adel har virket noget voldsommere, end de virker i vore Dage.

Forskellen mellem da og nu lader sig ret tydelig anskue ved en paa Grundlag af ovenstaaende Dødelighedskvotienter beregnet Overlevelsestavle, der angiver, hvor mange af 10,000 samtidig levende 20aarige Individuer der vil være tilbage efter

¹⁾ Beregnede efter Tabellen i Stat. Tab. 4. R. Litra A. Nr. 7. S. XXV

et vist Antal Aars Forløb. Anden og fjerde Kolonne er beregnede efter Tabellen i Statistisk Tabelværk ¹⁾ ved ligesom tidligere at interpolere Angivelserne ¹/₂ Aldersaar tilbage.

	Mænd		Kvinder	
	Adelen 1530—1679	Danmark 1880—89	Adelen 1530—1679	Danmark 1880—89
Indtræder i det 20. Aar	10000	10000	10000	10000
— . . . 25. —	9240	9702	9456	9701
— . . . 30. —	8829	9345	8839	9358
— . . . 35. —	8260	9043	8106	8999
— . . . 40. —	7640	8701	7483	8628
— . . . 45. —	6965	8292	6842	8242
— . . . 50. —	6167	7802	6170	7836
— . . . 55. —	5143	7188	5353	7378
— . . . 60. —	4022	6441	4451	6796
— . . . 65. —	3016	5485	3475	5995
— . . . 70. —	1856	4374	2570	4966
— . . . 75. —	1077	3129	1704	3754
— . . . 80. —	487	1900	1046	2416

— Det næste Spørgsmaal, der rejser sig, drejer sig om Forholdet mellem Levedygtigheden hos Adelen og hos de andre Stænder. Indtog Adelen en Særstilling, var dens Leveevne, ikke blot maalt med vor Tid som Maalestok, men ogsaa med Datiden, usædvanlig ringe? Eller gælder de ovenfor fundne Udtryk ikke blot Adelen, men ogsaa Borgere og Bønder i det 16. og 17. Aarhundrede? Eller var maaske Adelen endog gunstigere stillet end de andre Samfundsklasser?

Desværre tillader Materialet kun ganske svage Antydninger til en Besvarelse af dette vigtige Spørgsmaal. Hvad der kendes til Dødelighedsforholdene hos de andre Stænder, er i Virkeligheden saa saare lidet, at de ovenfor fundne Udtryk indtil videre maa staa temmelig isolerede.

For Ribe By i Aarene 1685—1700 og for de 4 ovennævnte Landsogne i Aarene 1645—1699 har der foreligget nogle Tal til Sammenligning, men ikke af en saadan Art, at Dødeligheds-

¹⁾ 4. R. Litra A. Nr. 7. S. XXVI.

kvotienterne paa Grundlag af dem har ladet sig beregne. Antager man imidlertid, hvad man vel med nogen Tryghed kan gøre, at igennem de to nævnte Perioder var det Procentantal af mere end 20aarige Individuer, der havde overlevet det 80. Aldersaar, omtrent det samme, vil man paa Opgivelserne kunne bygge følgende Overlevelsestabel:

Af 10,000 samtidig levende 20aarige	Mænd	Kvinder
Indtræder i det 80. Aar		
i Ribe 1685---1700	784	1483
i de 4 Sogne 1645—99	1014	1040

Som man ser, tyder Tallene her i de 3 Tilfælde af 4 paa en Dødelighed, større end den er i vore Dage, men mindre end den var hos Adelen, i det ene Tilfælde (Kvinderne i de 4 Landsogne) er Tallet lig det, der er fundet for de adelige.

Resultaterne af en Dødelighedsoptælling over de nordiske Fyrsteslægter i Tiden 1500—1699¹⁾ — af Hensyn til det spinkle og med den stigende Alder stadig svagere Materiale er der dog her standset ved det 54. Aldersaar, — er meddelte i omstaaende Tabel. Dens første og fjerde Kolonne angiver de indenfor de enkelte Femaar gennemlevede Aar, anden og femte Kolonne de indenfor Femaarene stedfundne Dødsfald, tredje og sjette Kolonne det Antal Dødsfald, der med Gennemsnitsdødeligheden for Adelen 1530—1679 som Norm var at vente. Som man ser, er der for Mændenes Vedkommende fuld Overensstemmelse mellem de beregnede og de erfarede Antal Dødsfald, for Kvindernes Vedkommende overskrider de første derimod de sidste ret betydelig. Afvigelsen kan imidlertid være tilfældig, og det vilde sikkert være for dristigt at bygge nogen Slutning paa den alene. Det maa fremdeles ved en Sammenligning mellem de vitale Forhold hos den danske Adel og hos de nordiske Fyrsteslægter erindres, at disse to Samfundsgrupper ikke blot i social Henseende er hinanden nærstaaende, men ogsaa, at Fyrste-

¹⁾ Efter Kønigsfeldt: Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Kongeslægter. 2. Udg. 1856.

familierne lige saa vel som de adelige for en meget væsentlig Del har været Uddøelsens Lov underkastet, sikkert af samme eller lignende Grunde¹⁾.

	Mænd			Kvinder		
	Leveaar	Dødsfald efter Erfaring	Dødsfald efter Beregning	Leveaar	Dødsfald efter Erfaring	Dødsfald efter Beregning
20—24	522	7	8 _{,2}	446	3	5 _{,0}
25—29	476	4	4 _{,3}	413	5	5 _{,6}
30—35	436	3	5 _{,8}	399	2	6 _{,9}
35—39	406	8	6 _{,3}	367	6	5 _{,9}
40—44	350	12	6 _{,5}	325	6	5 _{,8}
45—49	299	6	7 _{,4}	286	3	5 _{,9}
50—54	253	7	9 _{,2}	228	6	6 _{,5}
		47	47 _{,6}		31	41 _{,6}

Det bedste og noget nær det eneste virkelige brugbare Sammenligningsmateriale, man besidder, er de i Westergaards Die Lehre von der Mortalität und Morbilität²⁾ foretagne Optællinger om de danske Præster i Aarene 1650—1699. Paa Grundlag af disse er omstaaende Tabel udarbejdet; dens første Kolonne angiver Tallene paa de indenfor de enkelte Aldersfemaar afdøde Individuer, dens anden de Tal, der skulde formodes, hvis Dødeligheden for gejstlige var den samme som for adelige. En Sammenligning viser ingen synderlig udpræget Forskel; i 4 af

1) Ikke uden Interesse er ogsaa en Sammenligning med de Dødelighedskvotienter, der (se Westergaard i Ehrenzweigs Assecuranz-Jahrbuch. X. S. 31) er fundne for mandlige Medlemmer af evropæiske Fyrstefamilier, hvis Forældres Bryllup falder før 1750. De ligger gennemgaaende midt imellem de moderne Dødelighedsprocenter og de for den gamle danske Adel fundne. Det samme gælder Dødelighedskvotienterne for franske Akademikere i Tiden 1635—1793, der kan beregnes paa Grundlag af den af Benoiston de Chateauneuf i Annales de Hygiène publique. XXV. S. 265—6 meddelte Tabel. For Alderstiaaret 20—29 viser Dødeligheden sig her at være 1, Procent, 30—39: 1_{,2}, 40—49: 1_{,2}, 50—59: 1_{,0}, 60—69: 3_{,6} og 70—79: 7_{,8}.

2) S. 480.

de behandlede 11 Aldersfemaar overstiger det beregnede Antal Dødsfald det erfarede, i 7 er det modsatte Tilfældet. Afvigelserne er paa sine Steder ret stærke og Svingningerne bratte; særlig

	Erfaret Antal Dødsfald	Beregnet Antal Dødsfald
25—29	11	12 ₃
30—34	30	36 ₀
35—39	58	48 ₀
40—44	59	52 ₄
45—49	68	56 ₆
50—54	78	61 ₇
55—59	57	55 ₂
60—64	53	37 ₅
65—69	18	33 ₀
70—74	17	14 ₁
75—79	5	7 ₂
	454	414

paafaldende er Forskellen mellem Aldersklasserne 60—64, hvor det erfarede Antal Tilfælde overskrider det beregnede med 15₅, og den følgende Aldersklasse, hvor det beregnede Antal Tilfælde overskrider det erfarede med 15. Som Helhed taget synes Afvigelserne at tyde paa en noget større Dødelighed for gejstlige end for adelige, men fuldstændig tydeligt er Resultatet ikke.

Spørgsmaalet om, hvordan Adelen var stillet i Sammenligning med de andre Stænder i Datiden, kan da indtil videre ikke besvares med Sikkerhed. Nogen udpræget Abnormitet i Adelen Dødelighedsforhold kan ikke ved en Sammenligning direkte paapeges. Først naar der engang er blevet draget et tilstrækkeligt Materiale frem til derpaa at bygge en Dødelighedsstatistik for Borgere og Bønder i Danmark i det 16. og 17. Aarhundrede, vil de ovenfor fundne Tal for Adelen kunne værdsættes i Forhold til hele Samtiden.

Der er imidlertid et Forhold, som synes at tale afgørende for, Adelen i vital Henseende har været ganske abnormt stillet. Medens der for de øvrige Stænders Vedkommende næppe kan tænkes nogen Grund til at formode en regelmæssig Aftagen af

Leveevnen indenfor den her behandlede Periode, viser det sig, naar man maaler Dødeligheden for Adelen paa forskellige Tidspunkter, at denne er i en stadig Vækst, og det saavel for Mænds

Mænd	1530—1579			1580—1629			1630—1679		
	Leveaar	Dødsfald		Leveaar	Dødsfald		Leveaar	Dødsfald	
		eft. Erfar.	eft. Beregn.		eft. Erfar.	eft. Beregn.		eft. Erfar.	eft. Beregn.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
20—4	795	6	13	1125 _{,5}	17	18	1043	24	16
25—9	658	2	6	1071 _{,5}	9	10	1017	14	9
30—4	558	3	7	1025	15	14	977 _{,5}	16	13
35—9	466 _{,5}	4	7	930	16	15	978 _{,5}	17	15
40—4	388 _{,5}	8	7	853	9	16	916	23	17
45—9	309	6	8	759 _{,5}	14	18	820 _{,5}	26	20
50—4	247 _{,5}	9	9	654 _{,5}	20	24	697	29	25
55—9	181	10	9	517 _{,5}	24	25	541	27	27
60—4	132	4	8	383 _{,5}	23	22	387 _{,5}	25	22
65—9	102	7	10	238	20	23	247	30	24
70—4	60	7	7	148 _{,5}	13	16	141	18	15
75—9	32	4	5	71	11	11	80	14	13
		70	96		191	212		263	216
<i>Kvinder</i>									
20—4	515	1	6	955	6	11	1023 _{,5}	21	11
25—9	458	1	6	879 _{,5}	6	12	950 _{,5}	24	13
30—4	364 _{,5}	8	6	802	12	14	908 _{,5}	16	16
35—9	279	1	4	712	13	11	885 _{,5}	16	14
40—4	224	1	4	620	8	11	834 _{,5}	21	15
45—9	181	4	4	525 _{,5}	7	11	743	19	15
50—4	129	1	4	426	17	12	675 _{,5}	17	19
55—9	97 _{,5}	0	4	332	12	12	573	25	2
60—4	72	6	4	260	8	13	455 _{,5}	25	23
65—9	41	2	2	200 _{,5}	10	12	321 _{,5}	22	19
70—4	32 _{,5}	1	3	131	14	11	214	16	18
75—9	22	1	2	82	5	8	142	18	14
		27	49		118	138		240	198

som for Kvinders Vedkommende. Selvfølgelig er der paa Grund af Erfaringernes forholdsvis ringe Antal nogen Vaklen tilstede, men Tendensen er fuldstændig umiskendelig.

Dette vil klart fremgaa af ovenstaaende Tabel, hvor Perioden

er sondret i tre lige store Dele og Materialet fordelt derefter. I Kolonnerne 1., 4. og 7. er angivet de indenfor de enkelte Aldersfemaar gennemlevede Aar, i Kolonnerne 2., 5. og 8. de indtrufne Dødsfald og endelig i Kolonnerne 3., 6. og 9. de Antal Dødsfald, der med Gennemsnitsdødeligheden som Norm var at vente. Som man ser, er paa næsten alle Punkter det „beregne“ Antal Dødsfald i første Halvhundredaar større end det „erfarede“, i sidste mindre; i andet Halvhundredaar er der ikke stor Forskel paa de to Talrækker, dog er de „beregne“ Tal gennemgaaende lidt højere end de „erfarede“. Summatallene for samtlige de undersøgte Aldersperioder viser tydelig, i hvilken Retning Udviklingen tenderer.

Disse Tal er fremgaaede alene ud fra de „sikre Erfaringer“; sammendrager man de „sikre“ og „usikre“ Erfaringer under ét, fremkommer der imidlertid en ganske tilsvarende Skala, blot med en noget mindre stejl Stigning. Summatallene bliver her for Mændenes Vedkommende (35—79. Aldersaar): i første Halvhundredaar erf. Ant. 106 mod ber. 120, i andet 266 mod 260, i tredje 264 mod 256; for Kvindernes Vedkommende (25—79. Aldersaar): i første Halvhundredaar 64 mod 89, i andet 221 mod 213, i tredje 270 mod 253.

At man her er fuldstændig udenfor de tilfældige Aarsagers Raaderum, vil en Række Middelfejlsberegninger (i hvilke man for at vinde forøget Sikkerhed kan betragte Resultaterne for flere Aldersfemaar under ét) overbevise én om. En anden Sag er, at en Fejlkilde kan tænkes at have virket ind og paa et enkelt Punkt at have skærpet Forskellen. Det er den i det foregaaende omtalte relativt mangelfulde Kundskab om de i de lavere Aldersklasser afdøde Individuer. Thi denne bliver, hvad der ligger i Kildernes Natur, mere og mere fremtrædende, jo længere man kronologisk gaar tilbage i Tiden, og der er intet i Vejen for at tænke sig, at den tilsyneladende Aftagen i Levedygtigheden indenfor det eller allerhøjest de to første af de behandlede Aldersfemaar i Virkeligheden snarere er et Udtryk for vort voksende Kendskab til de i disse Aldersklasser afdøde Individuer. Som man ser, er det ogsaa netop i de to første Aldersfemaar, at Forskellen mellem „beregne“ og „erfarede“ Antal Tilfælde er størst. Imidlertid er ogsaa i de følgende

Aldersklasser, hvor denne Fejlkilde ikke kan have virket, Forskellen saa tydelig, at den vistnok berettiger os til at hævde, at Leveevnen iblandt den danske Adel indenfor Tidsrummet 1530—1679 har befundet sig i en meget stærk Tilbagegang.

Forskellen holder sig nogenlunde ens over samtlige de behandlede Aldersklasser; det er da, saa vidt det kan ses, ikke paa et enkelt Alderstrin, man igennem Perioden har været udsat for en stadig voksende Fare for at dø, men paa samtlige.

Hvilke Bevægelser Dødeligheden har været underkastet indenfor de andre datidige Stænder, maa det forbeholdes senere Undersøgelser at vise. Paa Forhaand vil man imidlertid finde det lidet sandsynligt, at den ogsaa her har befundet sig i en saadan Vækst som hos Adelen; man er — i Analogi med det moderne Forhold — mest tilbøjelig til at tænke sig en Aftagen i dens Styrke; snarere har den dog maaske holdt sig saa nogenlunde konstant igennem det her behandlede Tidsrum; til at antage en Vækst i dens Intensitet er der indtil videre næppe noget ydre Forhold, som berettiger os. Med Hensyn til Adelen derimod godtgør de ovenstaaende Tal med fuld Sikkerhed, at dens Leveevne aftog efter en stor Maalestok, og det ligger nær at se en Sammenhæng mellem dette og det meget andet, som tyder paa, at Standen var en degenererende Samfundsklasse, som med stærke Skridt gik sin Undergang imøde.

7. Ikke uden Interesse er en Undersøgelse af, hvilken Indflydelse Civilstanden udøvede paa Dødeligheden iblandt Kvinder. For at bringe nogen Klarhed tilveje over dette Punkt er omstaaende Tabel udarbejdet. Dens første Kolonne angiver de af gifte Kvinder (og Enker) gennemlevede Aar, beregnede saaledes, at Individet først er indført i Tabellen paa det Alderstidspunkt, da det indtraadte i Ægtestanden, den anden det indenfor de enkelte Aldersfemaar indtrufne Antal Dødsfald og den tredje det Antal Dødsfald, der med Gennemsnitsdødeligheden for Kvinder var at forvente.

Denne Tabel er ret tydelig¹⁾. Afvigelserne er regelmæssige

¹⁾ Det maa ganske vist bemærkes, at Aldersfordelingen ikke kan antages at være helt den samme indenfor de to Rækker: Gifte

og paa de fleste Punkter temmelig betydelige. De gifte Kvinders forholdsvis særdeles ugunstige Stilling træder frem i alle Aldersklasser fra det 20. lige til det 79. Aar. Relativt mest ugunstig er de stillede i de tre første af de behandlede Femaar; her er det erfarede Antal Dødsfald divideret med det beregnede henholdsvis 1,4, 1,4 og 1,3; siden synker dette Forholdstal en Del, men holder sig dog heltigennem imellem 1,0 (nøjagtigere 1,02) og 1,2 (nøjagtigere 1,19); Svingningerne indenfor dette Bælte kan der næppe tillægges nogen Betydning.

	Antal Leveaar	Antal Dødsfald	
		efter Erfaring	efter Beregning
20—24	1110,5	17	12,4
25—29	1490,5	28	20,1
30—34	1570	34	27,2
35—39	1533	25	24,4
40—44	1411,5	29	25,3
45—49	1232,5	26	25,5
50—54	1041	34	29,6
55—59	830,5	34	30,7
60—64	629	36	31,1
65—69	428	30	25,0
70—74	265,5	26	21,8
75—79	154,5	17	15,0
		336	289

For de to første behandlede Aldersfemaars Vedkommende er Forholdet ikke artsforskelligt fra det tilsvarende i vore Dage. Ogsaa nuomstunder er Dødeligheden blandt gifte Kvinder i Tyverne betydelig større end blandt samtlige Kvinder. Forskellen er dog en Del mere udpræget hos den gamle Adel, end den vistnok i Regelen er i det moderne Evropa; til Sammenligning kan anføres, at Forholdet mellem gifte Kvinders og samtlige Kvinders Dødelighed i Tyverne i 7 hollandske Provinser er 1,4, i 4 andre 1,3, i Bayern 1,2¹⁾.

(samt Enker) og samtlige, idet der aabenbart er forholdsvis flest gifte nær ved Aldersklassernes Slutning; en Interpolation viser dog, at Indflydelsen heraf er overordentlig ringe.

¹⁾ Westergaard: Mortalitet und Morbilität. S. 84

Derimod er Forholdet for de højere Aldersklassers Vedkommende ganske modsat det moderne. I vore Dage er det — vistnok overalt — saaledes, at naar den gifte Kvinde først har passeret Fødslernes kritiske Periode, stiger relativt hendes Leveevne, saa at — i Regelen paa et Tidspunkt imellem det 30. og det 40. Aldersaar — Dødelighedstallene for gifte Kvinder bliver lavere end for samtlige Kvinder. Ægtestanden har altsaa øvet en gunstig Indvirkning paa de Kvinder, der overskrider dette Alderstidspunkt¹⁾. Her ser man derimod stadig en større Dødelighed blandt gifte end blandt ugifte; Differencen er ganske vist mindre, end den var i de tre første Aldersfemaar, men dog fuldstændig umiskendelig²⁾.

Det vilde være interessant, om man gennem en kronologisk Fordeling af Materialet kunde undersøge, hvorvidt der indenfor Perioden har været nogen Udvikling tilstede i dette Forhold; Materialets Omfang tillader imidlertid ikke en saadan Undersøgelse; et Forsøg i denne Retning har ført til ganske springende og utydelige Resultater.

— En lignende Undersøgelse for de gifte Mænds Vedkommende har ikke vist nogen Afvigelse fra Gennemsnittet. I Aldersklasserne fra 20 til 49 indtraf 138 Dødsfald mod beregnet 136, i de næste 6 Aldersfemaar 276 mod beregnet 272. Den lille Difference kan der selvfølgelig ikke tillægges nogen Betydning, men mærkeligt er det, at der hos Datidens Adel ikke kan paavises noget tilsvarende Forhold til det, som forefindes vistnok overalt i Evropa, at de gifte Mænd i Henseende til Dødelighed er langt gunstigere stillede end de ugifte. Det er muligt, at denne Afvigelse er tilfældig, men selv om man ogsaa forudsætter,

¹⁾ Westergaard: anf. Skr. S. 79—87.

²⁾ Det maa ganske vist erindres, at Talen her ikke er om gifte Kvinder alene, men om gifte Kvinder og Enker tilsammen; Materialets Karakter har vanskeliggjort en Udsondring af disse sidste. Imidlertid er det vel næppe rimeligt at antage, at det er Enkernes vitale Forhold, som har virket til at fremkalde den stærke Dødelighed blandt gifte Kvinder og Enker. Smlgn. Tabellen for Frankrig hos Westergaard: anf. Skr. S. 81, hvoraf det fremgaar, at Dødeligheden blandt Enker indtil 40-Aarsalderen er overordentlig høj, men efter dette Alderstidspunkt vel en Del højere end blandt gifte, men derimod ikke lidet lavere end blandt ugifte Kvinder.

at den er reel, begrundet i Livsforhold, der afviger fra de moderne, vil det dog ikke være muligt at trænge til Bunds i disse. Aarsagen kan være et relativt regelmæssigere og sundere Liv hos Datidens ugifte Adelsmænd eller et relativt uregelmæssigere og usundere hos de gifte, men det kan ogsaa være helt andre Faktorer, der har virket: en Del svagelige Individuer, som i vore Dage vilde være forblevne ugifte, kan saaledes dengang være indtraadte i Ægtestanden og have tilført de gifte Mænds Gennemsnitslevedygtighed et Minus.

8. Den iblandt de gifte Kvinder indenfor det 16. og 17. Aarhundredes Adel saa overordentlig ringe Levedygtighed skyldes aabenbart den med Fødslerne forbundne Fare og Tæren paa Helbredet, om hvilken man ogsaa paa Forhaand kunde formode, at den har været betydelig større end i vore Dage, nu da Fødselshjælpen er saa langt mere udviklet.

Om den Grad, hvori Barnefødslerne bortrev de fødende Mødre, har vi Midler til at danne os en Forestilling. I en Del Tilfælde opgiver nemlig Kilderne — særlig Ligprædikenerne, ikke sjælden ogsaa Familieoptegnelser og Dagbøger, — at paagældende Kvinde døde i Barselseng. Hvor stort dette Antal Tilfælde er, ses af nedenstaaende Tabel, der tillige i første Kolonne opgiver

	Gifte Kvinder	Deraf døde ved Fødsel	De ved Fødsel døde i Procenter af samtlige
1530—1579	198	10	5,1
1580—1629	344	19	5,5
1630—1679	335	30	9,0
Ialt	877	59	6,7

Antallet af de indenfor de enkelte Tidsrum afdøde Kvinder, der ved deres Død var gifte (eller Enker). Var nu Opgivelserne i Tabellens anden Kolonne udtømmende, vilde Svaret blive, at 6—7 Procent af gifte Kvinder døde ved Fødsel eller ved dens umiddelbare Eftervirkninger. Opgivelserne er imidlertid saare langt fra at være fuldstændige; de samme Følger af, at Kildematerialet, jo længere vi gaar tilbage i Tiden, bliver mindre og

mindre udtømmende, som vi saa ofte har sporet, træder her tydelig frem; Stigningen i Procenttallene er utvivlsomt ikke Udtryk for nogen reel Vækst af Barnefødsel som Dødsårsag; naar vi i det sidste Halvhundredaar finder 9 som det Procenttal af gifte Kvinder, der døde i Barselseng, er Tallet sikkert for lavt, baade for det sidste Halvhundredaars og for hele Periodens Vedkommende. Antager man, at af gifte adelige Kvinder i Tidsrummet 1530—1679 en Tiendedel bortreves som umiddelbar Følge af Barnefødsel, gør man sig næppe skyldig i nogen Overdrivelse¹⁾.

Større end Fødslernes direkte Indflydelse paa de gifte Kvinders Dødelighed var dog maaske den indirekte. Ved det 50. Aldersaar kan i vore Dage Muligheden for at føde betragtes som ophørt²⁾, og der er ingen Grund til at antage, at Forholdet i saa Henseende dengang har været vidt forskelligt fra nu. Naar ikke desto mindre, som nylig vist, Dødeligheden ogsaa efter dette Alderstrin er langt større for de gifte Kvinder (og Enker) end for de ugifte, ligger det vel nærmest at hidlede det fra, at Fødslerne, selv om de fødende Kvinder overlevede dem, fremdeles Diegivning osv. dengang har taget langt stærkere paa Kræfterne, har undergravet Mødrenes Helbred i en langt voldsommere Grad end nu.

9. I Betydning fuldtud paa Højde med Spørgsmaalet om Levedygtigheden staar Spørgsmaalet om Ægteskabstilbøjeligheden. Det er blevet paastaat, at denne var forholdsvis særdeles ringe hos den gamle danske Adel, og skulde denne Paastand vinde Bekræftelse, vilde det være berettiget heri at se en af Hovedfaktorerne i den Proces, som opløste Standen.

Spørgsmaalet maa tvedeles. Et Tal, der angiver, hvor stort et Antal Vielser der aarlig faldt paa et saa og saa stort Antal „giftefærdige“ Individuer, lader sig ikke beregne, og selv et saadant Tal udtømmer jo kun delvis Opgaven; det oplyser intet om

¹⁾ Smlgn. hermed Opgivelserne om denne Dødsårsags Styrke i vore Dage i Westergaard: anf. Skr. S. 67.

²⁾ Se Stat. Tab. 4. R. Litra A. Nr. 7. S. XIII.

Forholdet mellem Tendensens Styrke hos Ungkarle og Piger paa den ene Side, Enkemænd og Enker paa den anden.

Nedenfor er Spørgsmaalene om Tendensens Styrke dels hos tidligere ugifte, dels hos tidligere gifte Individuer undersøgte hvert for sig, men paa forskellig Vis. Medens Materialets Karakter ikke har tilladt nogen Beregning af en Giftermaalsprocent for de sidstnævnte, er det for Ungkarlenes og Pigernes Vedkommende muligt at beregne en saadan, som direkte kan parallelliseres med den for den moderne Tid beregnede.

Giftermaalsprocenterne for de hidtil ugifte indenfor forskellige Aldersklasser er beregnede ganske paa samme Maade som ovenfor Dødelighedsprocenterne. De mandlige Individuer er indførte paa Tabellen fra deres 20. Aldersaar, de kvindelige fra deres 16.; ved Døden eller ved Indgaaelsen af første Ægteskab er de slettede; Individuer, der ved Begyndelsen af Aaret 1530 eller Udgangen af Aaret 1679 var ugifte i en Alder af over 20 (resp. 16) Aar, er fra deres Alder paa dette Tidspunkt henholdsvis indførte som „indgaaede til Observation“ og slettede som „udgaaede fra Observation“; de indenfor de enkelte Aldersklasser af Individuer i ugift Stand gennemlevede Aar er sammen-talte, og Summerne er dividerede ind i Summerne af de i samme Aldersklasser indtrufne Førstegiftermaal.

For et ikke helt ringe Antal Individuers Vedkommende angiver Kilderne ikke Civilstanden; særlig blandt Mænd er dette temmelig hyppig Tilfældet; for Kvindernes Vedkommende vil i Regelen et Prænomen („Fru“, „Jomfru“) vise Vej. Der kan for saadanne „usikre“ Individuers Vedkommende være Tale om et af to: enten at betragte dem alle som ugifte eller helt at bortse fra dem; ingen af Delene er vistnok helt korrekt; dog maa det rette antages at ligge nærmest ved den Talrække, der fremkommer, naar man simpelthen medregner dem til de ugifte; der er aabenbart ringere Chance for, at et gift end et ugift Individ Civilstand ikke lader sig oplyse. Man maa formentlig ved at følge begge Veje naa til en Minimal- og en Maksimalgrænse, imellem hvilke det rette ligger. I den følgende Tabel er for hver enkelt Aldersklassers Vedkommende Middeltallet beregnet mellem de „sikre Erfaringer“ alene og de „sikre“ plus „usikre“ Erfaringer, og den med

dette Tal som Divisor fremkomne Vielseskvotient er antaget for noget nær at svare til det rette.

En ligeledes paa Kildernes Ufuldstændighed beroende Fejlkilde maa der gøres opmærksom paa. Det kan formodes, at i flere Tilfælde er et Ægteskab paa Grund af mangelfuld Kildeangivelse i Materialet fejlagtig indført som vedkommende Individts første. For Kvindernes Vedkommende vil det forholdsvis sjældent være Tilfældet, for Mændenes hyppigere; har en Dagbog t. Eks. følgende Notits: „... blev N. N. gift med Jomfru N. N., med Fru¹⁾ N. N., med N. N., N. N.'s Efterleverske,“ vil man straks være paa det rene med Brudens tidligere Civilstand, medens der intet er oplyst om Mandens. Herved kan der være blevet tilført de lavere Aldersklasser et Minus, de højere et Plus i Giftermaalsprocenten, samtlige Aldersklasser under ét et mindre Minus. Antager man t. Eks., at der i et Aldersfemaar paa de til Grund for Beregningen liggende Tabeller er indført 1000 Leveaar og 10 Førstegiftermaal, i det næste 900 Leveaar og 18 Giftermaal og i det tredje 800 Leveaar og 24 Giftermaal, medens et Individ, hvis Førstegiftermaal er henlagt til det tredje Aldersfemaars andet Aar, i Virkeligheden har indgaaet sit første Ægteskab 10 Aar tidligere, vil man som den urigtige Giftermaalskvotient for det første Aldersfemaar faa 1 i Stedet for 1,103, for det andet 2 i Stedet for 2,011, for det tredje 3 i Stedet for 2,882, for samtlige tre under ét 1,926 i Stedet for 1,933. Denne Fejlkilde lader sig ikke eliminere; man maa regne med, at den har bragt nogen, om end vel næppe nogen synderlig betydelig Skævhed ind i Resultaterne.

Med dette i Erindring kan man vende sig til Betragtningen af omstaaende Tabel, hvis 1.—3. Kolonne angiver de indenfor de enkelte Aldersklasser gennemlevede Aar, 4. Kolonne de indgaaede Førsteægteskaber, 5.—7. Kolonne de Kvotienter, der frem-

1) Ganske vist kan der muligvis findes Eksempler paa, at i en senere redigeret Optegnelse en hidtil ugift Kvinde ved Indgaaelsen af sit Ægteskab er blevet kaldt „Frue“, idet Optegneren har tænkt paa hendes Civilstand i det Øjeblik, Notitsen nedskreves; jeg erindrer dog ikke at have truffet dette Tilfælde i en saadan Form, at det kan have været vildledende, og i hvert Fald i de samtidig førte Optegnelsesrækker er man garderet derimod.

kommer, naar henholdsvis første, anden eller tredje Kolonnes Tal vælges til Divisorer. Endelig er i de to sidste Kolonner til Jævnføring angivet de tilsvarende Tal dels for Københavns, dels for de fynske Landdistrikters Vedkommende i de 5 Aar 1878—82¹⁾.

Mænd	Antal Leveaar blandt ugifte			Antal Førstevielser	Af 100 ugifte viedes aarlig			København	Fynske Landdistrikter
	sikre Erfaringer alene	sikre og usikre Erfaringer	Middel-tal		sikre Erfaringer alene	sikre og usikre Erfaringer	Gennemsnits-beregning		
20—24	2332 _{,5}	2571	2451 _{,75}	44	1,80	1,71	1,79	4,8	3,3
25—29	1711 _{,5}	1874 _{,5}	1793	172	10,05	9,18	9,59	13,9	11,1
30—34	917 _{,5}	1030 _{,5}	974	107	11,00	10,38	10,90	14,2	14,1
35—39	478	560 _{,5}	519 _{,25}	53	11,00	9,46	10,21	7,4	10,9
40—44	283	356 _{,5}	319 _{,75}	27	9,51	7,57	8,44		
45—49	146	207	176 _{,5}	13	8,90	6,28	7,37	1,4	1,9
50—54	90 _{,5}	135 _{,5}	113	6	6,68	4,43	5,31		
55—59	69 _{,5}	103	88 _{,75}	3	4,32	2,78	3,38		
60—64	36	70 _{,5}	53 _{,25}	2	5,56	2,84	3,76	0,00	0,00
over 65	44	84 _{,5}	64 _{,25}	0	0,00	0,00	0,00		
	6108 _{,5}	6998 _{,5}	6553 _{,5}	427	6,90	6,10	6,51	8,0	7,2
<i>Kvinder</i>									
16—19	1711	1756	1733 _{,5}	120	7,01	6,83	6,92	1,7	0,7
20—24	1331	1384	1357 _{,5}	144	10,12	10,40	10,62	8,2	5,8
25—29	761	797 _{,5}	779 _{,25}	77	10,12	9,60	9,88	10,3	12,2
30—34	470	505	487 _{,5}	43	9,15	8,51	8,82	7,8	12,4
35—39	312	343 _{,5}	327 _{,75}	15	4,81	4,37	4,58	3,8	7,1
40—44	239 _{,5}	267	253 _{,25}	7	2,92	2,02	2,76		
45—49	195 _{,5}	217	206 _{,25}	4	2,05	1,84	1,94	0,4	1,1
50—54	169 _{,5}	189 _{,5}	179 _{,5}	1	0,59	0,53	0,56		
over 55	631	707	669	1	0,00	0,00	0,00	5,5	5,5
	5820 _{,5}	6166 _{,5}	5993 _{,5}	411	7,08	6,67	6,86		

Sammenligner man Gennemsnitsresultaterne for Datid og Nutid, viser der sig en ejendommelig Forskel imellem de to Køn. Medens Vielsestendensen hos Datidens adelige Kvinder (alle

¹⁾ If. Rubin og Westergaard: Ægteskabsstatistik. S. 62—64.

Aldersklasser tagne under ét) var langt stærkere, end den er i Nutiden, fremtræder den blandt Mændene som en Del svagere. Ganske vist kan dette sidste delvis skyldes den tidligere nævnte Omstændighed, at nogle Individets Førsteægteskaber er henlagte til et for sent Alderstidspunkt, men dette Forhold kan dog næppe have virket saa dybt, at dets Fraværelse vilde have udvisket Forskellen mellem Afgivelserne for de to Køn. Denne Forskel kan formuleres saaledes, at medens der (med Vielseskvotienterne for Fyens Landbefolkning lagte til Grund) var beregnet at skulle indtræffe 518 Førstevielser blandt Mænd og 298 blandt Kvinder, forefindes der i Virkeligheden henholdsvis 427 og 411. En betydelig større Tilbøjelighed for Giftermaal blandt Datidens Kvinder, en noget lavere blandt Datidens Mænd, det er det første Indtryk, man faar ved at betragte Tallene.

Man kan imidlertid ikke blive staaende herved, men maa ogsaa gaa ind paa Styrkefordelingen paa de enkelte Alderstrin. Et flygtigt Blik vil vise, at denne var saare langt fra at være identisk med den moderne. For Mændenes Vedkommende er Tyngdepunktet hos Adelen rykket opefter; Maksimumstyrken faldt imellem det 30. og 39. Aar, nu derimod mellem det 25. og 34. Styrken var dengang i stadig relativ Vækst, hvad der vil fremgaa af følgende Tavle, der angiver Vielsestendensens Styrke fra og med forskellige Alderstidspunkter:

	Adelen 1530—1679	København	Fyen
over det 25. Aar	9,3	10,5	10,0
- - 30. -	9,1	7,8	9,1
- - 45. -	4,8	1,4	1,9

For Kvindernes Vedkommende er Forholdet ganske det modsatte. Her ligger Tyngdepunktet tidligere end i vore Dage, og hele Tendensen befinder sig i stadig relativ Aftagen; fra og med det 45. Aldersaar er den kun ubetydelig højere end i det moderne København, betydelig lavere end i de fyenske Landdistrikter. Gennem nedenstaaende Tavle vil Forholdet anskues:

	Adelen 1530—1679	København	Fyen
over det 20. Aar	6,8	6,4	7,5
- - 25. -	5,1	5,6	8,8
- - 30. -	3,8	3,5	6,6
- - 45. -	0,5	0,4	1,1

Forskellen kan ogsaa belyses ved en Beregning over, hvor stort et Antal der paa forskellige Alderstidspunkter vil være tilbage i ugift Stand af 100 tyveaarige Mænd og 100 sekstenaarige Kvinder, under Forudsætning af at ingen af dem afgaar ved Døden. Til Jævnføring er de tilsvarende Tal for Københavns og Fyens Vedkommende ¹⁾ sidestillede:

	Mænd			Kvinder		
	Fyen	Københ.	Adelen	1530—1679	Københ.	Fyen
Indtræder i det 25. Aar:	85	79	91	45	62	73
— . . . 30. . :	49	39	57	27	37	39
— . . . 35. . :	24	19	33	18	25	21
— . . . 45. . :	8	9	13	12	17	10
— . . . 55. . :			7	11		

Ved at fortsætte Beregningen videre op i de højere Aldersklasser vilde man for de adelige Kvinders Vedkommende faa Tal, der næppe afveg synderlig fra de moderne, for de adelige Mænds Vedkommende Tal, der var en Del lavere, altsaa udtrykte en forudgaaende stærkere Ægteskabstendens. Men selvfølgelig bliver Betydningen af en saadan Jævnføring nogenlunde illusorisk, naar man som her ikke indfører Dødelighedsstyrkerne i Beregningen; ved en saadan Proces vilde det vise sig, at paa ethvert Alderstrin var Antallene af de overlevende saavel ugifte som gifte særdeles meget lavere, end de er nu.

— En fra den moderne stærkt afvigende Fordeling af Ægteskabstilbøjelighedens forskellige Styrkegrader, men en saadan Fordeling, at Enderesultaterne ikke er synderlig afvigende fra de moderne, det er Hovedudbyttet, man vinder ved en nærmere Bearbejdelse af den ovenfor meddelte Tabel.

10. For at finde et virkeligt Udtryk for Ægteskabstilbøjeligheden hos Adelen er det imidlertid nødvendigt tillige at kende

¹⁾ Rubin og Westergaard, anf. Skr. S. 66. Den her anvendte Formel er ogsaa benyttet ved Beregningen for Adelens Vedkommende. Til en Sammenligning med de bedre stillede Samfundslag alene har der ikke foreligget Materiale; en saadan Sammenligning vilde rimeligvis vise en betydelig ringere Forskel paa de lavere Alderstrin.

den Tilbøjelighed, der var tilstede hos Individder, hvis første Ægteskab var opløst (ved Døden eller, i nogle ganske faa Tilfælde, ved Skilsmisse) til at indgaa nyt Ægteskab.

Materialets Karakter nøder os her til at søge nye Former. En Vielseskvotient for Enkemænd og Enker lader sig ikke beregne, men man maa nøjes med en Beregning over Forholdet mellem de indgaaede Første og Senereægteskaber. I den Hensigt er de indenfor Tidsrummet 1530—1679 afdøde Individder, om hvilke det vides, at de har været gifte, optalte og fordelte efter det Antal Ægteskaber, de havde indgaaet. Her maa der atter gøres opmærksom paa Kildernes Mangelfuldhed, som særlig for Mændenes Vedkommende kan antages at have grebet forstyrrende ind i Resultaterne. I mange Tilfælde ved vi om en Mand kun, at han var gift, men ikke, om én eller flere Gange; saadanne er henførte til de kun én Gang gifte, og dette Tal er derved blevet relativt noget for stort, Tallet paa de flere Gange gifte noget for lille. For Kvindernes Vedkommende er Forholdet her som i den nærmest forudgaaende Specialundersøgelse en hel Del bedre.

Optællingen har givet følgende Resultater:

1068 imellem 1530 og 1679 afdøde gifte Mænd, for hvilke Dødstiaaret kendes, havde indgaaet ialt mindst 1292 Ægteskaber.

Af disse 1292 Ægteskaber var for Mandens Vedkommende:

1. Ægteskab	1068
2. —	199
3. —	22
4. — el. derover	3

Af hver 100 Ægteskaber var altsaa for Mandens Vedkommende:

877 imellem 1530 og 1679 afdøde gifte Kvinder, for hvilke Dødstiaaret kendes, havde indgaaet ialt mindst 981 Ægteskaber.

Af disse 981 Ægteskaber var for Hustruens Vedkommende:

1. Ægteskab	877
2. —	101
3. —	3

Af hver 100 Ægteskaber var altsaa for Hustruens Vedkommende:

1. Ægteskab.....	82,66
2. —	15,40
3. —	1,71
4. — el. derover	0,23

medens Forholdet i Danmark 1885—89 var¹⁾:

1. Ægteskab.....	89,00
2. —	10,40
3. —	0,56
4. — el. derover	0,04

Forholdet kan ogsaa udtrykkes saaledes, at medens dengang Sandsynligheden for Indgaaelse af nye Ægteskaber for den 1. Gang gifte Mand var 0,21, er den nu 0,12.

Hvis man under ét behandler de 1068 Tilfælde, i hvilke Dødstiaaret kendes, og 144, i hvilke det er ukendt, forrykkes dette Forhold kun ganske ubetydelig. Fordelingen bliver da denne:

Af hver 100 Ægteskaber var for Mandens Vedkommende:

1. Ægteskab.....	82,78
2. —	15,18
3. —	1,77
4. — el. derover	0,27

Sandsynligheden for Indgaaelse af nyt Ægteskab bliver ogsaa da 0,21.

1. Ægteskab.....	89,40
2. —	10,29
3. —	0,31

medens Forholdet i Danmark 1885—89 var¹⁾:

1. Ægteskab.....	94,07
2. —	5,72
3. —	0,20
4. — el. derover	0,01

Forholdet kan ogsaa udtrykkes saaledes, at medens dengang Sandsynligheden for Indgaaelse af nye Ægteskaber for den 1. Gang gifte Kvinde var 0,12, er den nu 0,06.

Hvis man under ét behandler de 877 Tilfælde, i hvilke Dødstiaaret kendes, og 295, i hvilke det er ukendt, forrykkes dette Forhold kun ganske ubetydelig. Fordelingen bliver da denne:

Af hver 100 Ægteskaber var for Hustruens Vedkommende:

1. Ægteskab.....	89,40
2. —	10,14
3. —	0,46

Sandsynligheden for Indgaaelse af nyt Ægteskab bliver ogsaa da 0,12.

Tallene er saavel for Mændenes som for Kvindernes Ved-

¹⁾ Stat. Tab. 4. R. Litra A. Nr. 7. S. VI.

kommende fuldstændig bevisdygtige, ikke fremkomne ved Tilfældighedens Indgriben, men et under alle Omstændigheder ikke for højt Udtryk for den Sandsynlighed, der var for et første Gang viet Individ til at komme til at indgaa nyt Ægteskab.

Som man ser, udtrykker Tallene en Tendens i denne Retning, som for Mændenes Vedkommende er $1\frac{3}{4}$, for Kvindernes 2 Gange saa stor, som den nu er i den danske Befolkning; har man i Erindring, at det opgivne Ægteskabsantal for de gifte Mænd tør anses for at være for lavt, kan man vistnok uden at overdrive paastaa, at Tendensen for begge Køns Vedkommende dengang har været dobbelt saa stor, som den er nu. At dette for en meget væsentlig Del er begrundet i den i Datiden stærkere Dødelighed og Ægteskabernes dermed følgende kortere Varighed, er mere end sandsynligt; en nærmere Indgaaen paa Aarsagsforholdet forbyder Materialet.

En kronologisk Sondring saavel af Første- som af Senereægteskaberne har ikke ført til Resultater; Tendensernes Styrke synes at fremtræde som nogenlunde konstant igennem Tidsrummet; de temmelig voldsomme Afvigelser, der forefindes fra Periode til Periode, beror sikkert udelukkende paa Materialets ringe Omfang; der præger sig liden eller ingen Regelmæssighed i dem.

— Medens der altsaa blandt Piger og Ungkarle indenfor det 16. og 17. Aarhundredes danske Adel kan paavises en Tilbøjelighed til Ægteskab, hvis Styrkefordeling paa de forskellige Aldersklasser var vidt forskellig fra den moderne, og som maaske nok for Ungkarlenes Vedkommende har været noget svagere, end den er i vore Dage, var Antallet af Senereægteskaber ubetinget langt større, end det er i vore Dage; hvor meget af dette der skyldes en virkelig større Ægteskabstilbøjelighed og hvor meget den Omstændighed, at Enkemænd og Enker hurtigere end nuomstunder rekruteredes fra de gifte Individuers Række, lader sig ikke oplyse¹⁾.

¹⁾ Derimod er hos den moderne tyske Højadel en — hovedsagelig af „Besiddelsesforholdene i Forening med Standsrepræsentationens virkelige eller formentlige Pligter“ dikteret — uforholdsmæssig Ulyst til at indgaa Ægteskab utvivlsomt Hovedfaktoren i den Proces, der ogsaa her med stor Styrke udtyder Slægternes Tal. Dette maa betragtes som det sikre Resultat af H. Kleines lille

11. Det fremgik ovenfor, at Maksimum af Ægteskabstilbøjelighed indenfor den gamle Adel hos Ungkarle indtraf senere, hos Piger tidligere end i vore Dage; som Følge heraf kommer ogsaa den absolute Fordeling af Førsteægteskaberne paa Aldersklasser og atter som Følge heraf Gennemsnitsvielsesalderen til at afvige fra det moderne Forhold. Den gennemsnitlige Vielsesalder, der fremkommer ved en nøjagtig Optælling af de enkelte Tilfælde, er for Ungkarlenes Vedkommende 31,4, for Pigernes 23,5 Aar¹⁾, medens de tilsvarende Tal nuomstunder i København er 28,8 og 26,9 Aar, paa Fyen 30,4 og 28,2 Aar. For Mændenes Vedkommende er der imidlertid kun ringe Afvigelse mellem Forholdet hos den gamle Adel og hos flere af de moderne Samfundslag; navnlig den Klasse, med hvilken en Sammenligning ligger nærmest („Embedsmænd, Godsejere og Kapitalister“ paa Fyen), har kun en ubetydelig lavere Vielsesalder (31,3 Aar). Derimod findes der ikke indenfor de undersøgte moderne danske Samfundslag noget Sidestykke til den overordentlig lave Alder, hvori de adelige Jomfruer indgik Ægteskab; paa de Punkter, hvor Differencen er mindst, er den ikke mindre end 3 Aar.

Gennemsnitsvielsesalderen for tidligere gifte Mænd er 43,6, for tidligere gifte Kvinder 36,4 Aar, hvad der for Mændenes Vedkommende er omtrent den samme Alder som den, der forefindes i vore Dage, for Kvindernes en noget lavere. Den gennemsnitlige Afstand fra første til anden eller en senere Vielse bliver følgelig henholdsvis 12,2 og 12,9 Aar, hvad der er betydelig mindre end Gennemsnitsafstanden paa Fyen i vore Dage, for Mændenes Vedkommende lidt lavere, for Kvindernes en Del højere end i det moderne København. Det maa dog her erindres, at

Skrift: Der Verfall der Adelsgeschlechter, statistisch nachgewiesen. Ein Mahnruf an den deutschen, österreichisch-ungarischen und baltischen Adel in Interesse seiner Selbsterhaltung. 1879, en forøvrigt i flere Henseender underlig skæv Bog.

¹⁾ Indenfor Perioden synes Vielsesalderen for Ungkarle at have været synkende, for Piger derimod stigende. Deler man Tiden 1530—1679 i tre ligestore Afsnit, faar man som Gennemsnitsvielsesalder for Ungkarle henholdsvis 32,3, 32,0 og 30,3 Aar, for Piger derimod 22,4, 23,7 og 23,7 Aar. Materialet, hvorpaa disse Tal hviler, er imidlertid temmelig ringe.

Vielsesalderen ved Indgaaelsen af første Ægteskab kan antages at være noget for højt ansat, særlig for Mændenes Vedkommende, idet, som ovenfor sagt, rimeligvis flere Individuers Senereægteskab er antaget for deres Førsteægteskab.

At dette Forhold, uagtet det vel kan have influeret en Del paa Enkelthederne, dog ikke har formaaet at forvanske Hovedresultaterne, vil med nogen Sikkerhed fremgaa ved en Sammen-
dragnet af Første- og Seneregiftermaal, hvor altsaa Fejlkilden qua Fejlkilde er elimineret. Det viser sig nemlig da, at Gennemsnitsvielsesalderen for Mænd er 33,8, for Kvinder 24,6 Aar, hvad der er i temmelig god Overensstemmelse med det ovenfor fundne. Ved en Fordeling paa Aldersklasser viser det sig, at af samtlige Vielser var i 433 Tilfælde af 1000 Brudgommen under 30 Aar (mod i 1885—89: 642), og i 608 Tilfælde af 1000 Bruden under 25 (mod i 1885—89: 465), hvad der ligeledes tjener til at bestyrke de ovenfor fundne Resultater.

12. En Optælling af Vielsernes Fordeling paa Maaneder er foretaget paa Grundlag af Opgivelserne for Mændenes Vedkommende, saaledes at de Vielser er behandlede, hvor Bruden var ikke-adelig eller ikke-dansk-adelig, medens de, hvor Brudgommen ikke var dansk Adelsmand, er blevet forbigaaede. Materialet er fuldstændig tilstrækkeligt til at vise Fordelingen i dens Hovedtræk. Foruden de indenfor Tiden 1530—1679 stedfundne Vielser er ogsaa saadanne fra Tiden før og efter medtagne, i hvilke Brudgommen er henholdsvis død eller født indenfor Tidsrummet; deres Tal er iøvrigt ikke ret stort (resp. 17 og 65) og bringer næppe Skævhed ind i Hovedresultatet.

I Kolonnerne 1.—2. paa omstaaende Tabel er de fundne Tal angivne efter deres kronologiske Fordeling; i Kolonne 3. er Summatallene meddelte; i Kolonne 4. findes de til disse svarende Tal, der fremkommer ved at give samtlige Maaneder en Længde af 31 Dage, og i Kolonne 5. de hertil svarende Tal, der fremgaar ved en Overføring af Maanederne fra juliansk til gregoriansk Kalender. I Kolonne 6. er endelig meddelt de tilsvarende Procenttal for Danmarks Landbefolkning i Aarene 1885—89¹⁾. En

¹⁾ Beregnede efter Stat. Tab. 4. R. Litra A. Nr. 7. S. 165.

	Før 1629	Efter 1630	Ialt	Julianske Maaneder paa 31 Dage	Gregorianske Maaneder paa 31 Dage	Danmarks Landbefolk- ning 1885—89
	1	2	3	4	5	6
Januar ...	23	19	42	42	35	4,0
Februar ...	40	17	57	63	56	5,4
Marts	18	13	31	31	41	6,9
April.....	20	15	35	36	35	9,4
Maj	27	40	67	67	56	13,3
Juni	42	29	71	73	71	7,3
Juli	59	17	76	76	75	5,7
August....	76	21	97	97	90	2,9
September.	81	51	132	136	123	4,7
Oktober ...	69	25	94	94	108	11,2
November .	34	17	51	53	68	19,0
December .	11	10	21	21	31	9,3
Ialt	500	274	774	789	789	

Sammenligning med den moderne Gruppering er forøvrigt af mindre Interesse; i vore Dage er det som bekendt Flyttetid og Skiftetid, der øver størst Indflydelse paa dette Forhold¹⁾, og hertil findes jo absolut intet tilsvarende hos Datidens Adel.

Som det vil ses, er der et udpræget Maksimum i de tre Maaneder August, September og Oktober; i November synker Tallet, og i December er der et meget tydeligt Minimum; derpaa gaar Tallet atter opad, synker igen noget i Marts og April, men stiger derefter jævnt op imod det store Efteraarsmaksimum. Indenfor Perioden kan der spores nogen Skiften i dette Forhold; det er næppe et rent Tilfælde, at af de 500 Vielser, der fandt Sted før 1629, faldt 226 eller lidt over 45 Procent i de tre Maaneder August—September—Oktober, medens efter 1630 kun 97 af 274 eller lidt over 35 Procent indtraf i samme Maaneder; det staar rimeligvis til en vis Grad i Forbindelse med Standens delvise Overgang fra Godsadel til Hof- og Officersadel.

Det store Antal Vielser i Efteraarsmaanederne karakteriserer nemlig aabenbart Adelen som hovedsagelig en Landbrugerstand

¹⁾ Danm. Stat. I. S. 503.

naar Høsten var endt, og der begyndte at komme Ro efter de større Markarbejder, faldt det naturligt at tænke paa Bryllup. Saa kom Vinteren bagefter, og den bragte Vielseernes Tal til at synke. Nu blev Samfærselen hæmmet, og det var vanskeligt at faa Slægt og Venner fra de fjærnere Egne af Landet samlet til Bryllup, — og Adelen var jo, naar bortses fra den laveste Bondeadel, Danmarks mest interprovinsielle Stand; der var faa adelige, som ikke havde nærstaaende i fjærnere Dele af Riget. Man lægger Mærke til et Minimum i December; det kan være tilfældigt, — skønt dette er lidet sandsynligt, — men det er rimeligt, at det skyldes Julen, dels Juletravlheden, Julegilderne, dels at det var vanskeligt netop i denne Tid at faa de indbudne til at bryde op fra Hus og Hjem, dels endelig maaske overtroiske Fordomme. I Januar og Februar stiger Antallet af Vielser stærkt, maaske som en Reaktion imod den udprægede Afholdenhed fra Vielse, som karakteriserer Juletiden. I Marts og April atter en Aftagen og derpaa en jævn Stigen indtil Maksimum i September.

13. Hvorledes Fødslerne fordelte sig efter Maaneder, fremgaar af nedenstaaende Tabel, der ogsaa medtager 65 Personer,

	Dreng- fødsler	Pige- fødsler	Ialt	Ialt (Julianske Maaneder paa 31 Dage)
Januar	68	53	121	121
Februar	54	60	114	125
Marts	54	43	97	97
April	53	47	100	103
Maj	54	45	99	99
Juni	52	52	104	107
Juli	79	67	146	146
August	62	60	122	122
September....	56	51	107	111
Oktober	57	41	98	98
November	68	55	123	127
December	56	54	110	110
Ialt ...	713	628	1341	1366

hvis Død faldt efter 1529, men hvis Fødsel forud, og for hvem Fødselsmaaned er kendt.

Fordelingen frembyder lidet, der i denne Sammenhæng har Interesse; de ikke synderlig udprægede Svingninger i Tallene for de enkelte Maaneder tør vistnok hovedsagelig tilskrives tilfældige Omstændigheder. Sammenfatter man imidlertid Tallene kvartalsvis, træder den uensartede Gruppering efter Aarstider tydeligere frem.

Fødslen faldt i	Antal Tilfælde	Procentvis udtrykt	Den danske Landbefolkning 1885—89
	1	2	3 ¹⁾
Januar—Marts	343	25,1	26,0
April—Juni	309	22,6	25,7
Juli—September	379	27,7	24,5
Oktober—December	335	24,6	23,8
Ialt	1366	100,0	100,0

Navnlig lægger man her Mærke til det fra den nuværende Fordeling ganske afvigende Maksimum i Maanederne Juli—September; det er muligt, at dette er tilfældigt, men rimeligst er det dog vel at se det i Sammenhæng med det saa store Antal Vielser i Efteraarsmaanederne.

14. Vi gaar dernæst over til det i denne Sammenhæng saa overordentlig vigtige Spørgsmaal om Frugtbarhed og Børnedødelighed indenfor den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede. Det skal, saa vidt det lader sig gøre, undersøges, om der i disse Henseender er Forskel mellem da og nu, i hvilke Retninger de eventuelle Forskelligheder peger, og, hvis Retningerne er hinanden modsatte, hvilke Tendenser der da er stærkest.

Det er selvindlysende, at dette er et af de centrale Spørgsmaal, nærværende Arbejde maa søge at løse, og at Værdien af

¹⁾ Denne Kolonne beregnet efter Stat. Tab. 4. R. Litra A. Nr. 7. S. 166.

de allerede vundne Resultater bliver saa temmelig illusorisk, naar de ikke ses i Sammenhæng med det, der kan tilvejebringes angaaende dette Forhold. Dødelighedens store Højde er i det foregaaende paavist for Aldersklasserne over det 20. Aar, men det er muligt, at dette opvejes ved en forholdsvis mindre Dødelighed paa de lavere Alderstrin; Ægteskabstendensens Styrke medfører i sig selv Chancer for en ikke ringe numerisk Tiltagen, men det er muligt, at disse Chancer hæmmes ved en ringere Frugtbarhed eller en større Børnedødelighed. Det er først, naar der er bragt Klarhed over dette Forhold, at man ved at kombinere Resultaterne af de enkelte Undersøgelser kan vente at naa til en Helhedsopfattelse af Standens Leveevne.

Desto beklageligere er det, at vi netop for dette Spørgsmaals Vedkommende kun har temmelig sparsomme Kildeopgivelser, og navnlig ikke saadanne, som tillader os at forfølge Udviklingen indenfor de enkelte Tidsrum af den behandlede Periode. Det er ovenfor blevet antydet, at det hovedsagelig var Ligprædikener (samt Programmer o. lign.), endvidere en Del Epitafier og i et begrænset Antal Tilfælde Familieoptegnelser, der ydede os et brugbart Materiale hertil. Hvor man andetsteds, t. Eks. i en Slægtbog eller i en moderne Stamtavle, finder en Angivelse af Børnetallet, maa man være højst forsigtig med at tage den til Følge; man har nemlig sjælden nogen Vished for, at en saadan Angivelse udtømmer eller tilsigter at udtømme samtlige indenfor paagældende Ægteskab fødte Børn; hyppig er — med eller uden Forsæt — de som helt smaa afdøde Børn forbigaaede, hyppig forstaas der ved „Børn i Ægteskabet“ de, der overlevede en af Forældrene, hyppig er dog ogsaa de som spæde afdøde, ja selv de dødfødte medtagne. Der er absolut ingen Konsekvens at finde i disse Opgivelser, og en paa dem bygget Beregning vilde ene føre til Vildfarelser¹⁾.

1) For at undersøge, hvorvidt Opgivelserne i Lisbet Bryskes bekendte Slægtbog (Eksemplaret i det kongelige Bibliothek, Gamle kongelige Samlinger Fol. 1085) var nogenlunde anvendelige til at danne Grundlaget for en Beregning over Bruttofrugtbarheden indenfor Ægteskaberne, er der foretaget en Sammenligning mellem 50 vilkaarlig valgte Opgivelser af hende og de til dem svarende Opgivelser i Ligprædikener, Gravskrifter o. lign. Kilder, som i hvert

Det vil derfor være nødvendigt i nedenstaaende Undersøgelser udelukkende at holde sig til de Angivelser, der virkelig tør antages at betegne Bruttofrugtbarheden for Ægteskaberne. Det Antal Tilfælde, der bliver at operere med, vil være forholdsvis ringe, men Materialet vil være fuldstændig paalideligt, og man vil paa Grundlag af det kunne naa flere sikre Resultater.

	0—4 Aar	5—9 Aar	10—14 Aar	15—24 Aar	over 25 Aar	Ægteskabs- varighed ukendt	Talt	Procentvis (de barnløse Ægteskaber medregnede)	Procentvis (de barnløse Ægteskaber ikke medregnede)
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0 Børn	7	2	5	1	1	6	22	8,0	
1 Barn	11	3	1	6	3	2	26	9,5	10,3
2 Børn	14	6	4	3	1	3	31	11,3	12,3
3 —	7	8	2	5	6	5	33	12,0	13,0
4 —		10	2	4	7	2	25	9,1	9,9
5 —		6	2	1	2	3	14	5,1	5,5
6 —		2	2	8		2	14	5,1	5,5
7 —		5	4	5	5	2	21	7,6	8,3
8 —		1	1	6	5	5	18	6,5	7,1
9 —			2	6	7	1	16	5,9	6,8
10 —			4	6	6	3	19	6,9	7,5
11 —				7	5		12	4,4	4,7
12 —				2	2	2	6	2,2	2,4
13 — og derover				2	13	3	18	6,5	7,1

Fald tilstræber at være udtømmende og ogsaa i det hele kan antages at være det. Optællingen har givet følgende Resultat:

I de 50 Ægteskaber (alle frugtbare) opgiver Lisbet Bryske Børnetallet som 279, medens det virkelige Børnetal er 361; der maa altsaa lægges omtrent 30 Procent til Slægtebogens Opgivelser for at naa til det rigtige Tal.

Af de 50 Tilfælde var Lisbet Bryskes Opgivelse

højere end det virkelige Forhold i 1 Tilfælde
 lig med - - - - - 16 -
 lavere end - - - - - 33 -

Det viser sig altsaa, at Slægtebogsopgivelserne i denne Henseende er ganske ubrugbare. Det maa erindres, at i adskillige af de i Slægtebøgerne behandlede Ægteskaber var Børneproduktionen ikke afsluttet ved Slægtebogens Redaktion; det i denne indeholdte Tal maatte derfor nødvendigvis blive for lavt.

— For 275 Ægteskabers Vedkommende kendes Børnetallet; de er fordelte efter deres Varighed, som Kolonnerne 1.—5. i Tabellen (Side 76) udviser; i Kolonne 6. findes de Ægteskaber, hvis Varighed ikke er bekendt, og i Kolonne 7. Totaltallene. Som man ser, var Ægteskaber med 2 eller 3 Børn hyppigst, men Tallene synker kun meget langsomt, efterhaanden som vi, idet vi følger Kolonnens Tal nedefter, naar frem gennem stedse frugtbare Ægteskaber. Kolonne 8. udtrykker Forholdet i Procenter¹⁾.

Som allerede ved en tidligere Lejlighed²⁾ omtalt, er det imidlertid rimeligt, at en Fejlkilde her gør sig stærkt gældende. Det er nemlig kun sjældent, at en Beretning med Bestemthed udtaler, at der i et Ægteskab ikke fødtes Børn, utvivlsomt langt sjældnere, end dette virkelig var Tilfældet; paa den anden Side tør en Slutning e silentio i de Tilfælde, hvor Kilderne tier angaaende dette Punkt, næppe voves. Den øverste Talrække maa følgelig antages for altfor lille; sterile Ægteskaber har været hyppigere, end den angiver. For at eliminere denne Fejlkilde

¹⁾ Til en Kritik af Lisbet Bryskes Slægtebog sammenligne man det i ovenstaaende Tabel angivne Resultat med det, der vindes ud fra Beregninger over nedenstaaende Optælling af de i Slægtebogen opgivne Børnetal for 750 Ægteskaber. Det viser sig t. Eks., at ifølge disse Opgivelser udgjorde Ægteskaber med fra 1 til 6 Børn 79 Procent af samtlige frugtbare Ægteskaber, medens de ifølge de gode Kilder kun udgjorde 57 Procent. Ogsaa set fra dette Synspunkt viser altsaa Slægtebogens Opgivelser sig at være altfor smaa.

0 Børn	165
1 Barn	132
2 Børn	90
3 —	81
4 —	70
5 —	48
6 —	41
7 —	40
8 —	26
9 —	20
10 —	16
11 —	7
12 —	4
13 — og derover	10

²⁾ Se ovfr. S. 21.

vil det være hensigtsmæssigt foreløbig helt at bortse fra de ufrugtbare Ægteskaber; i Tabellens niende Kolonne er derfor givet den forholdsmæssige Fordeling af samtlige frugtbare Ægteskaber.

Til Sammenligning med denne Fordeling er valgt de i 1880 eksisterende københavnske Ægteskabers Fordeling efter Børnetal, dels samtlige Ægteskaber under ét, dels saadanne, hvor Manden tilhører de højere Samfundsklasser¹⁾. Ved en saadan Sammenligning er det imidlertid nødvendigt dels at bortse fra de sterile Ægteskaber, dels at drage Sammenligningen ikke mellem samtlige daværende og samtlige nuværende Ægteskaber, men kun mellem Ægteskaber af samme Varighedsklasse. Da Børneproduktionen i de mere end 15aarige Ægteskaber vel i de fleste Tilfælde kan antages for ophørt, egner disse sig særlig godt til at paralleliseres. Forskellen mellem da og nu indenfor Ægteskaber af denne Varighed vil fremgaa af nedenstaaende Tabel.

		Adelen 1530—1679		København 1880 Procentvis udtrykt	
		Antal frugtbare Ægteskaber	Procentvis udtrykt	Hele Befolkningen	De velstillede
1	Barn	9	7,3	10,2	8,5
2	Børn	4	3,3	11,3	11,3
3	—	11	8,0	12,5	15,1
4	—	11	8,0	11,1	12,5
5—8	—	32	26,0	38,5	38,2
9—12	—	41	33,8	14,4	12,9
13	— og derover	15	12,2	2,0	1,6
Ialt...		123	99,0	100,0	100,1

En Sammenligning viser, at Ægteskaber med et stort Børnetal var langt hyppigere hos Datidens Adel end hos Københavns nuværende Befolkning; 45,5 Procent af de frugtbare Ægteskaber havde dengang 9 Børn eller derover, imod kun 16,4 og 14,5

¹⁾ De, som i Rubin og Westergaards Ægteskabsstatistik sammenfattes under „første Gruppe“; Tallene er beregnede efter Tabellen i anf. Skr. S. 22—23.

Procent nu. En Sandsynlighedsberegning over dette Forhold viser, at Forskellen ikke kan være tilfældig.

Bestemtere Udtryk for denne Forskel kan findes ved en Beregning af Gennemsnitsbørnetallet i (frugtbare) Ægteskaber da og nu; Resultaterne af en saadan Beregning er meddelte i nedenstaaende Tabel.

Ægteskabsvarighed	Adelen 1530—1679				København 1880 Hele Befolkningen		
	Antal frugt- bare Ægte- skaber	Antal Børn	Børnetal pr. frugtbart Ægteskab	Børnetallets Tilvækst fra Varighedstrin til Varighedstrin	Børnetal pr.		
					Ægteskab over- hovedet	frugtbart Ægteskab	Børnetallets Tilvækst fra Varighedstrin til Varighedstrin
1	2	3	4	5	6	7	
0— 4 Aar	32	60	1,88		1,18	1,76	
5— 9 —	41	166	4,05	2,17	2,03	3,18	1,42
10—14 —	24	139	5,79	1,74	3,64	4,32	1,14
15—24 —	61	423	6,93	1,14	4,46	5,16	0,84
25 — og derover	62	525	8,47	1,54	4,94	5,57	0,41
Ægteskabsvarighed ukendt . .	33	214					
Ialt	253	1527	6,04				

Ved en Sammenligning mellem Kolonne 3. og Kolonne 6. viser det sig, at alle Tallene i den første er større end i den sidste. og at Forskellen vokser med Ægteskabsvarigheden; i den første Varighedsklasse overskrider Datidens Gennemsnitsbørnetal Nutidens med kun 7 Procent, i den næste med 27, i den tredje med 34, i den fjerde med 34 og i den femte med ikke mindre end 52 Procent.

Som Gennemsnitsbørnetal pr. frugtbart Ægteskab overhovedet finder vi hos den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede $6,04^1$), et Tal, der selvfølgelig ikke kan jævnstilles med Gennemsnitsbørnetallet for de i Aaret 1880 i København eksisterende frugtbare Ægteskaber ($3,83$), idet den grundforskellige

1) Naar man af de tidligere omtalte 750 Ægteskaber i Lisbet Bryskes Slægtbog bortser fra de 165 som barnløse betegnede, faar man som Gennemsnitsbørnetal pr. frugtbart Ægteskab $4,13$.

Fordeling indenfor Varighedsklasserne gør en saadan Sammenligning ganske umulig.

— For at bestemme Gennemsnitsbørnetallet pr. Ægteskab overhovedet vil det være nødvendigt at have en Forestilling om de ufrugtbare Ægteskabers forholdsvise Mængde. Her er det imidlertid umuligt at læse noget direkte ud af Kilderne; vi maa ad Omveje søge omtrentlig at fiksere Forholdet; fuld Nøjagtighed kan der ikke blive Tale om.

Der er ovenfor¹⁾ meddelt Resultaterne af to Optællinger fra Lisbet Bryskes Slægtebog; i 50 Ægteskaber opgav hun 279 Børn som fødte, medens det virkelige Tal var 361; af Opgivelser om 585 frugtbare Ægteskaber fandtes som Gennemsnitstal 413 Børn pr. 100 Ægteskaber, medens det virkelige Gennemsnitstal var 604. Vil vi søge at bestemme Troværdigheden af de i hendes Slægtebog opgivne Data om Børnetallet, finder vi den da udtrykt i de to Kvotienter ($279 : 361 = 0,77$) og ($413 : 604 = 0,68$). Det Gennemsnitsbørnetal, der fremkommer ved en Optælling af Lisbet Bryskes Meddelelser om samtlige 750 saavel frugtbare som ufrugtbare Ægteskaber er $3,22$. Tager vi nu enten den første eller den anden Brøk, der udtrykker Slægtebogens Udtømmen af Stoffet, til Divisor og $3,22$ til Dividend, faar vi som formodet Gennemsnitsbørnetal henholdsvis c. $4,2$ eller c. $4,7$ pr. Ægteskab. Om begge disse Tal kan det imidlertid antages, at de er for smaa. Thi medens det, hvor der fødtes et positivt Antal Børn i et Ægteskab, er sandsynligt²⁾, at Slægtebogsforfatterinden opgiver et Antal, der er for lille, er dette umuligt, hvor det faktiske Børnetal var Nul. De 165 af hende som sterile karakteriserede Ægteskaber er nemlig lig alle faktisk sterile Ægteskaber samt uden Tvivl nogle frugtbare Ægteskaber, hvis Børn af en eller anden Grund ikke har været hende bekendte. Herved ubrugeliggøres følgende de to i det foregaaende fundne Forholdstal ($0,77$ og $0,68$), idet det bliver mere end sandsynligt, at de begge, særlig det første, som ogsaa er bygget paa det mindste Antal Erfaringer, er for smaa; det virkelige Gennemsnitsbørnetal for samtlige Ægteskaber maa da antages at være

1) S. 76 Anm. og S. 79 Anm.

2) Sandsynligheden kan antages for $33/50 = 0,66$; se ovfr. S. 76 Anm.

betydelig større end $4_{,2}$ og vistnok noget større end $4_{,7}$. Det sidste Tal vil vi betragte som Minimalgrænsen.

Vi kan gøre dette med saa meget større Tryghed, som vi ogsaa, hvis vi følger Lisbet Bryskes direkte Opgivelse om de barnløse Ægteskabers Antal i Forhold til samtlige Ægteskaber, en Opgivelse der, som nys vist, uden Tvivl er en hel Del for høj, og kombinerer den med det i det foregaaende fundne Udtryk for Børnetallet pr. frugtbart Ægteskab, naar til samme Grænse. Ifølge Lisbet Bryske udgjorde de barnløse Ægteskaber 165 af 750, d. v. s. 22 Procent. Indenfor hvert Ægteskab fødtes der altsaa ($78.6_{,04} : 100 =$) $4_{,7}$ Børn.

Maksimalgrænsen kan vi bestemme ved at antage de fra Biografierne hentede Oplysninger om de barnløse Ægteskabers Tal for korrekte. Som angivet paa Tabellen S. 76 haves fra gode Kilder Oplysninger om 275 Ægteskaber, af hvilke det om 22 (8 Procent) udtrykkelig siges, at de var ufrugtbare. Var det opgivne Procenttal tilstrækkelig stort, hvad der absolut maa betvivles, vilde der indenfor hvert Ægteskab fødes ($92.6_{,04} : 100 =$) $5_{,6}$ Børn.

$5_{,6}$ er altsaa det største, $4_{,7}$ det mindste Gennemsnitsbørnetal der kan antages for de adelige Ægteskaber i det 16. og 17. Aarhundrede; indenfor disse Grænser maa det virkelige Gennemsnitsbørnetal ligge. Hvor man vil lægge det, vil tildels komme til at bero paa et Skøn; kun saa meget er sikkert, at det ikke maa lægges i den umiddelbare Nærhed af nogen af Grænserne, og at det navnlig maa fjærges en Del fra den sikkert altfor høje Maksimalgrænse. En Slutning fra det moderne Forhold mellem Gennemsnitsbørnetallet for samtlige Ægteskaber og for de frugtbare alene tør der næppe tillægges nogen Beviskraft; dog giver en Overførelse af dette Forhold paa det vundne Stof maaske et Fingerpeg. I 1880 var Gennemsnitsbørnetallet for frugtbare Ægteskaber i København $3_{,83}$, for samtlige Ægteskaber $3_{,07}$; det sidste Tal er altsaa $0_{,76}$ eller 20 Procent lavere end det første. Anlægger vi denne Maalestok paa det Tal, vi har fundet som Gennemsnitsbørnetallet i de frugtbare adelige Ægteskaber ($6_{,04}$), faar vi som Gennemsnitsbørnetal for samtlige Ægteskaber $4_{,83}$, et Tal, der ligger noget højere end den tidligere fundne Minimal-

grænse. Imidlertid er der ingen Tvivl om, at ogsaa dette Tal er altfor lavt. Dels er jo, som ovenfor antydet, i den københavnske Optælling de kortvarige Ægteskaber i en naturlig Majoritet, og dermed vil de barnløse Ægteskaber være uforholdsmæssig hyppige — langt hyppigere end de vilde være, hvis der, som det er gjort for Adelen Vedkommende, var blevet spurgt om, hvor mange Ægteskaber der ved deres Afslutning var barnløse; og dels vilde der, selv om de to Optællingsmetoder var homogene, næppe være nogen Grund til at antage, at Forholdet mellem frugtbare og ufrugtbare Ægteskaber dengang var det samme som nu; det har vist sig, at Ægteskaber med faa Børn dengang var forholdsvis sjældne; det vil da næppe være uberettiget at forlænge Linjen og at antage, at ogsaa Ægteskaber med et Børneantal af Nul var sjældnere end i vore Dage.

Gik vi ud fra, at det virkelige Gennemsnitsbørnetal laa midt imellem Minimal- og Maksimalgrænsen, vilde vi naa til Tallet 5,¹⁵ (eller nøjagtigere 5,₁₃). I synderlig vid Afstand herfra kan Tallet sikkert ikke med nogen Ret formodes at have ligget; lidt over 5 Børn i hvert Ægteskab maa vistnok anses for det gennemsnitlige for den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede.

— I det foregaaende blev der trukket Paralleler mellem Frugtbarheden hos Adelen i det 16. og 17. Aarhundrede og hos Københavns Befolkning i Aaret 1880. Som allerede foreløbig bemærket, vilde det være fuldstændig urigtigt at sammenligne Totalgennemsnittallet fra den ene Tabel med Totalgennemsnittallet fra den anden, idet de to Tabeller er ganske inkongruente. For Adelen Vedkommende drejer Talen sig om Børnetallet for de indenfor visse Varighedsklasser *opløste* Ægteskaber, for den københavnske Befolknings Vedkommende derimod om Børnetallet for de paa et bestemt Tidspunkt indenfor visse Varighedsklasser *eksisterende* Ægteskaber. Saa længe der kun undersøges, hvor stort det gennemsnitlige Børnetal er for Ægteskaber, der har været imellem 0 og 4, imellem 5 og 9 o. s. v. Aar, er imidlertid Sammenligningen nogenlunde tilstedelig; hvor derimod Gennemsnittallet for alle Varighedsklasser undersøges, virker Tallet paa de indenfor de enkelte Varighedsklasser undersøgte Ægteskaber ind paa Hovedresultatet, og naar som her Fordelingen fremgaaer efter

hinanden helt modsatte Love, idet Maksimum det ene Sted vil være i den Klasse, indenfor hvilken de fleste Ægteskaber opløstes, medens det det andet Sted vil være i den første Klasse, og Tallet derefter bestandig vil aftage, vilde man naa til to ganske inkommensurable Resultater. Det Gennemsnitsbørnetal, vi i det foregaaende har antaget for de adelige Ægteskabers Vedkommende (ca. 5 eller lidt derover), kan altsaa slet ikke jævnstilles med det, der fremgaar af en Beregning over de i Aaret 1880 i København eksisterende Ægteskaber ($3,83$). Vi maa søge at finde en anden Maalestok.

Heller ikke vilde det være tilstedeligt som Maalestok at anvende Gennemsnittallet ($4,7$) for saadanne københavnske Ægteskaber, som har varet 15 Aar og derover; Forskellighederne i Stoffet forbyder bestemt dette. Man vilde ganske vist derved naa at sammenligne Ægteskaber, i hvilke Børneproduktionen helt var ophørt, med andre, i hvilke den omtrentlig var ophørt, men man vilde paa den anden Side komme til at parallelisere Ægteskaber af alle Varighedsklasser med andre, der udelukkende tilhørte de højeste Varighedsklasser. Tallet $4,7$ er følgelig for stort til at bruges til Maalestok.

For at finde et nogenlunde korrekt Udtryk for den ægteskabelige Frugtbarhed i det moderne Danmark dividerer vi Antallet af ægte Fødsler indenfor Femaarene 1880—84 og 1885—89 med Antallet af de Vielser, der blev indgaaet henholdsvis i Femaarene 1875—79 og 1880—84¹⁾. De herved fremkomne Tal kan være ret stærkt influerede af tilfældige Omstændigheder, men ligger dog vel næppe langt fra det faktiske Børnetal pr. Ægteskab. I Aarene 1885—89 blev der indgaaet 76,105 Ægteskaber, i det næste Femaar blev der født 300,428 ægte Børn (levende og dødfødte tilsammen), altsaa $3,95$ Børn pr. Ægteskab; i Aarene

1) Smlgn. Westergaard: Statistikens Theori. S. 173. Den i Haushofer: Lehr- und Handbuch der Statistik. 1872. S. 404 anbefalede Fremgangsmaade (at dividere Antallet af de indenfor et givet Tidsrum ægtefødte med Middeltallet mellem de indenfor samme Tidsrum stiftede og opløste Ægteskaber) er vistnok af en mere tvivlsom Godhed; de Resultater, der fremkommer ved en saadan Beregning, er ogsaa mistænkelig høje (for Femaarene 1880—84 og 1885—89 henholdsvis $4,4$ og $4,6$).

1880—84 blev der indgaaet 77,596 Ægteskaber, i det næste Femaar blev der født 313,605 ægte Børn, altsaa 4,04 pr. Ægteskab¹⁾. Det gennemsnitlige Børnetal for nuværende danske Ægteskaber maa da anslaaes til c. 4.

Som Gennemsnitsbørnetal pr. Ægteskab antog vi for den danske Renæssanceadels Vedkommende c. 5, for den nuværende danske Befolknings c. 4. Der er her en tydelig Forskel tilstede, og der er næppe mindste Grund til at antage den for tilfældig. Men paa den anden Side er Forskellen vistnok mindre udpræget, end man i Almindelighed er tilbøjelig til at antage, og det turde være tvivlsomt, om ikke den ægteskabelige Frugtbarhed hos Adelen har været mindre end hos de andre samtidige Stænder. Ganske vist er Frugtbarheden i ældre Tider kun lidet kendt; det er sikkert, at Forholdet mellem det i Middelalderen og Renæssancen paa et givet Tidspunkt eksisterende Børnetal og det paa samme Tid eksisterende Antal Ægteskaber var langt ringere end i vore Dage, at altsaa „Nettofrugtbarheden“ var relativt lav, ligesom ogsaa, at Børnedødeligheden dengang var uforholdsmæssig stor; men det har hidtil ikke været muligt, hverken ud fra Forholdet mellem disse to Tendenser eller ad direkte Vej²⁾, at læse sig til noget sikkert Udtryk for „Bruttofrugtbarheden“. Indtil videre maa det dog vistnok antages³⁾, at den har været større end nu, at der altsaa ikke blot i Adelen, men i samtlige Stænder var et højere Gennemsnitsbørnetal for Ægteskaberne end nuomstunder, saa det fundne Tal for Adelsens Vedkommende maa

1) Tallene fra Stat. Tab. 4. R. Litra A. Nr. 5 S. I og IX og Nr. 7 S. I og IX.

2) Resultaterne t. Eks. af Büchers Optælling af Børnetallene i den Rohrbachske Familie i Aarene 1400—1570 (Die Bevölkerung von Frankfurt a/M. im 14. u. 15. Jahrh. I. 1886. S. 46), der giver $7\frac{1}{2}$ Børn pr. Ægteskab, kan der i nærværende Forbindelse næppe tillægges nogen Betydning, dels fordi Iagttagelserne er saa faa, dels fordi særlige Ejendommeligheder altfor let kan tænkes at have gjort sig gældende indenfor en enkelt Familie. — De Bemærkninger, hvormed Rubin (Historisk Tidsskr. 5. R. III. S. 500—02) begrundet sin Opfattelse af en større Produktivitet i ældre Tider, har næppe nogen Værdi som Bevis.

3) Smlgn. Wernicke: Das Verhältnis zwischen Geborenen und Gestorbenen in historischer Entwicklung. 1889. S. 15—21.

anses for enten at være i Overensstemmelse med det almindelige Forhold i Datiden eller maaske endog relativt lavt.

15. Et Spørgsmaal, der i denne Sammenhæng er af nogen Interesse, er Børnenes Fordeling efter Køn hos den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede. Som bekendt er det nuværende Forhold over hele Evropa det, at der fødes flere Drengene end Piger; for hver 100 Pigefødsler er der — Evropa taget under ét — 106,₃ Drengfødsler; Forholdet er lidt forskelligt i de forskellige Lande, men Afvigelserne holder sig dog i meget snævre Grænser, 107,₂ er Maksimum, 105,₂ Minimum¹⁾. I Danmark er Forholdet lidt lavere end Gennemsnitsforholdet for Evropa (1860—84: 105,₉ mod 100, 1885—89: 105,₅ mod 100²⁾.

En Optælling af de af Kilderne meddelte Børnetal giver følgende Resultat:

Ægteskabsvarighed	Sønner	Døtre	Ukendt Køn	Ialt
0— 4 Aar	21	37	2	60
5— 9 —	69	90	7	166
10—14 —	60	74	5	139
15—24 —	214	186	23	423
25 Aar og derover ukendt	239	254	32	525
	94	87	33	214
Ialt	697	728	102	1527

Som man ser, er her Drengfødslerne i Undertal; Forholdet mellem Dreng- og Pigefødsler er ikke, som man skulde have ventet, ca. 106: 100, men 95,₇: 100. Nu er det imidlertid et Spørgsmaal, om ikke denne Fordeling er tilfældig; en Sandsynlighedsberegning over Tilfældet giver ikke noget helt utvetydigt Svar herpaa; Forholdet mellem Afvigelse og Middelfejl bliver kun ca. 1,₉. Vi staar altsaa ikke paa fast Grund; der er imid-

1) Eulenburg: Real-Encyclopädie der gesammten Heilkunde. 2. Ausg. Art: Sexualverhältniss.

2) Stat. Tab. 4 R. Litra A. Nr. 5 S. XIII og Nr. 7 S. XIV.

lertid Forhold, som ad indirekte Vej gør det sandsynligere, at det er en virkelig Aarsag, der her har gjort sig gældende.

Først kan det bemærkes, at en Optælling af de 750 (eller rettere 585) Tilfælde, hvor Lisbet Bryske angiver de indenfor Ægteskaberne fødte Børn, giver et Resultat, der ligger meget nær ved det, man vinder ud fra de gode Kilder. Af 2417 Børn, hun nævner, var 1180 Drengene og 1237 Piger, for hver 100 Piger altsaa 95,4 Drengene. Nu er hendes Tal, som ovenfor tilstrækkelig tydelig vist, aldeles ubrugelige til at bygge en Beregning over Produktiviteten paa; derimod er der næppe Grund til at antage, at Kønsfordelingen er helt forrykket i hendes Opgivelser; ganske vist kan en større Dødelighed blandt Drengene end blandt Piger have influeret paa saadanne Tilfælde, hvor hendes Tal ikke gælder samtlige indenfor et Ægteskab fødte Børn, men kun de af dem, der naaede at blive voksne eller halv voksne; men denne Forklaring slaar dog næppe til her; et Forhold mellem Kvinder og Mænd som 100: 95,4 tilvejebringer Dødelighedens større Styrke for Drengenes Vedkommende i vore Dage først ved det 20. Aldersaar¹⁾.

Fremdeles kan nævnes, at, som det vil fremgaa af en følgende Undersøgelse, Dødeligheden hos Datidens Adel synes at have været omtrent den samme for Piger som for Drengene, maaske nok lidt større for de sidste end for de første, men ikke i samme Grad, som den nuomstunder er det. Dette har selvfølgelig hverken direkte eller indirekte nogen egentlig Beviskraft med Hensyn til det foreliggende Spørgsmaal, men det er dog næppe uberettiget at drage en Parallel mellem de to Forhold. Thi er det virkelig saaledes, at der med den i vore Dage større Dødelighed blandt Drengene end blandt Piger er forbundet en „Hensigt“, at

¹⁾ Det maa bemærkes, at en Del af det til nærværende Undersøgelse indsamlede Materiale gaar igen i Lisbet Bryskes Slægtebog. Men denne Omstændighed kan ikke være Aarsag til den i Teksten angivne Overensstemmelse mellem de to Resultater. Thi det kongruerende Materiale udgør kun en ringe Del af de to Materialmasser, og selv under Forudsætning af, at alle de 1425 andetsteds fra fundne Tilfælde genfandt i Slægtebogen, vilde der jo dog i de overskydende 992 Tilfælde vise sig et udpræget Mindretal af Drengefødsler (94,9 for hver 100 Pigefødsler).

Naturen herigennem reagerer mod den uforholdsmæssig store Produktion af Dreng, saa er det ogsaa rimeligt, at, naar Reaktionen viser sig at være borte, da tillige den Genstand, hvorimod den er rettet, er borte.

Derimod peger Forholdet for de andre Stænders Vedkommende, forsaavidt det er muligt at iagttage det, ikke i samme Retning. Ved Optællinger fra Ribes Kirkebøger for Tiden 1623—1700¹⁾ og Københavns for Tiden 1684—1726²⁾ viser der sig en Fordeling, som ikke i nogen væsentlig Grad afviger fra den moderne³⁾; ogsaa en Optælling fra de tidligere nævnte fire Landsogne for Tiden 1645—99 viser en Gruppering, der er i nøje Overensstemmelse med den moderne: 1433 Dreng, 1362 Piger og 32 Børn af uangivet Køn⁴⁾, altsaa for hver 100 Piger lidt over 105 Dreng.

Vi kan altsaa med Hensyn til Forholdet mellem Dreng- og Pigefødsler ikke naa til nogen fuld Vished, højest kan vi udtale en Formodning om, at Drengfødslerne hos Datidens Adel var forholdsvis mindre talrige, ikke blot end i Nutiden, men ogsaa end hos Samtidens andre Stænder, mulig endog sjældnere end Pigefødslerne. Er dette sidste nu virkelig Tilfældet, saa staar vi her overfor et ganske forunderligt Forhold. Til at forklare dette vilde den af Hofacker og Sadler opstillede Hypothese om Aarsagen til Drengbørnenes Overvægt ved Fødslen⁵⁾ ikke slaa til, thi her er jo netop det Antal Aar, hvormed Faderen er ældre end Moderen, som ovenfor⁶⁾ vist, langt større end i vore Dage, saa man tværtimod skulde have ventet en betydelig større Overvægt af Drengfødsler end den nuværende. Hvis derimod Ægtefællernes indbyrdes Slægtskabsforhold influerer paa Børnenes For-

1) Saml. t. jydsk Hist. og Top. I. S. 122.

2) Hist. Tidsskr. 5. R. III. S. 547—8.

3) For Ribes Vedkommende er der en endnu større Overvægt af Drengfødsler end nu, men Afgivelsen er saa lille, at den godt kan være tilfældig.

4) Dødsfødslerne er tildels (dog langt fra ganske) forbigaaede i Kirkebøgerne.

5) Smlgn. Eulenburg: Real-Encyclopädie der ges. Heilk. 2. Aufl. Art: Sexualverhältniss.

6) S. 65 og 70.

deling efter Køn, saaledes at der i konsangvine Ægteskaber fødes lige mange Børn af begge Køn, — en Formodning, der imidlertid indtil videre er ubevist¹⁾, — vilde det være rimeligt heri at se Aarsagen til det Forhold, vi sporer for Adelenes Vedkommende; thi vi bevæger os jo her mellem et forholdsvis ringe Antal ved Besvogring paa Kryds og Tværs sammenvævede Familier.

En yderligere Betragtning af Spørgsmaalet vil imidlertid være spildt Ulejlighed; dels er selve de fysiologiske Aarsager, der ligger til Grund for Seksualfordelingen, endnu altfor omtvistede, og dels er det Resultat, vi er naaet til for Adelenes Vedkommende, ikke tilstrækkelig sikkert.

16. Endelig skal vi undersøge det sidste og noget nær det vigtigste blandt alle Spørgsmaalene, Spørgsmaalet om Børnedødeligheden hos Datidens Adel. Materialet er for dette Punkts Vedkommende saa vaklende som for intet andet, og det vil højst være muligt at naa til en usikker og grov Vurdering.

Kilderne er her saa godt som udelukkende Ligprædikener. „I dette Ægteskab blev der født saa og saa mange Børn, deraf er nu saa og saa mange igen“, denne eller en lignende Formel forekommer bestandig. Der er ingen Grund til at betvivle disse Opgivelsers Rigtighed, men til en rationel Bearbejdelse egner de sig overordentlig slet. Om den Alder, hvori paagældende Børn døde, opgives der kun sjælden noget bestemt; hvor der overhovedet angives noget i denne Retning, er det hyppigst i saa vage Udtryk som disse: „blev henrykt i sine spæde Aar og Barndomsalder“, „har Gud taget til sig i de unge Aar“. I det langt overvejende Antal Tilfælde ved vi kun, at af saa og saa mange Børn, fødte indenfor et Ægteskab, var saa og saa mange døde et vist Aaremaal efter Ægteskabets Indgaaelse. Men dels er disse Afstande af en meget forskellig Længde, — de varierer imellem 65 og 2 Aar, — og dels kan jo de afdøde Børn være

¹⁾ Den er fremsat af Dahl i: Bidrag til Kundskab om de Sindssyge i Norge. 1859. S. 101, men de Tal, hvorpaa der bygges (af 433 Pørn 216 Dreng og 217 Piger), er altfor smaa, til at der kan aflæses noget af dem.

fødte og døde paa meget forskellige Tider indenfor Ægteskabet, saa en Paralleliseren bliver højst ufuldkommen. Vides det saaledes om et Ægteskab, at dets Varighed var 16 Aar, at der fødtes 8 Børn i det, og at af disse de 4 var døde inden 27 Aar efter Ægteskabets Indgaaelse, medens de andre 4 var i Live, kan man deraf kun slutte, at af 8 Børn naaede 4 en Alder af 10 Aar og derover¹⁾, medens 4 døde i en Alder af mindre end 26 Aar; om disse sidste er døde i Vuggen eller endog før Fødslen, eller om de er blevet voksne og mulig selv har sat Børn i Verden, ved man ikke.

Man vil forstaa, hvor skrøbelig enhver paa et saadant Grundlag bygget Beregning maa blive. Et Forsøg paa at finde en bestemt Formel for Forholdet, et Udtryk, som kunde sammenlignes med Udtrykket for det moderne Forhold, vilde føre til en Sammenhobning af Formodninger og Forudsætninger; hele Resultatet vilde komme til at svæve i Luften. Tallene er oven i Købet saa smaa, at Tilfældet vil kunne øve en uhyre Overmagt over Resultaterne; man kunde saaledes ved en stærk Deling af Materialet og en dristig Brug af Interpolationen naa til et saa mærkværdigt Resultat som det, at der $2\frac{1}{2}$ Aar efter et Ægteskabs Indgaaelse vilde være død et større Procenttal af de indenfor Ægteskabet fødte Børn end efter $7\frac{1}{2}$ Aars Forløb.

Hvad der her skal søges naaet ud fra Ligprædikenernes Opgivelser, er derfor mere et løst Skøn, en omtrentlig Vurdering, end et bestemt statistisk Udtryk.

I et Mindretal af Tilfælde oplyser Ligprædikenerne, at der indenfor det paagældende Ægteskab fødtes saa og saa mange Børn, hvoraf saa og saa mange døde „som smaa“, i „deres Barndom“ el. lign. En Optælling af disse Tilfælde viser følgende Fordeling:

	Sønner	Døtre	Børn ialt ²⁾
Ialt fødtes	76	62	143
Deraf døde som smaa .	32	26	70
De som smaa døde pro-			
centvis udtrykt	42 Proc.	42 Proc.	49 Proc.

1) Hvis Ægteskabet er opløst ved Mandens Død, er der jo en Mulighed for, at et af Børnene er født efter Ægteskabets Ophør.

2) Herunder er medtaget saadanne, hvis Køn ikke er angivet, og som tør antages for dødfødte eller døde som spæde Børn.

Som man ser, er omtrent Halvdelen af Børnene døde „som smaa“; hvis man antager Grænsen for at ligge ved det 10. Aldersaar, er man næppe fjærnt fra det rette. Det fremgaar heraf med temmelig stor Sikkerhed, at Børnedødeligheden var en hel Del højere, end den er i vore Dage: medens man nuomstunder kan vente at finde mellem $\frac{7}{10}$ og $\frac{3}{4}$ af samtlige fødte (levende- og dødfødte tilsammen) i Live efter 10 Aars Forløb, finder man indenfor Adelen kun omtrent Halvdelen levende. Imidlertid er Forskellen næppe overraskende stor, og det maa erindres, at Børnedødeligheden indenfor vort Aarhundrede har befundet sig i en stadig Aftagen; ved at gaa en Del Aartier tilbage i Tiden vilde man finde en betydelig mindre Afvigelse.

Ordner man Optegnelserne om, hvor mange af de indenfor et Ægteskab fødte Børn der var afgaaede ved Døden et vist Antal Aar efter Ægteskabets Indgaaelse, efter dette Spatiums Længde, fremkommer følgende Tabel, i hvis 7—9. Kolonner de absolute Tal for større Overskueligheds Skyld er omsatte til Procenttal af samtlige fødte.

Afstand fra Ægteskabets Indgaaelse	Børn fødte i Ægteskabet			Deraf døde			De døde udtrykt i Procenter		
	Sønner	Døtre	Børn ialt	Sønner	Døtre	Børn ialt	Sønner	Døtre	Børn ialt
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0— 9 Aar	37	48	86	17	10	28	46	21	33
10—19 —	104	86	200	39	35	84	38	41	42
20—29 —	115	154	292	46	59	122	40	38	42
30 Aar og derover	285	278	597	146	138	408	51	50	68
Ialt	541	566	1175	248	242	642	46	43	55

Tallene i de to øverste Rækker er i god Overensstemmelse med det nys fundne Forhold. De tyder paa, at Børnedødeligheden var en hel Del større, end den er i vore Dage, men dog næppe saa uhyre, som man paa Forhaand antager. Vi ser, at ved at vælge et Tidspunkt mellem 0 og 9 Aar efter et Ægteskabets Indgaaelse har vi Grund til at vente endnu at finde $\frac{2}{3}$ af samtlige Børn i Live, et noget, men ikke overordentlig meget

større Tal end det, vi vilde finde i vore Dage. — Gaar vi ned i anden Række, viser det samme sig at være Tilfældet. Vi antager t. Eks., at vi vælger Centrum i Intervallet, altsaa et Tidspunkt 15 Aar efter Brylluppet, og vi formoder, at Gennemsnitsalderen af de indenfor Ægteskabet fødte Børn er 10 Aar¹⁾; man vil da „gennemsnitlig“ finde 58 Procent af Børnene i Live, 42 døde, altsaa døde i en Alder af mindre end 10 Aar²⁾; nylig fandt vi som Udtryk for det samme Forhold 49 og 51 Procent. — Gaar vi endnu dybere ned i Kolonnerne, med andre Ord rykker vi Gennemsnitstidspunktet frem fra det 15. til det 25. Aar og giver Børnene en Gennemsnitsalder af 20 Aar, er Forholdet mellem døde og levende ganske det samme som før; nogen udpræget stærk Dødelighed kan der saaledes ikke formodes at have været i Aldersklassen 10—20; Erfaringernes Tal er stort nok til, at en saadan i de fleste Tilfælde kunde antages at ville have givet sig et stærkere Udslag. — Betragter vi endelig den nederste Række i Tabellen, viser det sig, at vi her har passeret et kritisk Punkt. Rigtignok er Forholdet her endnu mere forviklet, idet Spatiet strækker sig over hele 35 Aar, fra det 30. til det 65. Varighedsaar. Imidlertid overskrides det 60. Aar kun i 2, det 50. kun i 9 Tilfælde af 60; i over Halvdelen af Tilfældene er Afstanden imellem 30 og 39; en Gennemsnitsberegning for samtlige 60 Tilfælde giver 40 (nøjagtigere 39,95) Aar. Vi tager altsaa 40 som Gennemsnitspunktet og lader Børnene være født gennemsnitlig 35 Aar tidligere. Nu viser det sig, at Døden har gjort en rig Høst; over to Tredjedele af Børnene indenfor de forskellige Ægteskaber er døde, og her kan det næppe være Tilfældet alene, der har drevet sit Spil; Tallene er forholdsvis store, og er-end hele Regnestykket dristigt og ikke frit

1) I vore Dage er Gennemsnitsafstanden fra Bryllup til Barnefødsel — for at bruge dette fiktive Begreb — $4\frac{1}{2}$ Aar; med den noget større Produktion, som vi har fundet for Renæssanceadelens Vedkommende, kan man vel her anslaa til den ca. 5.

2) Jeg er fuldstændig klar over, at denne Beregning er en Fiktion, tilmed bygget paa et stærkt hypotetisk Grundlag, men en Fiktion er jo til syvende og sidst enhver Gennemsnitsberegning, baade en simpel og en kompliceret som denne, og jeg ser ingen anden Udvej for af Efterretningerne at naa til et Udtryk, som kan konfronteres med det moderne Forhold.

for Vilkaarlighed, saa er det dog næppe sandsynligt, at dets Facit viser fuldstændig fejl. For Mænds som for Kvinders Vedkommende synes da Alderen fra omtrent det 20. til omtrent det 35. Aar at have været særdeles farlig¹⁾.

Før vi gaar videre i Betragtningen af Dødeligheden blandt Børn og unge, skal der gøres opmærksom paa, at Tabellerne ikke synes at vise en saa meget større Dødelighed for Drengene end for Piger, som den, der findes i vore Dage. Tabellen S. 89 viser et lige stort Procenttal Drengene og Piger døde som Børn; øverste Kolonne paa Tabellen S. 90 viser derimod, at langt flere Drengene end Piger er døde som smaa, men de Tal, der frembringer Forholdet, er saa smaa, at Resultatet saare vel kan være tilfældigt; næstøverste Kolonne paa sidstnævnte Tabel viser lidt flere Piger end Drengene døde. Adderer man disse 3 Talrækker, faar man, at af 217 Drengene døde 88 (41 Procent) som Børn, af 196 Piger 71 (36 Procent); man ser, der er en Forskel tilstede, men ikke saa udpræget som i vore Dage. I sig selv beviser Tallene næppe noget, men det er næppe utilladeligt at parallelisere det Forhold, som de synes at betegne, med et andet, heller ikke helt sikkert Resultat, nemlig Pigefødslernes (i hvert Fald forholdsvis) større Tal, og at anse de to Resultater for gensidig bestyrkende hinanden.

— Det er en Kendsgerning, at Børnedødeligheden siden Middelalderen har befundet sig i en bestandig Aftagen; nogle enkelte Eksempler skal anføres herpaa. — I Genf skal der af 100 levendefødte være død i det første Aldersaar

i det 16. Aarhundrede:	26
- — 17. —	: 24
- — 18. —	: 20
- — 19. —	: 12;

¹⁾ Som man ser, er der temmelig stærk Afvigelse mellem den Aftagen i Individtal, der ad denne Vej viser sig fra det 20. til det 35. Aldersaar, og den, der fremgaar ved en Betragtning af Overlevelses-tabellen S. 51. Imidlertid maa det erindres, dels at Tallene i ovenstaaende Tabel er smaa og paa flere Punkter temmelig vakkende (at 42 Procent som Udtryk for de før det 20. Aldersaar afdøde er et for lille Tal, turde vel saaledes være indlysende), dels at vi hist for de første Aldersklasser efter det 20. Aar har haft et for ringe Antal Dødsfald og følgelig har faaet for smaa Dødelighedskvotienter.

det vil sige, i Løbet af 300 Aar er Smaabørnenes Dødelighed aftaget med sin halve Styrke¹⁾. — I Sverige døde af 100 levendefødte Børn indenfor det første Aldersaar

1751—1770:	21, ₀₄
1771—1790:	20, ₀₈
1791—1815:	19, ₆₂
1816—1840:	16, ₈₂
1841—1860:	14, ₉₃
1861—1875:	13, ₇₁ ²⁾ .

— I Ribe udgjorde de i Slutningen af det 17. Aarhundrede i en Alder af mindre end 1 Aar afdøde 27,₆ Procent af samtlige døde, mod 19,₃ i Midten af det 19. Aarhundrede³⁾; i København døde ved Midten af det 17. Aarhundrede af de fødte Børn 40 Procent i en Alder af under 1 Aar, medens det tilsvarende Tal nu kun er 25 Procent⁴⁾. — Det er særlig for Bybefolkningens Vedkommende, man har fundet saa eklatante Beviser for den større Børnedødelighed; for Landbefolkningens Vedkommende er Forholdet endnu kun lidet kendt, men det er muligt, at en Bearbejdelse af Kirkebogsmaterialet her vilde vise en ringere Forskel mellem nu og da; medens der i Aarene 1885—89 i Danmarks Landdistrikter af 136,889 afdøde Individuer var 32,440 (23,₇ Procent) under 1 og 51,471 (37,₆ Procent) under 10 Aar⁵⁾, viser de ovenfor omtalte Kirkebogsoptællinger, at af 2300 i Slutningen af det 17. Aarhundrede afdøde Individuer var 611 under 1, 1058 under 10 Aar, altsaa henholdsvis 26,₆ og 46,₀ Procent. Der er, hvis man tør lægge nogen Vægt paa disse Tal, en tydelig Forskel tilstede mellem Børnedødelighedens daværende Styrke i de 4 Landsogne og den nuværende Styrke i hele det danske Landdistrikt, dog vistnok en noget mindre udpræget, end man paa Forhaand skulde have ventet; og ganske vist kan Resultatet for de 4 tilfældig valgte Sogne ikke uden videre betragtes som det normale for hele Landet⁶⁾, men indtil

¹⁾ Westergaard: Mortalitet und Morbilität. S. 106.

²⁾ Westergaard: anf. Skr. S. 110.

³⁾ Kinch i Saml. t. jydske Hist. og Top. I. S. 128.

⁴⁾ Fridericia i Hist. Tidsskr. 6 R. II. S. 245.

⁵⁾ Stat. Tab. 4. R. Litra A. Nr. 7. S. 168—9.

⁶⁾ Dels kan de 4 Sognes Beboere have været mere velstillede i sam-

hele Forholdet er nærmere undersøgt, maa man dog vistnok være berettiget til at formode, at Børnedødeligheden siden det 17. Aarhundrede har holdt sig noget mere stabil paa Landet end i Byerne; Livsvilkaarene for Landbefolkningen har jo ogsaa under den moderne Kulturudvikling holdt sig langt mere konstant end for Bybefolkningen.

Gaar vi ud fra de Resultater, den moderne Statistik har vundet med Hensyn til dette Punkt, vil vi ogsaa paa Forhaand være tilbøjelige til at betvivle Tilværelsen af en voldsom Børnedødelighed hos Datidens Adel. Som bekendt er Børnedødeligheden i vore Dage nøje afhængig af to Ting: Produktionen og den sociale Stilling; jo flere Børn i Ægteskaberne, des mindre er deres Levedygtighed; jo mere velstillede Forældrene er, des større er Børnenes Levedygtighed¹⁾. Nu har det med Hensyn til det første af de to Punkter vist sig, at der hos Adelen fandt en større Produktion Sted end gennemsnitlig hos Befolkningen i det nuværende Danmark, men dels var den næppe saa meget større, at Forskellen kan have fremkaldt en langt stærkere Børnedødelighed, og dels er det muligt, at Frugtbarheden indenfor de andre Samfundslag har været endnu større, saa der er Grund til at formode en større Børnedødelighed hos dem end hos Adelen. Og med Hensyn til det andet Punkt, den sociale Stilling, hvad der kan omskrives til den større eller mindre Omhu, der kan skænkes Børnene, den sundere og rigeligere eller usundere og knappere Næring, der kan bydes dem, de mindre eller større

tær Henseende end den datidige Landbefolkning som Helhed, dels er Tallene for smaa til, at man bestemt kan fastholde de vundne Resultater som korrekt Udtryk for Forholdet: dels endelig er der flere Fejlkilder i selve Materialet. Paa den ene Side er nemlig kun en Brøkdel af de dødfødte optegnede i Kirkebøgerne og medregnede i Tabellen, hvorfor Tallene for de som Børn afdøde bliver relativt for smaa; paa den anden Side er de 328 i uangiven Alder afdøde for den langt overvejende Dels Vedkommende døde som voksne; forhøjer man Divisor med dette Tal, faar man 2,628 i Stedet for 2,300 og derfor et lavere Procentudtryk. Som man ser, var imidlertid de to Fejlkilder i modsat Retning og tør vel formodes omtrent at ophæve hinanden.

¹⁾ Rubin og Westergaard: Ægteskabsstatistik. S. 96—113.

Krav, der stilles til deres fysiske Kræfter, den større eller mindre hygieiniske Indsigt, den lettere eller sværere Adgang til Fødsels- og Lægehjælp osv., saa stod jo Adelen ubestrideligt langt højere end nogen af de andre Stænder — hver Stand taget under ét, — og det turde være et stort Spørgsmaal, om den ikke har staaet mindst ligesaa højt som Danmarks nuværende Helhedsbefolkning. Ganske vist savnede den saavel som hele Samtiden en rationel Børnepleje, — i hvor vide Krese en saadan ved det 19. Aarhundredes Slutning praktiseres, kan vel forøvrigt være tvivlsomt, — men det synes paa Forhaand mere end rimeligt, at dette Savn er blevet afbødet ved den Omsorg, Forældrene eller Plejeforældrene¹⁾ i de fleste Tilfælde har været i Stand til at drage for Børnenes legemlige Vel. Sammenlign et Proletarkvarter i en moderne By eller en Række Husmandshuse paa Landet med Herregaardene i det 16. og 17. Aarhundrede, og det vil næppe kunne nægtes, at Livsbetingelserne for Børn hist er betydelig slettere end her; og Proletariatet er i numerisk Henseende saa stærkt, at Forholdet for dets Vedkommende bliver et væsentligt Moment i et befolkningsstatistisk Helhedstal. — Endelig maa man erindre den særegne sociale Interesse, det for Adelen havde at efterlade sig saa stort et Antal Børn som muligt; det var jo Børnene, der skulde føre Slægtens Eksistens videre, og har det — hvad der næppe kan betvivles — været klart for de fleste adelige, at Slægternes Tal tog stærkt af, saa maatte der deri ligge en Opfordring til at vaage over Børnenes Helbred som det eneste Middel, der kunde holde Slægten i Live.

Der kan ikke tillægges disse Betragtninger nogen Beviskraft med Hensyn til Formodningen om, at Børnedødeligheden hos den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede har været relativt lav. Formodningen faar staa hen som det, den er, en Antagelse, som mere end én Ting taler for, men som ad statistisk Vej foreløbig hverken kan bevises eller afkræftes. Men i hvert Fald maa det bestemt hævdes, at den saa ofte udtalte Paastand om en *uforholdsmæssig* høj Børnedødelighed hos den ældre danske Adel²⁾, er — ikke blot ubevist — men vistnok ogsaa ganske

¹⁾ Smlgn. Giellerup i Hist. Tidsskr. 4. R. IV. S. 3 ff.

²⁾ Udtalt t. Eks. af Møllerup i Bille-Ættens Historie I. S. 249 Anm.

ubevislig. Man kan maaske ved en umiddelbar Iagttagelse af et mindre Antal Tilfælde vinde den Opfattelse, at Børnedødeligheden var stor, men et saadant personligt Skøn over et Forhold som dette bliver værdiløs og misvisende, hvor den som her ikke kan underbygges med noget Masseresultat.

— En Del fastere Grund har vi under Fødderne, naar vi rykker Alderstidspunktet længere frem, naar vi ikke længere taler om Dødeligheden for Børn alene, men for samtlige de lavere Aldersklasser indtil omtrent det 35. Aar. Ganske vist er Ligprædikenmaterialet, som ovenfor sagt, ogsaa her af en særdeles usikker Karakter, og det ovenfor angivne Forhold (over $\frac{2}{3}$ døde i en Alder af mindre end 35 Aar) kan der foreløbig kun skænkes en meget betinget Tillid.

Der er imidlertid Ting, som bestyrker Antagelsen af, at dette Forhold omtrent svarer til det rette, at det i hvert Fald ikke er for højt angivet. Det har vist sig, at Dødeligheden var særdeles stærk i Aldersklasserne 20—35. Og, som flere Gange tidligere sagt, maa de fundne Kvotienter anses for at være en Del for smaa, idet utvivlsomt forholdsvis særdeles faa Individuer i Tyverne, navnlig i Tyvernes Begyndelse, kan antages at være blevet optegnede i de bevarede Kilder; for den ugifte Mand, der døde paa sin Studierejse eller i Hjemmet i en Alder af et Par og tyve Aar, har Samtiden som Helhed sikkert kun næret ringe Interesse; om et ikke ringe Antal Individuer, der vides at være døde i en ung Alder, kan man med temmelig Sikkerhed formode, at den overvejende Del døde i Begyndelsen af Tyverne, men selv ved at antage dette vilde man rimeligvis langtfra bringe det rette Forhold tilveje. Med en saa overordentlig stor Dødelighed i disse Aldersklasser bliver et Forhold som det, vi har troet at kunne læse ud af Ligprædikenernes Opgivelser, ingenlunde usandsynligt, selv om Børnedødeligheden dengang ikke har haft nogen meget større Styrke end nu.

om et Ægteskab fra Slutningen af det 15. Aarhundrede: „I Mod-sætning til saa mange andre af Datidens [adelige] Familier, hvor den største Del af Børnene døde som smaa, og hvor der af 12—15 Børn ofte kun bevaredes 2 eller 3, overlevede de fleste af Bent Billes og Fru Ermegaards Børn Forældrene . . .“

IV.

Vi har i det foregaaende søgt at gøre Rede for alle de Udslag af den danske Renæssanceadels Vitalitet, Tendens mod ægte-skabelig Stilling og Produktivitet, som Kilderne gør det muligt for os at studere. Vi har i dobbelt Forstand betragtet hvert enkelt paaviseligt Udslag som et isoleret Fænomen. Dels har vi ikke forsøgt at kalde noget Helhedsbillede frem, har tværtimod trævlet Forholdet op i Detailler og taget hver Enkelthed frem for sig. Dels har vi søgt saa vidt muligt at lade de nøgne Tal tale, uden foreløbig at gøre Ræsonnementer over dem, uden noget Forsøg paa gennem Paralleler med andre, ad anden Vej kendte Forhold hos Datidens Adel at tage de vundne Enkeltresultater til Indtægt for den ene eller den anden Opfattelse af Spørgsmaalet om Grundene til Standens numeriske Tilbagegang; kun hvor en Paralleliseren har været nødvendig for at bestyrke eller afkræfte et Resultat, der kun med delvis Sikkerhed kan aflæses af Tabellerne, er en saadan forsøgt. Vi har søgt at udrede de enkelte Traade i et sammensat Væv uden endnu at danne os en Forestilling om Vævets Form og Farve. Hvad vi har naaet, er en Række spredte tabellariske Formler for Enkeltforhold i Renæssanceadelens fysiske Liv, ingen samlet Besvarelse af Spørgsmaalet: Hvorledes? og end mindre af Spørgsmaalet: Hvorfor uddøde de danske Adelslægter? Hvad der staar tilbage, er to Ting: dels at sammensmelte de enkelte Fakta til et Helhedsresultat, dels at trække de Linjer, der paa den ene Side forbinder dette med de andre kendte Forhold i Adelsens Fysionomi, paa den anden Side med dens numeriske Tilbagegang.

Det vil først, nu Detailarbeidet er tilendebragt, være nødvendigt gennem et kort Resumé at vinde Overblik over de vundne Resultater, over Arten af de Tendenser, vi i det foregaaende har lært at kende, og over den Styrke, hvormed de optraadte.

Det har vist sig, at medens Adelen overfor de i Tiden saa hyppige Pestsygdomme har været forholdsvis gunstig stillet, var derimod Tallet paa de Adelsmænd, der døde en voldsom Død,

uforholdsmæssig højt. Krigene øvede en overordentlig, baade direkte og indirekte Virkning paa Adelens Medlemstal; ved Drab og Mord omkom der en Mængde Mænd, særlig i Periodens tidligere Afsnit — i den senere Tid spores der en stærk Nedgang i saa Henseende —; for Bøddeløksen faldt adskilliges Hoveder; om Ulykkestilfælde har krævet forholdsvis saa mange Liv som i vore Dage, er derimod tvivlsomt, og Selvmord var en saa godt som ukendt Dødsarsag. Den Rolle, „voldsom Død“ spillede for Adelen, var saa fremtrædende, — de direkte Tal opgiver, at $\frac{1}{8}$ af Periodens Adelsmænd døde en voldsom Død, og der er næppe Tvivl om, at denne Brøk er altfor ringe, — at det ikke er uberettiget heri at se en af de allervæsentligste Faktorer i den store Uddøelsesproces.

Hvad voldsom Død var for Manden, det var for den gifte Kvinde Barnsnød og den med Fødslerne forbundne Tæren paa Livskraften. Baade ad direkte og indirekte Vej kan vi danne os en Forestilling om, hvor hæftig dette Forhold har virket blandt Datidens adelige Kvinder, — virket paa en Maade, der ikke blot er gradforskellig fra dets nuværende Virkemaade, men tildels ogsaa artsforskellig, idet Ægteskabet nu har dels en skadelig, dels en gavnlig Indflydelse paa Kvindens Leveevne, medens det dengang i enhver Henseende virkede skadelig.

Voldsom Død og Barnefødsel er sikkert to af de Forhold, der maa tillægges størst Betydning, naar man vil opsøge Aarsagerne til Adelen numeriske Dekrescens, men helt slaar de ikke til. Thi Tilstedeværelsen af disse to Forholds uheldige Indflydelse evner ikke tilfulde at forklare den for begge Køn saa overordentlig store Dødelighed, især da i hvert Fald de voldsomme Dødsmaader optræder hyppigst i Periodens første Afsnit (mindst c. 20 Procent af Mændene døde i det første Halvhundredaar en voldsom Død, kun c. 9 i hvert af de følgende Halvhundredaar), medens Leveevnen indenfor Perioden ikke tiltager, men tværtimod befinder sig i en stærk Aftagen for begge Køns Vedkommende. Her maa da fysiske Aarsager have været tilstede, af hvad Art disse nu end kan have været.

Men Hensyn til de tre saa vigtige Spørgsmaal om Ægteskabstendensen, Produktiviteten og Børnedødeligheden hos Adelen er der opstillet og til Trivialitet gentaget tre Sætninger: Der

var hos Adelen en Tendens bort fra Ægteskabet; i de adelige Ægteskaber fødtes der et uhyre stort Børnetal; Børnedødeligheden indenfor de adelige Familier var overordentlig stærk. Disse Sætninger er i Virkeligheden kun Formodninger, og det ganske ugrundede Formodninger.

Med Hensyn til den første, da er der den Sandhed i den, at de adelige Mænd var tilbøjelige til at gifte sig i en noget senere Alder, end Flertallet af danske Mænd gør i vore Dage, dog ingenlunde saa sent, at vi ikke indenfor flere moderne Samfundsklasser kan finde endog en højere Gennemsnitsvielsesalder. Men naar de først havde naaet dette Alderstrin, indgik de Ægteskaber i et større Omfang end nuomstunder; og Vielsestilbøjeligheden hos Enkemænd og Enker synes at have været adskilligt større end i vore Dage. Paastanden om Adelens Ulyst til at indgaa Ægteskab maa da betragtes som kun delvis motiveret.

Med Hensyn til Produktiviteten taler Kilderne mindre tydeligt: det er sikkert, at der blev født flere Børn i Datidens adelige Ægteskaber end i de nuværende danske Ægteskaber, men Forskellen er næppe saa stor, som man vistnok i Almindelighed mener, og det er ikke umuligt, at Frugtbarheden hos Datidens Adel har været mindre end hos Datidens andre Stænder.

Hvad endelig Børnedødeligheden angaar, saa er der for dette Punkts Vedkommende kun ringe Klarhed tilstede, og det vil næppe nogensinde blive muligt at kaste fuldt Lys over Spørgsmaalet. Baade af indre og ydre Grunde vil det dog være rimeligt at antage, at Forholdet har afvejet en Del fra det nuværende, om end efter en mindre Maalestok end man paa Forhaand skulde tro. Der er Tegn paa en betydelig Børnedødelighed hos Adelen, men næppe paa en saa uhyre som den, der utvivlsomt har været hos de samtidige Borgere og Bønder. Rykker vi derimod Aldersgrænsen længere frem og spørger, om det var forholdsvis mange, der døde som Børn og yngre Mennesker, tør det derimod antages, at den overordentlig store Dødelighed i Aldersklasserne fra det 20. til det 35. Aar har bragt Forholdet til at stige højt over det moderne Forhold og vistnok ogsaa over Forholdet hos de andre Stænder.

Et Spørgsmaal, der her er af nogen Betydning, er Spørgsmaalet om de fødtes Fordeling efter Køn. Det har vist sig, at

der — trods alt, hvad man paa Forhaand vilde formode, — er nogen Sandsynlighed for, at Drengefødsler har været noget sjældnere end uomstunder, at Pigefødslerne maaske endog har været i absolut Overtal.

Af mindre Interesse er i denne Sammenhæng Spørgsmaalet om Dødsfalds, Vielsers og Fødslers Fordeling efter Aarstiderne. Der er i saa Henseende flere iøjnefaldende og ganske uomtvistelige Forskelligheder mellem nu og da; i og for sig interessante og en nærmere Betragtning værd, bidrager Iagttagelserne over dette Punkt dog næppe i synderlig Grad til nærværende Opgaves Løsning.

— Her er i sammentrængt Form givet de vigtigste Resultater af Enkeltundersøgelserne over Udslagene af den danske Adels fysiske Liv. Det har vist sig, at der paa de fleste og vigtigste Omraader er bragt nogen Klarhed tilveje. Det Materiale, der har staaet til Raadighed, har — om end det langtfra har været noget fintmærkende Redskab, — i det hele og store vist sig brugbart til med temmelig Sikkerhed at konstatere en Række Tilstande hos den danske Adel. Og det var disse Tilstande i deres Sammenspil, som bragte Slægt paa Slægt til at synke i Graven.¹⁾

Selvfølgelig kan de vundne Resultater kun finde Anvendelse paa Standen som Helhed, ikke paa dens enkelte Slægter. Ligesaa lidt som man af en moderne befolkningsstatistisk Undersøgelse kan slutte, at der i hver eneste Familie fødes flere Drengene end Piger, ligesaa lidt kan man af nærværende Undersøgelse slutte, at hver enkelt af de uddøde Slægter gik under netop efter de fundne Formler. Indenfor de enkelte Slægter kan der have gjort sig gældende — og har der utvivlsomt gjort det — særlige, „individuelle“ Ejendommeligheder, — Ulyst til Ægteskab, Ufrugt-

¹⁾ Det vilde være interessant, om man gennem en Kombination af de i det foregaaende fundne Enkeltresultater kunde naa til et Helhedsudtryk for Adelens numeriske Dekrescens. Dette er imidlertid ugørligt. Dels er flere af de fundne Forholdstal i høj Grad omtrentlige, og selv en meget lille Afvigelse fra det rette vilde i et Helhedstal kunde fremkalde en særdeles betydelig Misvisning; dels er der flere Lakuner, som kun kan udfyldes ved en vidt dreven Vilkaarlighed.

barhed, voldsom Børnedødelighed o. desl. — og en Undersøgelse af disse individuelle Momenter for hver enkelt Slægt vilde maaske, hvis det var muligt at drive den paa rationel Maade, kunne føre til interessante Resultater. En saadan Undersøgelse har imidlertid ligget udenfor nærværende Opgaves Rammer; her har det netop været Maalet gennem Masseiagttagelsen at eliminere de individuelle Faktorer, saa kun det typiske træder frem.

Det store Fortrin ved en Fremgangsmaade som den her fulgte er altsaa, at den giver bestemte Udtryk for Arten og Styrken af de enkelte Led i en Proces. Men ud over dette naar den ikke; den fremstiller Processens Virkemaade, men ikke dens Aarsager, den angiver Bevægelsens Retning, men ikke den Drivkraft, der har fremkaldt Bevægelsen. Den aftegner skarpt og klart Fænomenerne, saa vidt de lader sig iagttage, men de Grunde, der er bag dem, ligger udenfor dens Raaderum. Og „Tallenes Svar er ofte ligesaa gaadefulde som Oraklet i Delfi's, og mangt et Resultat kan vendes og drejes saaledes, at man dermed er i Stand til at begrunde snart det ene, snart det andet Partis Anskuelse“.¹⁾ Vi er naaet saa vidt, som vi ud fra de givne Forudsætninger og med den givne Fremgangsmaade kan naa med Sikkerhed; i enhver Slutten tilbage fra de vundne Resultater til en Kavsalsammenhæng med andre kendte Forhold vil den subjektive Opfattelse til en vis Grad komme til at spille ind. Vor Formodning om, at Levealderen i det 16. og 17. Aarhundrede i det hele taget var ringere end nu, kan være omtrent ligesaa grundet som vor Vished for, at Hypothenusens Kvadrat er lig Summen af Kathedernes Kvadrater; men i Tydningen af Aarsagerne hertil kan der herske forskellige Opfattelser; én kan lægge Vægten paa den bedrede Hygiejne, en anden paa de ændrede sociale Forhold, en tredje og en fjerde paa andre Aarsager. Og naar vi med betydelig — om end ikke helt saa fuldstændig — Sikkerhed har fundet, at Leveevnen hos Adelen i den undersøgte Periode har befundet sig i Tilbagegang, saa staar der en vid Mark aaben for Gisninger. Spørgsmaalet: Hvorledes? er besvaret, for saa vidt Kilderne tillader os at besvare det; Spørgsmaalet: Hvorfor? kan kun bringes sin Besvarelse nærmere gennem

¹⁾ Westergaard: Mortalitet und Morbilität. S. 487.

en Paavisning af de Aarsager, der kan tænkes at have været medvirkende; om nogen Vished kan der her ikke være Tale saa lidt som om nogen Sandsynlighed, der kan regnes ud i Decimaler. Og dog maa det siges, at Opgaven er sin Løsning nærmere nu, end den var før, nu Forstaaelsens Baand kan knyttes mellem Kendsgerning og Kendsgerning i Stedet for mellem Kendsgerning og løst Skøn, nu der dog er en Slags virkelig Maalestok for Fænomenerne, mens man før maatte nøjes med det blotte Øjemaal. Naar vi nu for et Øjeblik skal vove os ud paa Ætiologiens farlige Vande, kan det være, at vort Bestik bliver galt, men vi er i hvert Fald sikrede imod at rette os efter Fata-morganabilleder, som ikke har deres Rod i Virkeligheden.

— Det er ovenfor gennem en Betragtning af Tidspunkterne for en Del danske Adelslægters Uddøen blevet godtgjort, at denne ikke var Følgen af en enkelt pludselig Katastrofe, men af en Proces, der fortsatte sig regelmæssig gennem en lang Aarrække, og i hvis Styrke der hverken er nogen Tiltagen eller Aftagen at spore. Og flytter vi Grænserne for Undersøgelsen tilbage i Tiden, saaledes at ogsaa Begyndelsen af det 16. og Slutningen af det 15. Aarhundrede medtages, ser vi, at ogsaa da virkede Uddøelsens Kræfter; selv om vi ikke numerisk kan fikserer Forholdet, er det dog øjensynligt, at en Mængde Slægter forsvandt, og at de, der blev tilovers, i de fleste Tilfælde holdt sig paa et yderst lavt Medlemstal.

Hvilke er nu de historiske Kendsgerninger, som kan antages at staa i Forbindelse med dette sidste Forhold?

Der er fire Ting, som her maa nævnes; det er muligt, at de ikke forklarer Forholdet heltud, men det er hævet over al Tvivl, at de har været meget stærkt virkende Faktorer.

Først Unionskrigene. Vi har set, hvordan den sidste blandt dem, om man tør nævne den saadan, Syvaarskrigen, virkede. Dødsfaldenes Tal bragte den op til en forfærdelig Højde, og samtidig ytrede den almindelige Forvirring sig i et meget formindsket Antal Barnefødsler. Baade ad direkte og indirekte Vej hjemsøgte den Adelen paa den uhyggeligste Maade, og havde vi Mandtal over den danske Adel før og efter Krigen, vilde vi uden Tvivl kunne kende en meget betydelig Aftagen. Nu staar imidlertid Syvaarskrigen saa temmelig isoleret indenfor den her

undersøgte Periode; ingen af de andre Krige har paa en blot tilnærmelsesvis saa stærk Maade præget sig i vore Tal. Men følg Danmarks Historie tilbage igennem Unionstiden, og man ser Krig paa Krig, tildels meget langvarige Fejdetilstande, jævnlig med frygtelig blodige Optrin, Brunkebergslaget for blot at nævne et eneste Tilfælde. Og Adelen var vel nok dengang noget mere udsat for personlig Fare end senere hen i det 16. Aarhundrede og da navnlig end i det 17.

Fremdeles Bondeoprørene, disse henimod Middelalderens Slutning saa talrige Udslag af den sociale Revolution, som var ifærd med at foregaa. De „var vel lige skæbnesvangre for den lavere Adel, hvad enten den holdt med sine Standsfæller, eller den sluttede sig til Bønderne“¹⁾.

Endvidere Drabene. Man har ondt ved i vore Dage ret at forestille sig Drab som en stærkt fremtrædende Dødsarsag indenfor en hel Stand, men det har dog utvivlsomt været saa. Vi har set, at indenfor Perioden 1530—1679 døde et ganske betydeligt Procentantal af de danske adelige ved Drab eller Mord; Tallet er imidlertid langt fra det samme for alle Periodens Afsnit; jo mere vi nærmer os dens Begyndelse, des større bliver det. Det er sikkert fuldt tilstedeligt at forlænge Linjen tilbage og antage, at Drab i det 15. og Begyndelsen af det 16. Aarhundrede har spillet en endnu langt mere fremtrædende Rolle. Vi savner da heller ikke sikre Efterretninger om slige Tilfældes overordentlige Hyppighed blandt Adelen i Tiden omkring Aar 1500²⁾; derimod er vi ganske ude af Stand til at maale disse Tilfældes Tal i Forhold til Tallet paa den da eksisterende Adel.

Og endelig har vel ogsaa det ved Indtrædelsen i gejstlig Stand obligatoriske Cølibat spillet en Rolle. De yngre Sønners Overgang til den gejstlige Stand maatte derved virke som en stadig Afhuggen af Stamtræets Grene.

Altsaa: Unionskrigene, Bondeoprørene, Manddrabene og Overgangen til gejstlig Stand, det er, om end vel ikke de eneste,

¹⁾ Thiset i Histor. Tidsskr. 5. R. V. S. 673.

²⁾ Se saaledes Allen: De tre nordiske Rigers Historie. IV. I. S. 159—164.

saa dog sikkert blandt de allervigtigste Faktorer, som gør, at de adelige Slægter igennem det 15. og Begyndelsen af det 16. Aarhundrede holder sig nede paa et lavt Medlemstal. Mange Slægter bukker under, de andre træder for største Delen ind i det her behandlede Tidsrum som overordentlig medlemsfattige. Deres høje Alder havde ingen Styrke meddelt dem; de talte i Aaret 1530 vist sjælden ret mange flere Medlemmer end adskillige Slægtled i Forvejen, hyppig vel endog færre; de var lidet modstandsdygtige, naar der kom kritiske Tilstande.

Men omtrent fra Aar 1530 stilner de Storme af, som vi i det foregaaende har antaget for saa farlige for de danske Adelslægters Eksistens: De egentlige Unionskrige er forbi, den sidste Bonderejsning bliver knust faa Aar efter, Drabene bliver med den voksende Forfinelse sjældnere, og det obligatoriske Cølibat bortfalder. Krig og Drab kræver vel stadig adskillige Ofre, men ingenlunde saa mange, at man heri kan se Hovedfaktorerne i den Proces, der igennem de følgende Aarhundreder udsletter Slægt paa Slægt. De Slægter, som har overstaaet de tidligere Tidens Farer, er traadt faatallige ind i Perioden, og det var at vente, at adskillige af dem ved Tilfældets Ugunst vilde udslukkes, men Tilfældet slaar slet ikke til, naar man vil finde Forklaringen paa, hvad der nu indtræffer. Her maa der være traadt Forhold til, som enten ikke har virket eller ikke har kunnet erkendes for de tidligere Tidens Vedkommende.

Vil vi søge at danne os en Forestilling om disse Forholds Art, maa vi først og fremmest bestemt afvise enhver „politisk-social“ Forklaring. Det har vist sig ved de foregaaende Undersøgelser, at der ikke er et eneste Symptom paa, at Adelsmændene af ydre Forhold har ladet sig tvinge ind paa en Ikke-Forplanten af Slægten. Enhver direkte Forbindelse mellem Adelsens ændrede Stilling i Samfundet og dens numeriske Tilbagegang, naar bortses fra den noget senere Vielsesalder for Mænd, ganske afskaaret. Hele Processen er af rent fysisk Natur, men dermed er selvfølgelig ikke udelukket, at der kan være psykiske Momenter bag, og at disse direkte eller indirekte kan være afledede af Adelsens sociale Stilling.

Som vi ovenfor har set, er det centrale i Adelsens Opløsnings-

proces den overordentlig store Dødelighed i de lavere Aldersklasser, ikke saa meget maaske netop i de laveste, i Barneaarene, som i Aarene nærmest efter det tyvende Aldersaar. Dødeligheden blandt de unge Mænd maa have været saa stor, at der for hver 100 gifte Mænd i en Generation var betydelig mindre end 100 i den næste. Der kan som Aarsager hertil tænkes paa to Forhold — foruden som nys nævnt Krig og Drab.

Først de bestandige Ægteskaber mellem beslægtede, et Forhold, der som bekendt virker lidet heldig ind paa Afkommets Sundhedstilstand¹⁾. Her lagde vel Lovene ogsaa efter Reformationen Hindringer i Vejen for Ægteskaber mellem beslægtede i de (tre) nærmeste Led²⁾, men dels var jo Lovlydigheden, især i det 16. Aarhundrede, af en ganske ejendommelig ringe Styrke, og dels er sikkert, hvad der muligvis er blevet vundet for Helbredstilstanden, ved at Ægteskaber ikke fandt Sted mellem beslægtede i 2. og 3. Led, langt mere end nedbrudt ved de idelige Ægteskaber mellem lidt fjærnere beslægtede. De danske Adelslægters Stamtræer var saaledes filtrede ind i hverandre, at der sjældnen hørte store genealogiske Kundskaber til at regne ud, at Brud og Brudgom var beslægtede, hyppig endog beslægtede paa flere Maader, og det er en Selvfølge, at efterhaanden som Slægternes Tal aftog, blev Vævet stedse mere intimt, og det blev stedse vanskeligere at finde sig en indenlandsk Ægtefælle, med hvem man ikke havde Blod fælles. Det var Forbandelsen ved den kaste-afsondrede Stilling, Adelen indtog; Efterkommerne blev svage; Afspærringen fra de andre Stænder bar Spiren til Adelen Uddøen i sig.

Der kan næppe være Tvivl om, at her er et Led i Ødelæggelsesprocessen, maaske endog et af de vigtigste. Om den Styrke, hvormed det har virket, er det umuligt at danne sig nogen Forestilling, saa lidt som om, paa hvilket Tidspunkt det

1) Se saaledes Mygge: Om Ægteskaber mellem Blodbeslægtede med specielt Hensyn til deres Betydning for Døvtumhedens Ætiologi. 1879.

2) Secher: Forordninger, Recesser m. m. II. S. 279.

traadte ind som en Faktor blandt de andre Faktorer til Adelen's Undergang. Det er højst sandsynligt, at det allerede længe før det her undersøgte Tidsrum har været i fuld Virksomhed, men det er paa den anden Side mere end sandsynligt, at det har tiltaget i Styrke med Tiden, dels fordi Adelen tyndedes ud, saa konsangvine Ægteskaber maatte blive hyppigere og hyppigere, dels vel ogsaa, fordi de uheldige Virkninger af saadanne Ægteskaber er blevet akkumulerede ved den stadige Gentagen, saa den derved foraarsagede Svækkelse er blevet stedse mere intens¹⁾.

Det andet Forhold, der uden Tvivl har været en stærkt medvirkende Aarsag til Adelen's indre Forfald i det 16. og 17. Aarhundrede, er hele den voksende Trang til Nydelser, som fulgte med den stigende Sædernes Forfinelse. Det stemmer saare godt med denne Antagelse, at Dødeligheden netop viser sig saa udpræget stærk iblandt Adelsmændene imellem 20 og 30 Aar; i Forvejen i Besiddelse af et svagt Helbred kan de ikke taale den Række af Drikkelag og Udsvævelser, de kaster sig ind i. Det er en Erfaring, som enhver har gjort, der har syslet med Adelen's Personalhistorie i det 17. Aarhundrede, men som vanskelig kan bilægges statistisk, at en stor Mængde Adelsmænd døde i en ung Alder i Udlandet. De nye Omgivelser, det forholdsvis frie Liv, de oftest førte under Præceptorens Tilsyn, rev dem med sig ind i Forhold, der overgik deres fysiske Kræfter. — Man kan maaske heri se et Udslag af deres ændrede sociale Stilling, — de havde ikke noget naturligt Livsmaal for sig, der kunde lede dem frelste gennem Fristelserne; — hele Renæssancestrømningen med dens voksende Krav til Livets Goder bærer dog sikkert en god Del af Skylden.

— Krig, Drab og obligatorisk Cølibat holdt i ældre Tider Slægternes Medlemstal nede paa et lavt Trin og udslukkede ogsaa mange Slægter. Efterhaanden som Krigene blev sjældnere og mindre blodige, Stridbarheden krævede færre Ofre og adeliges Overgang til gejstlig Stand hørte op, traadte de skadelige Følger af Standens kasteagtige Afsondring og Modtagelighed for de

¹⁾ Smlgn. Mygge: anf. Skr. S. 163—4.

slettere Sider af Renæssancebevægelsen stærkere frem og skar Livstraaden over for talrige Adelslægter. Det er de Aarsager, som vi har Grund til at anse for medvirkende ved den Proces, vi i det foregaaende har søgt at studere.

Spørgsmaalet om Grundene til Adels Uddøen er langt fra hermed at være blevet besvaret. Hvad der ovenfor er givet, er kun Antydninger, byggede mere paa Divination og personligt Skøn over Fænomenerne end afledede ved en strængt videnskabelig Slutningsmaade; til en saadan er Tiden sikkert ikke inde endnu.

Der staar meget tilbage, før saa meget Stof er draget frem, at Spørgsmaalet kan angribes fra mange Sider. — De i Ligprædikenerne indeholdte Sygdomsberetninger kunde fortjene en lægevidenskabelig Bearbejdelse; det er sandsynligt, at der paa den Vis kunde bygges en saare talende Helhedsopfattelse af Helbredstilstanden hos den danske Adel i det 17. Aarhundrede. — En Parallelisering med Adels numeriske Dekadence i andre Lande vilde sikkert være overordentlig lærerig; men det lidet, der endnu er fremdraget om dette Forhold¹⁾, tillader ikke nogen nærmere Sammenligning. — Den danske Adels vitale Forhold kunde forfølges længere frem i Tiden, igennem Slutningen af det 17. og igennem det 18. Aarhundrede; det er rimeligt, at en saadan Undersøgelse vilde vise interessante Forskelligheder, som kunde kaste nyt Lys over Resultaterne for den tidligere Tid. — Og endelig burde det øvrige statistiske Materiale fra ældre Tid, navnlig vel de endnu bevarede Kirkebøger fra det 17. Aarhundrede tabellariseres og underkastes en Behandling; først paa den Vis vilde Adels Særstilling i vital Henseende kunne træde klart frem. Rent bortset fra den Betydning, et saadant Arbejde vilde

¹⁾ Kleines Piece om den tyske Adels Forfald er nævnt ovenfor S. 69 Anm. En interessant Undersøgelse over den gamle franske Adels numeriske Tilbagegang (Chateaufort: Sur la durée des familles nobles de France, i Annales d'hygiène publique et de médecine legale. Tome XXXV. p. 27—56) fører til lignende Formodninger som de ovenfor i Teksten for den danske Adels Vedkommende opstillede, men funderede paa et temmelig skrøbeligt Materiale.

have i nærværende Sammenhæng, vilde det jo i sig selv være af uvurderlig Betydning, „vilde sikkert i faa Siders Tal give et rigeligere Bidrag til Datidens Kulturhistorie end mangfoldige baade trykte og utrykte Dokumenter“¹⁾.

— Man kan gaa til en Undersøgelse som nærværende uden hverken Sympathi eller Antipathi for den Genstand, hvis Skæbne den drejer sig om, uden personlig Deltagelse, kun opfyldt af en Drift til at forstaa; man kan gøre hver af disse mange Individder, man sysler med, til Enere i Regnestykker, multiplicere dem og dividere dem og finde Forholdstal ud af dem; man kan behandle dem, som Geologen behandler en Stenart, Matematikeren et rationelt eller irrationelt Tal; — man kan dog vanskelig helt løsrive sig fra Følelsen af den Tragik, der hviler over Standen. Den gode Tid er forbi, og Standen har ikke Ryg bred nok til at bære de Byrder, Tidernes Ugunst vælter ned over den. Man har let nok ved at tale om Adelens Stædighed og Stivsind, dens hovmodige Pukken paa Privilegier, dens Mangel paa Evne til at forstaa de nye Tilstande osv. osv.; det er meget sandt alt-sammen, men det er ogsaa saa uendelig forstaaeligt og forklarligt; om det er tilgiveligt eller ej, derom drejer Talen sig ikke. Det er forstaaeligt, hvilke Følelser de nye Tilstande vækker hos de mest klartseende blandt Adelen, Sorg og Harme, Bitterhed og Stivsind. Det er umuligt andet, end at de føler Grunden vakle under deres Fødder, stærkere og voldsommere, for hvert Aar der gaar. Og saa samtidig det uhyggelige, at Dødens Engel gaar gennem deres Lejr og mejer Slægt for Slægt ned, usynlig og ubegribelig selv, men med Blod i hvert Fodspor. Der hviler noget af en maeterlincksk Uhygge derover.

Og samtidig noget af en matematisk Opgaves Konsekvens. Adelen har spillet sin Rolle ud, gjort sin Pligt som en Ener i Historiens store Regnestykke. Den skal elimineres, skal fjernes, for at de nyskabte Værdier kan komme til deres Ret. Man er ved Adelens og en hel Del andre middelalderlige Faktorers Hjælp naet frem til et x og skal nu ved Hjælp af dette x arbejde sig frem til et nyt. Og saa bliver Adelen slettet ud af Tavlen

¹⁾ Rubin i Histor. Tidsskr. 5. R. III. S. 549.

sammen med alle de andre udnyttede middelalderlige Kendsgerninger. Thi Historien er en stræng Regnemester, der ikke lader sig standse af gamle Privilegier og Forfædrenes hæderværdige Bedrifter; den gaar sin rolige Gang frem gennem sin Opgaves mange Faser, og den, der stiller sig paa Tværs af den naturlige Udviklings Løb, hans Gerning er dødsdømt, før den er begyndt.

•

B i l a g.

I.

Fortegnelse

over

de i Teksten behandlede Slægters Navne.

Abildgaard
Akeleje
Algudsøn
Arenfeld
Baad
Baden
Bang
Banner
Barfod
Barnekov
Basse
Bek
Belov
Benderup
Bild
Bildt
Bille
Bing
Bjelke
Bjørn
Bjøstrup
Blaa
Blik
Brahe
Brok
Brokkenhus
Brun
Bryske
Bølle

Daa
Drage
Drefeld
Dresselberg
Due
Dyre
Emmiksøn
Falster
Fasti
Fikkesson
Flemming
Freberg
Fris
Gaas
Gagge
Galde
Galskøt
Galt
Ged
Gedde
Glambæk
Glob
Godov
Godske
Gris
Grubbe
Grubendal
Grøn
Gyldenstjerne

Gø
Hak
Harbou
Hardenberg
Hartvigson
Holk
Hundermark
Hvas
Hvide
Hvitfeld
Høg
Jul
Kaas
Knob
Kolte
Krabbe
Krafse
Krag
Krogno
Krukov
Krumpen
Kruse
Lange
Laxman
Lindenov
Lunge
Lunov
Lykke
Løvenbalk
Machabæus
Markdanner
Marsvin
v. Mehlen
Mormand
Mund
Munk
Mus
Mylting
Navl
Norby
Oldeland
Orning
Oxe
Parsberg
Paselik

Pax
Podebusk
Pors
Prip
Quitsov
Ramel
Rask
Ravensberg
Reventlov
Rod
Rodsten
Rosengard
Rosenkrans
Rosensparre
Rosenvinge
Rostrup
Rotfeld
Rud
Rytter
Rønno
Sandberg
Saxtrup
Sefeld
Sehested
Skade
Skave
Skel
Skernov
Skinkel
Skovgaard
Skram
Sparre
Spegel
Spend
Staverskov
Sten
Stensøn
Straale
Strangesøn
Stygge
Svabe
Svale
Tidemand
Tornekrans
Tot

Trolle	Valkendorf
Udsøn	Venstermand
Ulfeld	Vesteni
Ulfstand	Viffert
Urne	Vind
Urup	Vognsøn
Vasspyd	Væbner

II.

Kildefortegnelse.

Titlerne i nedenstaaende Fortegnelse er meddelte i en noget sammentrængt Form. — Foruden de let forstaaelige Forkortelser er i Angivelsen af Tidsskrifters Navne følgende Signaturer anvendte: H. T. = (Dansk) Historisk Tidsskrift; D. M. = Danske Magazin; D. S. = Danske Samlinger; Kh. S. = Kirkehistoriske Samlinger; Persh. T. = Personalhistorisk Tidsskrift; Jy. S. = Samlinger til jydsk Historie og Topografi; Fy. S. = Samlinger til fynsk Historie og Topografi; Mon. = Rørdams Monumenta historixæ Danicæ. — Romertallet betegner Bindets Numer, et forud for Romertallet gaaende Arabertal den Række, hvortil Bindet hører.

Kilder.

A. Familieoptegnelser:

- Tyge Krabbe i Heise: Famil. Rosenkrantz. II. S. 11.
Familien Skave; Arne-Magn. Saml. 4to. 9.
Axel Jul; Mag. t. d. da. Ad. Hist. I. S. 71—76.
Kristoffer Gyldenstjerne og Niels Fris; Mag. t. d. da. Ad. Hist. I. S. 55—64.
Jørgen Rud og Karen Krafse; Suhms Saml. II. 1. H. S. 207—08.
Sibylle Gyldenstjerne; Persh. T. 3. V. S. 165—66.
Peder og Karen Baden; Arne-Magn. Saml. 4to. 80.
Movrids Stygge; D. M. I. S. 61—64.
Anne Marsvin; D. M. 3. II. S. 79—80.
Lisbet Sehested; Persh. T. 3. V. S. 225—30.
Krabber og Rosenkranser; Suhms Nye Saml. III. S. 43—50.
Jakob og Jørgen Vind; D. M. III. S. 221—24.

- Anne Rønnov; Persh. T. 3. V. S. 160—64.
Kirsten Munk og en af Frøken Hedvigs Døtre; D. M. 5. I. S. 127—30.
Klavs Daa, Ingeborg Parsberg og Dorte Daa; Persh. T. 3. V. S. 221—24.
Ide Grubbe; Persh. T. 3. V. S. 169—70.
Sofie Sehested; D. M. 3. III. S. 27—29.
Marie Ulfeld; D. M. III. S. 362—65.
Niels Banner; Persh. T. 2. IV. S. 175.
Else Parsberg; Persh. T. 3. V. S. 224—25.
Sofie Rosenkrans; Carlsen; Gammelkjøgegaard. I. S. 230—32.
Susanne Gø og Karen Brahe; Persh. T. 3. V. S. 166—68.

B. *Dagbøger* (samt Aarbøger, Krøniker o. desl.):

- Skibykrøniken; Mon. I. S. 11—107.
Hans Henriksøn; Skibykrønikens Fortsættelse; Mon. I. S. 403—35.
Optegnelser 1534—36; D. M. III. S. 303—06.
Aarvog 1286—1549; Mon. I. S. 285—96.
Roskildeaarbogen; Mon. I. S. 306—81.
Fortsættelser af Roskildeaarbogen; Mon. I. S. 332—84.
Dansk Krønike indtil 1552; Suhms Saml. I. 2. H. S. 166—74.
Petrus Olai; Krønike; Mon. 2. II. S. 13—33.
Magnus Matthiæ; Regum Daniæ series; Mon. 2. II. S. 119—245.
Aarvog 1158—1560; Mon. I. S. 561—70.
Henrik Smiths Aarvog; Mon. I. S. 582—650.
Klavs Rytter om Ditmarskens Erobring; Mon. 2. II. S. 567—70.
Cornelius Hamsfort; Mon. 2. II. S. 461—528.
Absalon Pedersøn; Norske Magazin. I. S. 185—449.
Vibeke Podebusk; Suhms Saml. II. 3. H. S. 19—33.
Kristiern Nielson Jul; Kh. S. 2. V. S. 343—77.
Tidsregister indtil 1588; Suhms Saml. II. 3. H. S. 1—5.
Morten Pedersøn; Kh. S. 2. III. S. 488—505.
Dagbog indtil 1580; D. S. 2. II. S. 186—205.
Hans Pedersøn Horsens; Kh. S. 3. III. S. 342—44.
Jesper Melkiorson; Kh. S. 3. II. S. 288—89.
Tilføjelser til Krønike fra Valdemar Atterdag til Kristian III;
Mon. I. S. 550—56.
Frederik II.; H. T. 4. III. S. 541—77.
Kristiern Brun; Fy. S. VII. S. 237—304.
Ejler Brokkenhus; Fy. S. VI. S. 301—464.
Klavs Bille; D. S. 2. V. S. 59—67.
Peder Kristensøn; Kh. S. 3. II. S. 474—522.
Johannes Pistorius; Mon. 2. II. S. 579—97.

- Kristen Staffensøn, Niels Ravn o. fl.; Jy. S. V. S. 69—91.
Knud Brahe; Jy. S. V. S. 213—31.
Just Povlsøn og Anders Perlestikker; H. T. 2. V. S. 135—65.
Movrids Madsøn Rasch; Norske Saml. II. S. 494—504.
Eske Brok; Aarene 1604, 09, 19 og 22: D. S. 2. II. S. 257—300;
2. III. S. 193—218; 2. VI. S. 14—41. Aarene 1608, 12 og 13;
udg. af Vedel Simonsen 1842 og 1843. Aarene 1611 og 17:
D. M. 4. V. S. 126—45, 290—313. Aaret 1612 desuden: Mag.
t. d. da. Ad. Hist. I. S. 8—30.
Peder Hegelund; Hjelmstjernes Samling.
To Dagbøger fra Kalmarkrigen; Rørdam: Histor. Saml. I. S.
290—311.
Kristian IV; Aarene 1607, 08 og 21: Schlegels Samlung zur dän.
Gesch. II. 1. Stück. S. 43—74; 3. Stück. S. 29—84. Aarene
1614 og 16: Suhms Nye Saml. II. 2. H. S. 91—114. Aarene
1617, 29 og 39: D. S. V. S. 50—88. Aarene 1618, 19, 20, 25
og 35: Nyerup: Mag. f. Reiseiagt. IV. S. 401—577. Udtog af
22 forskellige Aar: D. S. 2. III. S. 369—91.
Jørgen Skel; Jy. S. 2. IV. S. 513—17.
Oluf Vorm; Mon. II. S. 717—40.
Kristoffer Dybvad; D. M. 4. V. S. 42—53.
Mette Rosenkrans; Ny kgl. S. 8vo. 393.
Sivert Grubbe; D. M. 4. II. S. 367—406; 4. IV. S. 4—83.
Villads Brøns; Rørdam: Histor. Saml. II. S. 180—87.
Kristen Herløv; Kh. S. 3. II. S. 291—93.
Hans Mikkelsøn; Fy. S. V. S. 383—416; VI. S. 105—67; VII. S.
34—194.
Jakob Madsøn; D. M. I. S. 219—24.
Kristen Skel; Ny kgl. S. 8vo. 141 f.
Otte Krag; D. S. 2. II. S. 62—85.
Holger Vind; Ledreborgske Manuskriptsamling. 8vo og 4to. 427.
Mikkel Hofnagel; Suhms Saml. II. 2. H. S. 126—42.
Niels Thorup og Niels Brantzøn; Kh. S. 3. IV. S. 120—50.
Frederik og Anders Klyne; D. M. III. S. 307—18.
Nikolaj Rens; D. M. 2. III. S. 58—59.
Ove Jul; H. T. 3. III. S. 417—648.
Jens Birkerod; udg. i Udtog af Molbech 1846.

C. *Biografer og Autobiografer:*

- Saxe Eigby; Kh. S. 2. I. S. 151—53.
Hans Fris; D. M. IV. S. 132—54.
Iver og Keld Jul; D. S. I. S. 47—59.
Tyge Krabbe; Heise: Famil. Rosenkrantz. II. S. 9—10.

- Anders Lavrentsøn Leck; Persh. T. 2. I. S. 1—29.
Niels Parsberg; Persh. T. 3. V. S. 231—32.
Peder Reedtz; Mag. t. d. da. Ad. Hist. I. S. 147—50.
Jørgen Rosenkrans; D. M. IV. S. 195—204.
Ejler Schøller; Persh. T. 2. V. S. 217—227.
Peder Skram af Elsebe Krabbe; Møn. II. S. 15—38.
Peder Skram af Olive Skram; D. M. 3. III. S. 81—97.
Margrete Udsøn; D. M. VI. S. 27—31.
Niels Vandstad; Kh. S. 3. II. S. 622—29.
Anders Lavridsøn Vejle; Jy. S. I. S. 319—25.
Peder Villadsøn; Kh. S. 3. IV. S. 488—92.
Iver Vind; D. S. IV. S. 1—11.

D. *Lejlighedsskrifter:*

Ialt 466 Lejlighedsskrifter, for den langt overvejende Del Ligprædikener, er benyttede. Deraf findes en Del i Rothe: Brave danske Mænds og Kvinders berømmelige Eftermæle. I.—II. 1753. og Bricka og Giellerup: Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede. I. 1874—75. De allerfleste Titler paa de som selvstændige Bøger udkomne Lejlighedsskrifter er meddelte i Bibliotheca Danica. III. 1896. Foruden disse er følgende 39 benyttede:

- Peder Iversøn Baden; Exc. i Thottske S. 4to. 1869.
Beate Bille; Karen Brahes Bibl. Nr. 1644.
Henrik Bille; Exc. i Thottske S. 4to. 1869.
Karen Bille; Karen Brahes Bibl. Nr. 842.
Karine Brahe, Henning Valkendorfs.
Preben Brahe; Karen Brahes Bibl. Nr. 68.
Frans Brokkenhus; Exc. i Thottske S. 4to. 1869.
Susanne Brokkenhus; Karen Brahes Bibl. Nr. 797.
Lisbet Bryske; Exc. i Thottske S. 4to. 1869.
Else Bylov; Karen Brahes Bibl. Nr. 840.
Dorte Daa; Karen Brahes Bibl. Nr. 96 b. Smlgn. Persh. T. 5. III. S. 221.
Jørgen Skel Due; Karen Brahes Bibl. Nr. 1652.
Kristoffer Due; Persh. T. 2. III. S. 122.
Mandrup Due; Persh. T. 2. III. S. 111.
Birgitte Gagge; Brudst. i Ny kgl. S. 4to. 2083.
Holger Gagge; Exc. i Thottske S. 4to. 1869.
Joakim Grabow; Persh. T. 2. V. S. 182.
Ejler Grubbe; i Peder Winstrup: Om det evige Liv. 1587.
Peder Gyldenstjerne; Persh. T. 3. III. S. 192—94.
Beate Gø; Karen Brahes Bibl. Nr. 843.

- Susanne Gø: Brudst. i Karen Brahes Bibl. Nr. 2603.
Anne Holk; Exc. i Thottske S. 4to 1869.
Maren Holk; Brudst. i Ny kgl. S. 4to 2021.
Anne Jul; Exc. i Thottske S. 4to 1869.
Mogens Kaas; Karen Brahes Bibl. Nr. 839.
Margrete Krabbe; Ny kgl. S. 4to 2038.
Mogens Krabbe; Exc. i Thottske S. 4to 1869.
Karen Krafse. 1604.
Otte Lindenov; i Hans Mikkelsen Aalborg: St. Johannes Aaben-
baring. 1627.
Ove Lunge; Karen Brahes Bibl. Nr. 796.
Kirsten Munk; Exc. i Thottske S. 4to 1869.
Kirsten Norby; Brudst. i Ny kgl. S. 4to 2083.
Jens Parsberg; Karen Brahes Bibl. Nr. 844.
Klavs Pors; Brudst. i Ny kgl. S. 4to 2083.
Rudbæk Pors; Brudst. i Ny kgl. S. 4to 2083.
Jakob Sparre; Exc. i Thottske S. 4to 1869.
Maren Stensøn; Exc. i Thottske S. 4to 1869.
Vincens Stensøn; Exc. i Thottske S. 4to 1869.
Beate Ulfeld; Brudst. i Ny kgl. S. 4to 2083.

E. *Epitafier* (samt Ligkisteindskrifter o. desl.).

- Pontoppidan: *Marmora Danica*. I—II. 1739—41.
Klevenfeldt: *Danske adelige Monumenter: nyt Aftryk med Anmær-
ninger af Kall-Rasmussen*. 1860.
Epitafieafskrifter fra forskellige Kirker; Ny kgl. S. 4to 1270.
A. Petersen: *Aftryk af danske Ligkisteplader; det kgl. Bibl.*
Indskrifter paa Ligkisteplader; Persh. T. 2 IV. S. 251—64.
P. Resen: *Inscriptiones Havnienses*. 1668.
Løffler: *Gravmonumenterne i Sorø*. 1888.
Epitafier i Nyborg; Persh. T. IV. S. 33—49, 257—76.
Efterretninger om en Del i Nyborg Kirke begravede Personer.
Persh. T. V. S. 320—35.
Inskriptioner i Præstø; Persh. T. II. S. 1—10.
Gravskrifter fra Herlufmagle; Persh. T. 2. I. S. 219—22.
Fyenske Mindesmærker; Fy. S. VI. S. 168—207; VII. S. 1—33.
Indskrifter i Kværndrup Kirke; Fy. S. VIII. S. 296—315.
Gravskrifter over adelige (i Viborg); Rørdam: *Histor. Saml. II.*
S. 190—92.
Inskriptioner i Mariager Kirke; Jy. S. VI. S. 128—32.
Inskriptioner i Torstrup og Horne Kirker; Jy. S. X. S. 2—5.
Inskriptioner i Oxholm Kirke; Jy. S. 2. III. S. 53—67.
Gravskrifter og lignende Inskriptioner fra forskellige norske Kir-
ker. Persh. T. I. S. 223—35, 241—60.

De hvitfeldtske Gravkapeller i Norge; Persh. T. IV. S. 89—124.
Fra Ørlandets Hovedkirke; Persh. T. II. S. 290—94.

F. *Levninger:*

Ersløv: Len- og Lensmænd 1513—1596. 1879; Len- og Lensmænd
1596—1660. 1885.
Ribes Kirkebøger i det 17. Aarhundrede; Jy. S. I. S. 114—41.
Nikolaj Kirkes Begravelsesprotokol; Persh. T. I. S. 193—223.
Det kongelige ridderlige Akademis Matrikel; Persh. T. 2. I. S.
56—67, 203—16.

Præsters Optegnelser om unge Adelspersoner; Persh. T. 2. II.
S. 97—99.

Samtidig Fortegnelse over Adelsmænd, som døde i Aarene
1563—66; Persh. T. I. S. 122—32.

Bearbejdelser.

A. *Genealogier.*

Hjort-Lorenzen og Thiset: Danmarks Adels Aarvog. Bd. I—XIV.
1884—97.

Bricka: Anmeldelse af Krogh: Adelskalender; H. T. 5. I. S. 669
—92.

Bondesen: Fyenske Familier i ældre Tid; Persh. T. 2. IV. S.
142—62.

Thiset: Bidrag til Oplysning om Slægtskabsforholdene mellem
nogle danske Adelslægter af samme Navn; H. T. 5. I.
S. 605—38.

Thiset: Angaaende Slægten Arenfeldt; Persh. T. 2. V. S. 202—12.
Barnekow: Familien Barnekow. 1878.

Møllerup og Meidell: Bille-Ættens Historie. I—II. 1888—93.

Friis: Familien Blaa. 1877 (avtogr.).

Engelstoft: Slægten Brockenhuus; H. T. 4. IV. S. 413—536;
4. V. S. 117—220.

Friis: Familien Belle. 1877 (avtogr.).

Thiset: Angaaende Slægten Giedde; Persh. T. III. S. 172—76.

Harbou: Slægten Harbou; Persh. T. 2. II. S. 202—32, 241—56.

Friis: Familien Hardenberg. 1884 (avtogr.).

Hvass: Personer og Familier af Navnet Hvass. I—V. 1861—90.

Huitfeldt-Kaas: Stamtavle over Familien Huitfeldt; Persh. T. IV.
Til S. 120.

Harbou: Mur-Kaas'erne; Persh. T. 2. IV. S. 265—79.

Munthe-Kaas: Familien Kaas; Persh. T. V. S. 1—24, 257—301.

- Stamtavle over Slægten Krabbe. 1874.
Thiset: Slægten Krabbe; Persh. T. I. S. 19—25.
Thiset: De ældre Led af den paa Damsgaard hjemmehørende
Adelsslægt Krabbe; Persh. T. III. S. 40—79.
Klevenfeldt: Familien Krag. 1868.
Friis: Familien Lindenov. 1878 (avtogr.).
Begtrup: Familien Munk med tre Roser; Genealogisk og biographisk
Archiv. Nr. 1—8. S. 1—32, 171—214.
Grønwald: Slægten Orning. 1886.
(Thiset:) Familien Rosengaard; Carstensen: Hjørlande Sogn 1878.
S. 328—29.
Heise: Familien Rosenkrantz. II. 1888.
Heise: Familien Rosenkrantz's Historie i det 16. Aarhundredes
sidste Halvdel; H. T. 5. V. S. 279—442; 5. VI. S. 1—158,
485—654.
Heise: Bidrag til Familien Rosenkrantz's Historie i det 16. Aar-
hundrede; Persh. T. 2. III. S. 145—84; 2. VI. S. 46—75,
189—228.
Friis: Familien Rosensparre. 1872.
Vedel Simonsen: De danske Ruders Adelsslægt. I—II. 1845.
Bricka: Angaaende Korfits Rud, hans Hustru og deres Børn;
D. M. 4. V. S. 1—11.
Thiset: Angaaende Slægten Sehested; Persh. T. 3. II. S. 289—98.
H. Petersen: Om den danske Sehested-Linjé; D. M. 4. V. S.
217—44.
Skeel: Familien Skeel. 1871. Suppl. hertil 1882.
Schurmann: Walkendorferne paa Klingstrup; Fy. S. IX. S. 1—160,
386—89.
Crone: De Bogense Herremænd; Fy. S. IX. S. 289—316.

B. Topografer:

- O. Nielsen: Københavns Historie. III—IV. 1880—85.
Vedel Simonsen: Odense Bys Historie. 2. II. og 3. I. 1844—45.
Engelstoft: Odense Bys Historie; Fy. S. II.
A. H. Nielsen: Embedsmænd i Aalborg. 1880. Supplementer hertil
1884 og 1890.
Dahlerup: Mariager Klosters og Bys Historie. 1882.
Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse. II. 1880—84.
Vedel Simonsen: Borgruinerne. I—II. 1813.
Bricka: Anmeldelse af Hansen: Danske Ridderborge; H. T. 4. VI.
Litt. S. 86—96.
Brunius: Glimminge; H. T. V. S. 565—612.
Wegener: Abrahamstrup; Ann. f. nord. Oldk. og Hist. 1855.
S. 1—264; 1856. S. 1—330.
Brasch: Gamle Ejere af Bregentved. 1873.

- F. Carlsen: Efterr. om Gammelkjøgegaard og Omegn. I—II. 1877—78.
- Rasmussen: Optegnelser om Gisselfeld. 1868.
- C. Christensen: Hørsholms Historie. 1879.
- Estrup: Tygestrup. 1838.
- Brasch: Vemmetoftes Historie. I. 1859.
- Becker: Egeskov; Mdskr. Orion. III. S. 321—428.
- Vedel Simonsen: Elvedgaard. I—IV. 1845—46.
- Vedel Simonsen: Hagenskov Slot. 1842.
- Rasmussen-Søkilde: Holstenshus og Nakkebølle. I—IV. 1875—79.
- Vedel Simonsen: Rugaard. I—V. 1843—44.
- O. Nielsen: Herregaarde i Koldingegnen; Jy. S. VI. S. 1—38.
- Molbech: Berritsgaard; H. T. II. S. 123—74.
- Wulff: Egholm Slot; Jy. S. VII. S. 179—94.
- Fribert: Havnø; Jy. S. 2. I. S. 252—360, 435—558.
- Heise: Hømmestrup; Jy. S. II. S. 323—92.
- A. C. Nielsen: Kongstedlund; Jy. S. 2. II. S. 201—07.
- Becker: Matstrup; Kvtskr. Orion. II. S. 1—106, 289—310.
- Kinch: Mejlgaard; Jy. S. V. S. 39—67.
- Ottesesen: Mølgaard; Jy. S. VI. S. 81—106.
- C. V. Christensen: Nørbækgaard; Jy. S. 2. IV. S. 230—79.
- Molbech: Spøttrup; H. T. I. S. 205—38.
- Brøchner: Tyrrestrup; Jy. S. IV. S. 47—91.
- Kierckebye: Urup; Jy. III. S. 411—428.
- Gierding: Vaarstgaard; Jy. S. 2. III. S. 449—64.
- O. Nielsen: Vardehus; Jy. S. 2. II. S. 341—50.
- Barfod: Økloster og Oxholm; Jy. S. 2. III. S. 26—70.
- F. Carlsen: Rønnebæk Sogn med Rønnebæksholm. 1861.
- Rhode: Laaland og Falsters Historie. Ny Udg. ved J. J. F. Friis. I—II. 1859.
- Kall-Rasmussen: Musse Herred. I. 1866. II. udg. af Friis. 1872.
- Friis: Kværndrup Sogn; Fy S. VIII. S. 251—84, 289—396.
- Engelstoft: Munkebo Sogn; Fy. S. IX. S. 350—85.
- C. Hansen: Skamby Sogn; Fy S. IV. S. 249—306.
- Jørgensen: Ørbæk Sogn; Fy. S. VI. S. 209—47.
- Thestrup: Rinds Herreds Krønike; Jy. S. I. S. 337—74; II. S. 1—78.
- O. Nielsen: Skodborg og Vandfuld Herreder. 1893—94.
- O. Nielsen: Vester Horne Herred; D. S. I. S. 111—48, 319—68; II. S. 18—70, 97—117.
- O. Nielsen: Histor. Efterr. om Skadst Herred. 1862.
- O. Nielsen: Histor. Efterr. om Malt Herred. 1870.
- O. Nielsen: Gørding Herred; D. S. 2. II. S. 1—61.
- Gierding: Hellum Herred. 1890—92.
- Becker: Bjerger og Hatting Herreder; Kvtskr. Orion I. S. 93—159. 273—332; II. S. 123—50.

- P. Fløe og O. Nielsen: Lønborg og Egvad Sogne. 1878.
P. Fløe og O. Nielsen: Strellev og Lyne Sogne; Jy. S. VIII.
S. 289—302.
P. Fløe og O. Nielsen: Hemmet, Nørre Børk, Sønder Børk og
Sønder Vium Sogne; Jy. S. VII. S. 8—66.
Røjkær: Jerslev Sogn; Jy. S. IX. S. 289—334.
Kierckebye: Sønder Omme Sogn; Jy. S. V. S. 1—38.
Gaardboe: Tversted Sogn; Jy. S. V. S. 126—68.
Thiset: Gosmer Sogn; H. T. 5. V. S. 672—91.

C. *Forskelligt:*

- Bricka: Dansk biografisk Lexikon. Bd. I ff. 1887 ff.
Giellerup: Nogle Bemærkninger om Samfundsforholdene, især
Opdragelsen, hos den danske Adel i Tidsrummet 1536—1660;
H. T. 4. IV. S. 1—42.
Bricka: Kong Frederik den Andens Ungdomskjærlighed. 1873.
Bobé: Fremmede Adelsslægter i Danmark. I; Persh. T. 2. V.
S. 251—73.
Fridericia: Rigsmarskerne under Kristian IV; H. T. 4. III. S.
578—609.
Wad: Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe. I—II. 1893.
Bricka og Fridericia: Christian den Fjerdes egenhændige Breve.
I—VII. 1878—91.
Becker: Anders Green; Mdskr. Orion II. S. 352—74.
Becker: Fru Merthe til Lindersvold; Mdskr. Orion II. S. 240—54.
Bang: Niels Juel til Kongstedlund; Jy. S. 2 IV. S. 527—42.
Rørdam: Lyskanders Levned. 1868.

III.

Prøver paa Materialet.

- A. *Kvinder, gifte i Tiaaret 1540—1549 (27).* [Tab. S. 30].
1. Inger Gundesdatter, gift mellem 1540 og 1549 med Mikkel Hvas. Hvas: Personer og Familier af Navnet Hvas. IV. S. 135.
 2. Anne Bille, gift 1540 med Jens Brahe. Møllerup: Billeætten. I. S. 704.
 3. Margrete Rosenkrans, gift c. 1540 med Didrik v. Quitzov. Historisk Tidsskr. 5. R. VI. S. 575.

4. Kirsten Gyldenstjerne, gift c. 1541 med Ejler Brokkenhus. Ligpræd. over Henrik Gyldenstjerne.
5. Else Gyldenstjerne, gift 1541 med Erik Mortensøn. Hvass: Personer og Familier af Navnet Hvas. IV. S. 204—5.
6. Sofie Daa, gift c. 1542 med Otte Hvide. Adelsab. VII. S. 183.
7. Margrete Reventlov, gift 1542 med Erik Krabbe. Adelsab. X. S. 368.
8. Kirsten Lunge, gift 1542 ³⁰/₇ med Axel Jul. Magazin til den da. Adels Hist. I. S. 72.
9. Johanne Rud, gift c. 1543 med Niels Dresselberg. Adelsab. VIII S. 123.
10. Anne Parsberg, gift 1543 ¹⁷/₆ med Kristoffer Gyldenstjerne. Magazin til den da. Adels Hist. I. S. 56.
11. Karen Marsvin, gift 1544 med Erik Bille. Adelsab. VII. S. 72.
12. Mette Gø, gift 1544 med Just Høg. Adelsab. XIII. S. 155.
13. Birgitte Gø, gift 1544 ¹⁶/₁₁ med Herluf Trolle. Adelsab. XIII. S. 153.
14. Beate Bille, gift 1544 ²³/₁₁ med Otte Brahe. Ligpræd. over Beate Bille i Karen Brahes Bibliothek.
15. Anne Skinkel, gift 1545 ¹⁶/₈ med Frans Brokkenhus. Rørdam: Monumenta hist. Dan. 2. R. II. S. 506.
16. Magdalene Reventlov, gift 1546 med Henrik Holk. Adelsab. X. S. 368—9.
17. Gørvel Sparre, gift 1546 eller 1547 med Lave Brahe. Adelsab. V. S. 102.
18. Susanne Bølle, gift 1547 i April med Jakob Brokkenhus. Adelsab. VII. S. 151.
19. Maren Bjørn, gift 1547 ⁵/₆ med Iver Lunge. Rørdam: Monumenta hist. Dan. 2. R. II. S. 507.
20. Lene Ulfstand, gift 1547 ¹/₈ med Ebbe Ulfeld. Adelsab. XIII. S. 436.
21. Mette Krognos, gift c. 1548 med Holger Rosenkrans. Bricka og Giellerup: Den danske Adel. I. S. 81—2.
22. Margrete Bille, gift 1548 med Lave Brok. Møllerup: Billeætten. I. S. 710.
23. Kirsten Bølle, gift 1548 ²⁰/₈ med Jesper Krafse. Suhms Saml. II. 1. H. S. 208.
24. Birgitte Rosenkrans, gift 1548 omkring ²⁹/₆ med Peder Bille. Histor. Tidsskr. 5. R. V. S. 284.
25. Pernille Oxe, gift c. 1549 med Otte Rud. Ligpræd. over Pernille Oxe.
26. Vibeke Podebusk, gift 1549 ⁷/₆ med Evert Bild. Adelsab. V. S. 70.
27. Hilleborg Bille, gift 1549 ¹³/₁₀ med Ejler Krafse. Suhms Saml. II. 1. H. S. 208.

B. *Mænd, omkomne ved Drab i Tiaaret 1640—49* (4). [Tab. S. 35].

1. Kristian Bjelke, død 1642 ⁹/₄. Adelsab. IV. S. 71.
2. Otte Brokkenhus, død 1645 ²⁷/₆. Danske Saml. 2. R. III. S. 391. Hist. Tidsskr. 4. R. V. S. 186.
3. Ejler Holk, død 1645 omkr. ³⁰/₅. Hist. Tidsskr. 4. R. V. S. 186.
4. Erik Stensøn, død 1646. Kall-Rasmussen: Musse Herred. I. S. 242.

C. *Mænd, henrettede i Tiaaret 1670—79* (2). [Tab. S. 35].

1. Johan Frederik Brokkenhus, død 1673. Hist. Tidsskr. 4. R. V. S. 201.
2. Jørgen Krabbe, død 1678 ¹⁶/₁. Biogr. Lex. IX. S. 393.

D. *Mænd, omkomne ved Ulykkestilfælde i Tiaaret 1570—79* (4). [Tab. S. 35].

1. Peder Daa, død i 1570'erne. Adelsab. VII. S. 174.
2. Niels Ulfeld, død 1571 ²⁹/₄. Hegelund.
3. Torben Rud, død 1577 ¹⁴/₇. Vedel Simonsen: De danske Ruder. II. S. 216.
4. Vincens Jul, død 1579 ²⁸/₉. Fyenske Saml. VI. S. 333.

E. *Kvinder, henrettede i Tiaaret 1620—29* (2). [Tab. S. 35].

1. Kristence Krukov, død 1621. Skeel: Optegn. om Famil. Skeel. S. 163—4.
2. Ellen Lange, død 1628. Danske Saml. 2. R. II. S. 48.

F. *Mænd, første Gang gifte i en Alder af mellem 50 og 54 Aar* (6). [Tab. S. 64].

1. Jakob Skram, født 1547, gift 1597 ²/₁₀. Adelsab. III. S. 143.
2. Knud Rud, født 1556 ¹¹/₃, gift 1607 ¹¹/₁. Vedel Simonsen: De danske Ruder. II. S. 167, 173.
3. Jørgen Arenfeld, født 1589 ²³/₈, gift 1640. Adelsab. X. S. 17.
4. Ludvig Munk, født 1537, gift 1589 ²⁹/₆. Genealogisk og biographisk Archiv. Stamt. t. S. 133. Fyenske Saml. VI. S. 376.
5. Ebbe Munk, født 1551 ⁹/₈, gift 1604 ⁴/₃ eller ¹¹/₃. Ligprædiken over Ebbe Munk. Hegelund.
6. Keld Jul, født 1549 ³¹/₅, gift 1604 ²⁹/₄. Danske Saml. I. S. 56. Hegelund.

G. *Over 15aarige Ægteskaber med 3 Børn* (11). [Tab. S. 76].

1. Sten Bille og Kirsten Lindenov, gifte 1557. Han døde 1586 $\frac{5}{1}$.
2. Jørgen Rosenkrans og Dorte Lange, gifte 1559 $\frac{5}{2}$. Han døde 1596 $\frac{9}{4}$.
3. Keld Brokkenhus og Edel Ulfeld, gifte 1583 $\frac{27}{10}$. Han døde 1616 $\frac{23}{11}$.
4. Kaspar Markdanner og Sofie Oldeland, gifte 1592 $\frac{9}{4}$. Han døde 1618 $\frac{22}{9}$.
5. Ditlev Holk og Margrete Krabbe, gifte 1595 $\frac{20}{7}$. Han døde 1633 $\frac{22}{9}$.
6. Ernst Nørmand og Ingeborg Arenfeld, gifte 1615 $\frac{30}{7}$. Han døde 1645 $\frac{2}{10}$.
7. Kristoffer Urne og Sofie Lindenov, gifte 1624 $\frac{18}{7}$. Hun døde 1652 $\frac{5}{9}$.
8. Johan Brokkenhus og Helvig Bille, gifte 1627 $\frac{2}{9}$. Han døde 1648 $\frac{18}{12}$.
9. Thomas Dyre og Margrete Hvitfeld, gifte 1635 $\frac{15}{3}$. Han døde 1651 $\frac{13}{9}$.
10. Otte Krag og Anne Rosenkrans, gifte 1645 $\frac{19}{10}$. Han døde 1666 $\frac{4}{2}$.
11. Otte Skel og Sofie Rosenkrans, gifte 1663 $\frac{20}{9}$. Hun døde 1679 $\frac{19}{13}$.

Kilder: Ligprædikener, til Nr. 1, 3, 4, 6, 8, 9 og 10 over Manden i paagældende Ægteskab, til Nr. 11 over Hustruen, til Nr. 2, 5 og 7 over begge Ægtefæller.